

RYBNIK

Znaki samorządnej wspólnoty

„Herb miasta to nie tylko suchy, nic nie mówiący znak używany dla określenia przynależności czy własności, to nie tylko symbol samorządu miejskiego wyrażony w pieczęci, ale żywa tradycja przeszłości przypominająca minione i uświęcone czynami dzieje, przemawiające autorytetem swego wieku, symbolu, a nierzadko i swej sztuki.”

Marian Haisig

ZESZYTY RYBNICKIE 3
MONOGRAFIE

ELŻBIETA BIMLER-MACKIEWICZ

RYBNIK

Znaki samorządnej wspólnoty

MUZEUM W RYBNIKU

RYBNIK 2006

Konsultacja naukowa: prof. dr hab. Józef Szymański
dr hab. Zenon Piech

Fotografie: Celestyna Chlubek-Adamczyk
Elżbieta Bimler-Mackiewicz

Projekt okładki: Elżbieta Bimler-Mackiewicz
Sławomir Studnik

Skład: Teresa Korpecka
Sławomir Studnik

Na okładce wykorzystano fragment mapy opracowanej przez J.W. Wielanda, wydanej przez oficynę Homanns Erben w Norymberdze w 1736 r. - mapa ze zbiorów Muzeum w Raciborzu, fot. Celestyna Chlubek-Adamczyk.

© by Muzeum w Rybniku 2006

ISBN 83-920163-2-7

Wydawca: Muzeum w Rybniku

Nakład: 500 egz.

Druk: FOREX

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
Rybnik	15
Boguszowice	35
Boguszowice Osiedle	43
Chwałęcice	45
Chwałowice	49
Golejów	55
Gotartowice	61
Grabownia	67
Kamień	69
Kłokocin	73
Ligota – Ligocka Kuźnia	77
Maroko - Nowiny	83
Meksyk	85
Niedobczyce	87
Niewiadom	95
Ochojec	101
Orzepowice	105
Paruszowiec – Piaski	109
Popielów	111
Północ	115
Radziejów	117
Rybnicka Kuźnia	121
Smolna	125
Stodoły	129
Śródmieście	133
Wielopole	137
Zamysłów	143
Zebrzydowice	147

WSTĘP

Ostatnie kilkanaście lat cechuje wzmożona aktywność społeczności lokalnych. Zainteresowane są nie tylko wszechstronnym rozwojem środowiska, w którym przychodzi im żyć i działać. Coraz częściej zachodzi również potrzeba posiadania własnych symboli, z którymi mogliby się identyfikować mieszkańcy. Tak właśnie postrzegane są przez społeczeństwo herby, widziane jako znaki jedności terytorialnej i tradycji. Nie chodzi jednak tylko o sprawy minione. Herby są nie tylko znakami przeszłości, są jak najbardziej współczesną potrzebą. Ustawodawca wychodząc jej naprzeciw umożliwił nie tylko powrót do historycznych herbów miast i województw, dał prawo do tworzenia nowych herbów dla tych miast, województw, powiatów i gmin, które ich nie posiadały. Cóż jednak mają począć mniejsze jednostki administracyjne nie będące gminami? Jak mają postępować, by jednocześnie będąc w zgodzie z prawem, mogły zaspokoić swe ambicje i mieć własny znak – herb, którym społeczność lokalna może posługiwać się, między innymi dla celów reprezentacyjnych. Przed takim problemem stanęły władze Rybnika. Niniejsze opracowanie jest próbą rozwiązania sytuacji, w której dzielnice miasta mając ambicje posiadania własnych znaków, w domyśle herbów, nie mają takiej prawnej możliwości.

W Statucie Miasta¹ widnieje zapis, że Rybnik „stanowi lokalną wspólnotę samorządową, tworzoną przez mieszkańców...”, zaś „jednostką pomocniczą miasta jest dzielnica”, której „wspólnotę lokalną stanowią jej mieszkańcy”. Miasto jest więc organizmem składającym się z szeregu mniejszych wspólnot, z których każda ma odrębne terytorium i własną historię. Przeszłość sięgająca nierzadko czasów piastowskich decyduje, wbrew pozorom, o współczesnym kształcie dzielnicy. Niegdyś samodzielne wsie, których mieszkańcy trudnili się przede wszystkim uprawą roli, w końcu XIX wieku weszły w okres głębokich przemian. Rozwój gospodarczy Górnego Śląska, w tym Rybnika, niósł przyspieszoną urbanizację miast i wzrost ilości ich

mieszkańców. Owocował też przemianami w tradycyjnych strukturach wiejskich. Konsekwencją tego procesu było charakterystyczne dla Górnego Śląska, lecz nie dla reszty kraju, wchłanianie przez dynamicznie rozwijające się miasta okolicznych wsi i mniejszych miast. Proces przyłączania starych wspólnot nie likwidował w ich mieszkańcach świadomości trwania, dumy z własnej tradycji i odrębności, których widocznym znakiem była pieczęć – symbol samorządności. Podejmując tematykę znaków wspólnot lokalnych, trzeba zarówno zwrócić uwagę na dziedzictwo, jak i na potencjał tkwiący w tych społecznościach, tworząc podstawy do podobnych działań, nie tylko na terenie Górnego Śląska.

Pierwszym krokiem, od którego należy zacząć, jest rozpoznanie zasobu źródeł jakim obecne dzielnice, dawniej samodzielne gminy wiejskie, dysponują. Kolejnym krokiem, jest stworzenie spójnego systemu symboli dla wszystkich dzielnic miasta z rybą w herbie, zwłaszcza dla dzielnic nowszych, które do tej pory nie miały żadnych tradycji w tym zakresie. Jest to zadanie dla heraldyków, którzy współpracując ściśle z grafikami są w stanie przygotować poprawne projekty symboli osadzonych głęboko w tradycji, a równocześnie oddających współczesne realia.

Wydawać by się mogło, iż sprawa jest prosta. Mieszkańcy dzielnic mają świadomość posiadania „herbów”, uświęconych ponoć wielowiekową tradycją. Historyk badający dzieje społeczności lokalnych musi jednak postawić pytania o czas pojawienia się znaku, sposób jego używania i funkcjonowania, związku jego kształtu graficznego z topografią i zajęciami mieszkańców itp. Stąd wywołanie, wydawać by się mogło mało skomplikowanego dla laika tematu, niesie konieczność zebrania – w miarę możliwości pełnego zestawu rozproszonych źródeł. Obejmują one w przypadku miasta Rybnika czas od początków wieku XVI do roku 2000, w przypadku dzielnic od początku wieku XVIII do 1945 roku.

Rozważania problemu znaków wspólnoty są przedmiotem zainteresowania przede wszystkim dwóch dziedzin nauk pomocniczych historii: heraldyki i sfragistyki. Pierwsza z nich zajmuje się herbem, w tym miejskim, i jego funkcjonowaniem od momentu pojawienia się w wiekach średnich, aż do czasów współczesnych. Druga, bada pieczęć, która w przypadku miast poprzedziła pojawienie się herbu.

Pieczęcie miejskie od wieków są wyrazem samorządu sprawowanego przez władze miejskie i zawsze się z nim wiążą, to znak rozpoznawczo-własnościowy miasta.

Pieczęcie wiejskie, kształtowały się na podobnych zasadach jak miejskie. Te z wieku XIX mają najczęściej wyobrażenia narzędzi rolniczych, lokalnych cech topograficznych, wykazują związki z nazwą lub właścicielem. Godła na pieczęciach używanych przez śląskie wsie w ciągu XVIII i XIX wieku, ustalone nierzadko przy ingerencji władz państwowych, nie są herbami. Wzajemne relacje pomiędzy wyobrażeniami napieczętnymi a godłami herbowymi są bardziej skomplikowane.

Herb miasta pojawia się na pieczęciach od wieku XIV, w Rybniku od XVI w. O wyborze herbu zazwyczaj decydował wójt lub rada miejska, rzadziej właściciel. Jego użycie, przede wszystkim jako znaku napieczętnego, było wyrazem autonomii samorządu miejskiego².

Najczęściej godło napieczętno poddane procesowi heraldyzacji, szczególnie nasilonej w XVI w., stawało się herbem miasta. W przy-

padku małych miast obserwować można niestabilność herbu, zmieniającego się w razie zmiany pana zwierzchniego.

Rybnik był w dobrej sytuacji, gdyż herb miasta był silnie związany z nazwą oraz warunkami topograficznymi. Na Górnym Śląsku, od połowy XVIII w. stanowiącym część Prus, pozwolono na swobodne posługiwanie się herbem³. Zupełnie odmienna była w końcu XVIII i przez cały wiek XIX praktyka w innych regionach Polski. Także po I i II wojnie światowej polskie ustawodawstwo było w tym zakresie sprzeczne. Dopiero Ustawa o samorządzie terytorialnym z 1990 r. oddała kompetencje stanowienia herbu radom miejskim i gminnym. Zapotrzebowanie na herby miast, a zwłaszcza gmin i powiatów, które do tej pory ich nie miały sprawia, iż powstaje wiele projektów herbów nowych lub poprawiane są dawne. Brak znajomości skomplikowanych reguł heraldycznych, pogłębionych badań i zrozumienia historii regionu, prowadzi do tworzenia znaków nie mających wiele wspólnego z herbem.

Utarło się mniemanie, iż godło napieczątne tożsame jest z herbem. Wynikające stąd nieporozumienia wymagają wyjaśnień.

Pieczczęć to znak rozpoznawczo-własnościowy określonej osoby fizycznej lub prawnej, wyciśnięty za pomocą twardego stempla w masie plastycznej lub farbie. Stempel jest zaopatrzony w odpowiednie cechy obrazowe lub napisowe albo też w jedno i drugie, odnoszące się do właściciela pieczęci. Tak rozumiana pieczęć pełni rolę symbolu własnościowego i rozpoznawczego, jest świadectwem wiarygodności, wykładnikiem woli właściciela oraz środkiem kontrolującym i zabezpieczającym nienaruszalność pisma lub zamkniętego nią przedmiotu.

Herb to ustalona według określonych reguł odznaka osoby, rodziny, rodu lub korporacji. Składa się z tarczy, godła, hełmu, klejnotu oraz elementów dodatkowych, jak oznaka godności, trzymacze itp., przy czym tylko tarcza i godło są istotnymi elementami herbu⁴.

W przypadku pieczęci i herbu Rybnika nie ma wątpliwości. Pieczęć z herbem miasta nawiązującym do nazwy odnotowanej po raz pierwszy w 1223 r., pojawia się przed połową XVI wieku, i z niewielkimi różnicami w rysunku godła występuje do chwili obecnej. Herb miasta funkcjonował pierwotnie, jak się zdaje jedynie na pieczęci. Ślady użycia herbu jako znaku są późne. Dopiero w XIX wieku herb zaczyna pojawiać się na drukach i budynkach miejskich.

Herby Boguszowic, Chwałowic i Niedobczyc, które prawa miejskie uzyskały na krótko w drugiej połowie XX w. wymagają dodatkowej obserwacji. Najmniej wątpliwości budzi herb Boguszowic, którego godło Oko Opatrzności potwierdzone jest na pieczęci gminnej z początku XVIII w. Herby Chwałowic i Niedobczyc powstały już po nadaniu tym osadom praw miejskich, przy czym tylko w herbie Niedobczyc wykorzystano fragment wcześniejszego godła napieczątne. Nowy herb Chwałowic utworzono nie nawiązując do godła z pieczęci gminnej, lecz do ówczesnego, przemysłowego już charakteru miejscowości.

Pozostałe podrybnickie wsie, które w różnym czasie znalazły się w granicach miasta, mają jedynie dawne pieczęcie gminne zebrane w roku 1937 przez Mariana Gumowskiego, i opublikowane jako ***herby***

*i pieczęcie*⁵. Badacz ten przeniósł godła napieczętne na tarcze, automatycznie podnosząc je do rangi herbu, do którego wsie nie miały prawa. Jego ustalenia wprowadziły wiele zamieszania utrwalając w świadomości wspólnot lokalnych błęd powtarzany do dziś. Brak obeznania społeczeństwa, ale i wielu współczesnych historyków z zagadnieniami heraldyki, powoduje błędne rozumienie problemu pieczęci i herbu. Heraldyka śląska ma swoją specyfikę, która nie ma odniesienia do innych regionów Polski.

W związku z tym, iż dawne wyobrażenia napieczętne funkcjonują nadal w świadomości lokalnej jako znaki wyróżniające je spośród innych, stąd w niniejszym opracowaniu zebrano je i poddano analizie. Opatrzono je terminem *znaki wspólnoty*, określając w ten sposób zespół różnorodnych symboli identyfikujących daną społeczność. Określenie znaki wspólnoty jest próbą wypełnienia przestrzeni powstałej pomiędzy intencją ustawodawcy przyznającego prawo do herbu gminom i powiatom, lecz nie przewidującego żadnego symbolu dla jednostek administracyjnych niższego rzędu.

Jako źródła⁶ w badaniach znaków wspólnoty dzielnic Rybnika, posłużyły odciski pieczęci, tłoki pieczętne oraz zabytki ikonograficzne, szczególnie obfite dla Rybnika. Przebadano zasoby Archiwum Archidiecezjalnego w Katowicach i Archiwum Państwowego w Raciborzu, gdzie skoncentrowano się na archiwaliach od początku XIX w. do połowy wieku XX, związanych z poszczególnymi miejscowościami. W Archiwum Państwowym we Wrocławiu prześledzono wpisy do Katastru Karolińskiego z lat dwudziestych XVIII w. Zawierają one zupełnie nieznane pieczęcie wsi, których nie używano już pod koniec wieku XVIII. Zapomniane, zostały zastąpione przez nowsze, których wyobrażenia napieczętne ustalają się i funkcjonują nieprzerwanie z drobnymi różnicami w rysunku do wybuchu II wojny światowej. One właśnie są podstawą ich wydania w początkach XX w. przez Oskara Wilperta i Paula Kutzera⁷, a następnie nieco później, przez Mariana Gumowskiego, który odwołuje się zarówno do wyników kwerendy własnej, jak i ustaleń poprzedników.

O. Wilpert i P. Kutzer przytoczyli skrótowe opisy pieczęci. Dla powiatu rybnickiego podali ich 126, datując najstarsze z nich na lata 1755-1775. Miejscowości podrybnickich wymienili 19, z czego tylko Niewiadom i Zamysłów zaopatrzyli w rysunek pieczęci, zaś przy Chwałęcicach, umieścili rysunek odwróconej kotwicy oplecionej sznurkiem. W przypadku Golejowa, Górnego Niewiadomia, Ochojca, Popielowa i Wielopola, zamiast daty zamieścili uwagę, że pieczęć pochodzi z nowszych czasów.

Z kolei M. Gumowski zreprodukował tylko pieczęć Niewiadomia Górnego. Towarzyszące każdej nocio rysunki wyobrażeń napieczętych, być może wykonane przez autora, zostały przez niego uznane za herby, i w ten sposób godła z pieczęci gminnych stały się jak już wspomniano herbami, i jako takie przyjmowane są w późniejszej literaturze⁸. Dopiero od niedawna Małgorzata Kaganiec serią opracowań herbów miast górnośląskich próbuje prostować zakorzenione już poglądy i zwraca uwagę na błędy wymagające korekty⁹.

Rybnik jest gminą składającą się z 27 dzielnic. Większość z nich ma swój średniowieczny rodowód i silne związki gospodarcze, kościelne i kulturowe z Rybnikiem. Jako gminy wiejskie w przeszłości używały własnych pieczęci, te zaś są podstawową grupą źródeł do rozpoznania znaków wspólnoty dzielnic. Pod uwagę wzięto przede wszystkim pieczęcie ze znakami graficznymi w polu, charakterystycznymi dla konkretnych społeczności, pieczęcie z wyobrażeniem godła herbu państwa oraz – w ograniczonym zakresie – pieczęcie napisowe.

Najstarsze pieczęcie z początków XVIII w. zawiera Kataster Karoliński z lat 1722-1723. Obejmuje zapisem 136 miejscowości znajdujących się w okręgu raciborskim. W rejonie Rybnika wymienia Boguszowice, Chwałęcice, Chwałowice, Ligotę, Gotartowice, Kamień, Kłokocin, Orzepowice, Stodoły, Wielopole, Zebrzydowice. Brak danych o Niewiadomiu, Radziejowie i Zamysławie. Dokumenty katastralne opatrzone w większości pieczęciami gmin. Pieczęcie Chwałowic, Golejowa, Gotartowic, Kłokocina, Ligoty, Niedobczyc, Orzepowic, Smolnej i Wielopola, wykonane są nieudolnie. Znaki graficzne przedstawiające narzędzia rolnicze są trudno czytelne. W zasadzie dobrze widoczny jest inicjał nazwy miejscowości oraz fragmenty otoku przy krawędzi stempla. Zupełnie odmienny charakter mają pieczęcie Boguszowic, Chwałęcic i Stodół, posiadłości klasztoru cystersów w Rudach. Ich owalne tłoki wskazują jakością wykonania, precyzją rysunku na dobry warsztat grawerski funkcjonujący w początkach XVIII wieku. Godło napieczętnie starannie tu wypracowano, podobnie jak łacińską legendę. Na dokumentach katastralnych Kamienia, Popielowa i Zebrzydowic widnieją niewielkie pieczęcie wójta i właściciela lub dzierżawcy wsi.

Późniejsze o pół wieku pieczęcie znane Oskarowi Wilpertowi i Paulowi Kutzerowi, datowane przez nich na rok 1775 związane są z Boguszowicami, Chwałęciami, Chwałowicami, Ligotą (1755), Gotartowicami, Kamieniem, Kłokocinem, Niedobczycami, Niewiadomiem, Orzepowicami, Smolną, Zamysławem, Zebrzydowicami. Pozostałe – Golejowa, Niewiadomia Górnego, Ochojca, Popielowa, Stodół i Wielopola, określili jako nowsze. Opisują pieczęcie zupełnie inne od tych z lat dwudziestych XVIII w. Jedynie Boguszowice nadal używały pieczęci z Okiem Opatrzności, pozostałe wyszły z użycia. W związku z tym, iż O. Wilpert i P. Kurtzer nie zapisali legend napieczętnych trudno ustalić, czy były one identyczne z tymi, które były w użyciu w latach dwudziestych i trzydziestych wieku XIX, na które powołuje się M. Gumowski, i które znane są bezpośrednio ze źródeł.

Pewnym jest, że wspomniany rok 1775 to moment, od którego można obserwować stabilizację godła napieczętnego. W tym okresie przyjęto dla całego zespołu pieczęci gminnych system znaków związanych przede wszystkim z zajęciami rolniczymi ludności, bądź nawiązujących do cech topograficznych. W początkach wieku XIX ustala się więc wzorec pieczęci gminnej. Dotyczy to zarówno rysunku wyobrażenia napieczętnego, jak i treści legendy. Można to wiązać z usprawnieniem przez władze pruskie funkcjonowania administracji państwowej. Stąd, w Rybnickiem niemal regułą jest użycie tłoków

pieczętnych wykonanych, jak się wydaje, w jednej pracowni¹⁰. Wskazują na to zbliżona średnica tłoka oraz zapis legendy. Pieczęcie będące w użyciu później, pod koniec XIX i w początkach XX wieku wzorowane były właśnie na wersji z początku wieku XIX. Rysunek godeł podlegał jednak modyfikacji, zmieniał się też układ zapisu legendy, liternictwo oraz język; w źródłach można też śledzić zlecenia wykonania różnorodnych pieczętek używanych przez urzędy gminne, zwłaszcza w drugiej połowie lat trzydziestych XX w.¹¹

Ustalenie się godła napieczętnego w wieku XIX, i nieprzerwane użycie go na dokumentach gminnych do 1939 r., a nawet w początkach 1945 r., np. w Golejowie, spowodowało przyzwyczajenie się mieszkańców do niego i przyswojenie go jako znaku wspólnoty popularnie nazywanego herbem. Proces ten jest tym bardziej trwały, iż zmiany przynależności państwowej nie wpłynęły na kształt graficzny godła, lecz na treść i język legendy napieczętnej.

Zmiany przynależności państwowej odbiły się natomiast na godłach herbów państw widocznych na pieczęciach urzędów gminnych. W połowie XIX w. weszły do kancelarii gminnych pieczęcie z niemieckim godłem państwowym, i były używane do połowy roku 1922. Zastąpiono je w latach 1922-1939 ich odpowiednikami z ukoronowanym Orłem Białym rytowanym według wzorów z 1919 i 1927 r. Kolejne zmiany przyniosły lata okupacji hitlerowskiej, podczas której w gminach stosowano zunifikowany wzór pieczęci urzędowych z orłem i swastyką oraz lata po 1945 r. Wówczas pieczęcie z dawnymi godłami gminnymi zastąpiono pieczęcią z nieukoronowanym Orłem¹².

Studium znaków rybnickich wspólnot samorządowych jest próbą odpowiedzi na pytania i rozterki mieszkańców dzielnic, chcących posiadać własne „herby”. Jest także pierwszym, niezbędnym etapem do ich przygotowania. Kolejny krok – opracowanie graficzne znaków – jest sprawą decyzji samorządu. Układ studium jest wynikiem wielu rozmów i pełnych życzliwości konsultacji, za które dziękuję Panom prof. dr. hab. Józefowi Szymańskiemu oraz dr. hab. Zenonowi Piechowi. Dziękuję też archiwistom oraz współpracującym ze mną kolegom z Muzeum w Rybniku za przyjazne wsparcie.

Na zakończenie kilka uwag o układzie pracy.

- Każda dzielnica stanowi odrębny rozdział pracy, na który składa się krótki wstęp historyczny odnotowujący czas powstania miejscowości, podstawowe zajęcia ludności i zachodzące przemiany gospodarcze i administracyjne. W części poświęconej znakom wspólnoty uwzględniono wszystkie znaki dające się potwierdzić źródłowo. W przypadku ich braku odnotowano starania rad dzielnic o ich ustanowienie. Bibliografia na końcu każdego rozdziału odnotowuje źródła, z których korzystano oraz literaturę.
- Znaki wspólnoty dzielnic obejmują przede wszystkim: pieczęcie gminne używane przez wsie od początku XVIII w. do roku 1945. Podział na typy ułatwia orientację w pieczęciach gmin, pieczęciach z godłem herbu państwa oraz pieczęciach napisowych. Starano się odnotować wszystkie odmiany godeł, legend itp. występujące

w obrębie każdego typu. Herby, do których prawo miały Rybnik, Boguszowice, Chwałowice i Niedobczyce opatrzone obszernym komentarzem.

- Najobszerniej omówione są znaki wspólnoty Rybnika, jako miasta o wielowiekowej tradycji. Tu wskazano również na różnorodne miejsca eksponowania herbu miasta, zwłaszcza po roku 1990.
- W opisach pieczęci, legendy napieczętne podano z rozwiązaniem skrótów w nawiasach klamrowych. Kształt asterysków – znaków rozdzielających, podobnie jak odmiany legend, odnotowano w przypisach.

Przypisy

¹ Uchwała Nr 834|XLIII|2002 Rady Miasta Rybnika z dnia 4 października 2002. Statuty dzielnic są załącznikami do Uchwał nr 699-725|XLIV|2006 z dnia 29 marca 2006.

² O heraldyce i sfragistyce, zob. J. Szymański: *Nauki pomocnicze historii*. Warszawa 2001.

³ Pruska organizacja powiatów na Śląsku sięga 1741 r. Nowy podział administracyjny państwa zrealizowano w 1815 r. podziałem na prowincje, prowincji na rejencje, rejencji na powiaty. Landraturę w Rybniku utworzono w 1817 r., po korekcie podziału Rejencji Opolskiej z 1815 r. Ustalono w 1817 r. granice powiatu rybnickiego pozostały bez zmian do roku 1922. Wówczas, po plebiscycie i powstaniach śląskich, nastąpiła zmiana państwowości. Po II wojnie światowej przeprowadzono szereg reform podziału administracyjnego kraju, które zaważyły na przynależności gminnej, miejskiej i powiatowej wielu dotychczas samodzielnych miejscowości w obrębie Rybnika. Dały prawo do herbu przekształconym w miasta Boguszowicom, Chwałowicom, Niedobczycom. Włączenie tych miast w obręb Rybnika skutkowało utratą tego prawa.

⁴ Definicje pieczęci i herbu wg J. Szymański; *Nauki...* s. 610, 653.

⁵ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości województwa śląskiego*. Katowice 1939.

⁶ Źródła z których korzystano, podane są dla każdej dzielnicy oddzielnie.

⁷ O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der Oberschlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Oppeln 1909. Band V s. 82 poz. 24. W oparciu o ich opisy 75 lat później powstały rekonstrukcje pieczęci sporządzone przez H. Engelberta. W przeciwieństwie do oryginalnych pieczęci, nie stosują w legendzie zwrotu RYBNIKER | KREIS, lecz KREIS | RYBNIK. Rekonstrukcje H. Engelberta uzupełniają materiał ikonograficzny zawarty w tym opracowaniu.

⁸ Bibliografię zestawiono dla każdej dzielnicy oddzielnie.

⁹ Wzrost zainteresowania problematyką herbu miejskiego nastąpił w początkach lat dziewięćdziesiątych XX w. Wyniki podjętych wówczas badań dyskutowane są podczas konferencji heraldycznych organizowanych w Lublinie

i Krakowie. Dotychczas ukazały się publikacje: *Polskie tradycje samorządowe a heraldyka. Materiały sesji naukowej zorganizowanej w dniach 4 i 5 czerwca w Lublinie*. Red. P. Dymmel. Lublin 1992; *Ludzie i herby w dawnej Polsce* Red. P. Dymmel. Lublin 1995; *Współczesna heraldyka samorządowa i jej problemy. I Krakowskie Kolokwium Heraldyczne*. Red. W. Drelicharz, Z. Piech. Kraków 2000. Tu na szczególną uwagę zasługują wystąpienia S. K. Kuczyńskiego: *Herby województw w Polsce. Tradycje, współczesność, propozycje rozwiązań*; W. Drelicharza i Z. Piecha: *Podstawy prawne symboliki samorządowej III Rzeczypospolitej* oraz *Symbolika samorządowa III Rzeczypospolitej – propozycje rozwiązań (na przykładzie województwa małopolskiego)*; W. Strzyżewskiego: *Specyfika symboliki herbów powiatów i województw Polski Zachodniej*; J. Łosowskiego: *Odznaki i atrybuty władz samorządowych szczebla gminnego, powiatowego i wojewódzkiego. Propozycje rozwiązań. Wnioski I Krakowskiego Kolokwium Heraldycznego w sprawie symboliki i samorządowej III Rzeczypospolitej* są zdiagnozowaniem potrzeb w tym zakresie. Ważkie są wypowiedzi J. Szymańskiego: *Herb znak samorządowej wspólnoty*. W: *Polskie tradycje samorządowe ...* s. 91-98 oraz *W sprawie genezy polskich herbów miejskich*. W: *Społeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*. Red. S. K. Kuczyński. T. VI. Warszawa 1994. O heraldyce miast wielkopolskich i małopolskich piszą M. Adamczewski: *Heraldyka miast wielkopolskich do końca XVIII w.* Warszawa 2000; W. Drelicharz i Z. Piech: *Dawne i nowe herby Małopolski*. Kraków 2004. Herbami miast górnośląskich zajmuje się M. Kaganiec publikując: *Herby i pieczęcie miast górnośląskich*, wydawane przez Muzeum Śląskie w Katowicach od 1992. Jej autorstwa są *Legendy napieczętne gmin górnośląskich*. W: *Drogą historii. Studia ofiarowane prof. Józefowi Szymańskiemu w siedemdziesiąt rocznicę urodzin*. Lublin 2001. Charakter kompendium mają prace *Godło i barwa Polski samorządowej*. Warszawa 1998 oraz A. Znamierowski: *Insygnia, symbole i herby polskie*. Warszawa 2003. Wartym odnotowania jest katalog wystawy w Muzeum Historii Miasta Poznania: *Insygnia miast polskich*. Oprac. M. Mrugalska-Banaszak, M. Warkoczewska. Poznań 1992 oraz K. Müllera: *Pečeti a znaky obcí českého Tešínska*. Český Tešín 1997.

¹⁰ Warto porównać dokumenty z 1827 r. (AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 56) i z 1849 r. (AA Katowice, sygn. 2027). Tych samych pieczęci używano niekiedy jeszcze w początkach wieku XX.

¹¹ Materiałem porównawczym są odciski pieczęci gmin podrybnickich przekazane Urzędowi Wojewódzkiemu w Katowicach w 1937 r. w ramach kwerendy, której wyniki stały się podstawą publikacji M. Gumowskiego (AP Racibórz, sygn. Wydz. PR 56). Kwerenda zawierała wszystkie będące w użyciu w tym czasie w gminach pieczęcie sporadycznie uwzględniając wcześniejsze. Stąd M. Gumowski pieczęcie z lat trzydziestych XX w. uważa za te, które pojawiły się bezpośrednio po przejęciu Górnego Śląska przez Polskę w 1922 r. Według niego używano kolejno pieczęci z dokumentu z 1835 oraz sporządzonych po 1922 r.

¹² Pieczęcie z godłem państwowym są uzupełnieniem katalogu pieczęci używanych w gminach w XIX i I połowie XX.

RYBNIK

Dogodne ukształtowanie powierzchni sprzyjające uprawie roli i rybołówstwu legło u podstaw tworzenia się w przeszłości skupisk osadniczych na tym terenie. Jedno z nich swą aktualną nazwę wzięło prawdopodobnie od słowa „rybnik”, oznaczającego staw z rybami. W drugiej połowie XII w. Rybnik był na tyle znaczną osadą, iż posiadał wzmiankowaną źródłowo świątynię. Początek wieku XIII przyniósł książęcą fundację, pierwszego w tej części Śląska klasztoru norbertanek. Ich przeniesienie w 1228 r. do Czarnowasów koło Opola, nie zahamowało procesu przekształcania się osady w miasto. Jego lokacja na prawie zachodnim nastąpiła przed rokiem 1308.

Bezpotomna śmierć Leszka, ostatniego z linii Piastów raciborskich sprawiła, że w 1336 r. Rybnik znalazł się na mocy wcześniejszego układu lennego w zasięgu wpływów czeskich. Kolejne zmiany przynależności państwowej miały miejsce w wieku XVI – wówczas znalazł się w granicach państwa Habsburgów, i w połowie wieku XVIII – po wojnach pomiędzy Austrią i Prusami, stał się terytorium pruskim. Po zakończeniu I wojny światowej i po trzech powstaniach śląskich w latach 1919-1921, Rybnik wrócił w roku 1922 do odrodzonego po rozbiorach państwa polskiego.

Rybnik, początkowo miasto książęce, od XV wieku wraz z okolicznymi wsiami jako zastaw często zmieniał właścicieli. W 1607 r. Władysław Popiel z Lobkowic uzyskał zgodę cesarza Rudolfa II na zmianę statusu prawnego miasta. Rybnik stał się miastem prywatnym, które w 1788 r. Antoni Węgierski sprzedał wraz z „państwem rybnickim” Fryderykowi Wilhelmowi II, królowi Prus.

Czasy pruskie są okresem rozwoju Rybnika. W roku 1818 ustanowiono powiat rybnicki. Wiązało się to z dynamicznym rozwojem przemysłu metalowego i wydobywczego w okolicy, co wpłynęło z kolei na wzrost gospodarczy miasta i ilość jego mieszkańców.

Skomplikowana sytuacja gospodarczo – narodowościowa z przełomu XIX i XX wieku, ujawniła się szczególnie silnie w 1918 r., po zakończeniu I wojny światowej. W wyniku powstań śląskich i plebiscytu, znaczna część dawnego powiatu rybnickiego znalazła się w roku 1922 w granicach Polski.

Centralne położenie uczyniło miasto w okresie międzywojennym ośrodkiem polskiego życia gospodarczego, społecznego i kulturalnego. Rybnik nie utracił też swej pozycji gospodarczej w latach II wojny światowej, a po jej zakończeniu, w 1945 r., przystąpiono do odbudowy zniszczonego wojną przemysłu wydobywczego. Od połowy lat pięćdziesiątych XX w. Rybnik znany był jako stolica Rybnickiego Okręgu Węglowego. Restrukturyzacja przemysłu w końcu tego stulecia, zmieniła jego profil. Nierentowne kopalnie i zakłady przemysłowe różnych branż uległy likwidacji, w ich miejsce próbuje się wprowadzić inne rodzaje aktywności gospodarczej.

Na początku XX wieku rozpoczął się proces systematycznego powiększania terytorium Rybnika. Do miasta została włączona w roku 1907 rozległa rolnicza gmina Smolna, a w 1926 r. Ligota, wraz z wchodzącymi w jej obręb koloniami: Paruszowcem, Piaskami, Zastawem, Ligocką Kuźnią, Raszowcem. W 1945 r. zaczęło się wchłanianie kolejnej podrybnickiej wsi – Zamysłowa, zakończone w 1948 r. Reformy administracyjne kraju z lat siedemdziesiątych włączyły do Rybnika:

- z dniem 1 stycznia 1973 r. miasto Chwałowice i gromadę Wielopole z wsiami Wielopole, Orzepowice i Rybnicka Kuźnia oraz wieś Zebrzydowice;
- z dniem 1 czerwca 1975 roku miasta Boguszowice z Gotartowicami i Kłokocinem oraz Niedobczyce z Niewiadomiem, Radziejowem i Popielowem;
- z dniem 1 lutego 1977 r. włączono sołectwa Chwałęcice, Stodoły, Golejów, Grabownia, Kamień.

Uchwały Rady Miasta wyodrębniły z dawnego, szeroko rozumianego terenu Śródmieścia kolejne dzielnice – Rybnik Północ, Meksyk (1994), zaś z dawnej Smolnej – Zachód „Nowiny” (1990), obecnie Maroko – „Nowiny”. Rozporządzenie Rady Ministrów z grudnia 2000 roku włączyło w obręb Rybnika kolejną miejscowość – Ochojec.

ZNAKI WSPÓLNOTY

Uzyskanie przez Rybnik praw miejskich na przełomie XIII i XIV wieku rozpoczęło proces formowania się systemu znaków identyfikujących społeczność miejską. Najważniejszymi spośród nich, były pieczęcie oraz herb. Nieznany jest czas pojawienia się najstarszych pieczęci miejskich z okresu, gdy kształtowała się rada miejska, a wraz z nią kancelaria. Podobnie trudno określić moment zaistnienia herbu miasta, jako wyniku heraldyzacji godła napieczętnego. Na najstarszej znanej pieczęci z I połowy XVI w. rybę umieszczono w polu tarczy, i odtąd, z nielicznymi wyjątkami, tak ukształtowane wyobrażenie

występuje na pieczęciach miejskich. Użytkowanie pieczęci z herbem miasta można prześledzić od XVI wieku, aż po wiek XXI. Nieznane są wcześniejsze przykłady innego zastosowania herbu miasta, niż na pieczęci. Zainteresowanie się herbem Rybnika, jako znakiem funkcjonującym niezależnie od pieczęci, widoczne jest dopiero w II połowie XIX w. Użycie herbu miasta nasila się w końcu wieku XX, gdy pojawiają się coraz liczniejsze obiekty noszące znaki wspólnoty miejskiej, pełniące złożone funkcje reprezentacyjne, informacyjne i użytkowe.

Pieczęcie miasta

Pieczęcie miejskie, niezależnie od czasu powstania, zawsze mają w polu rybę zwróconą albo w prawą albo w lewą stronę – godło nieodłącznie kojarzące się z nazwą miasta oraz licznie występującymi na jego terenie naturalnymi i sztucznymi zbiornikami wodnymi. Wyobrażenia napieczętne przedstawiają różnie w polu położoną rybę – samą lub z dodatkowymi elementami. Są nimi tarcza lub kartusz, woda, wić roślinna, gwiazdy. Legendy napieczętne wykonano w XVI-XVII wieku po łacinie, później w językach: niemieckim (XIX-pocz. XX w.) i polskim (od 1922 r.).

Z wieku XVI pochodzi najstarsza znana pieczęć.

- 1) Pieczęć okrągła o średnicy 30 mm, w polu pieczęci, na tarczy ryba w lewo skos, nad jej ogonem jedna, a pod rybą dwie gwiazdy. W podwójnym otoku widnieje legenda: + SI[GILLUM] * CIVITATIS * RIBNIK *¹. Jej opis sporządził M.Gumowski w oparciu o zachowany jeszcze w latach trzydziestych XX w. oryginalny mosiężny tłok². Według niego, w polu pieczęci występowała „ryba w tarczy, ale pod nią jeszcze dwie gwiazdy”. Mogła zostać wykonana wkrótce po otrzymaniu od cesarza Ferdynanda I w dniu 17 czerwca 1538 roku przywileju na urządzanie w Rybniku dorocznego jarmarku i cotygodniowych targów, i być używana do 1669 r.³

Pieczęć miasta Rybnika z XVI w.

Wiek XVII przyniósł w swej drugiej połowie zmianę statutu miasta, i w związku z tym sporządzone zostały, tym razem w większej liczbie, nowe tłoki pieczętne, wszystkie oznaczone datą 1669⁴. Cztery z nich według M.Gumowskiego przechowywane były w rybnickim magistracie jeszcze w okresie międzywojennym.

- 1) Pieczęć okrągła, większa, o średnicy 40 mm, „w polu tarcza z rybą poziomo ułożoną, nad tarczą hełm, na którym stoją bogini sprawiedliwości Temida”, w otoku legenda: SI[GILLUM] : CIVITATIS : RIBNIK : 1669⁵. Podobnie jak w przypadku pieczęci z XVI w., opis M. Gumowskiego jest uproszczony. Ryba w polu tarczy nie jest ułożona poziomo, lecz nieco w lewo skos, pod nią fale wody. Temida z mieczem wzniesionym w górę w prawej ręce i wagą w lewej, w długiej zakrywającej stopy sukni, stoi na hełmie, spod którego widoczne są labry. Temida w roli klejnotu na późniejszych pieczęciach już się nie powtórzy
- 2) Pieczęć okrągła, mniejsza, o średnicy 32 mm, miała tylko w polu „tarczę z rybą, bez klejnotu”, datę 1669 oraz napis w otoku: SIGILLUM CIVITATIS RYBNICENSIS *⁶.

Pieczęć miasta Rybnika z 1669 r.; poz.1

- 3) Pieczęć okrągła, magistracka, o średnicy 25 mm, w polu na kartuszu⁷ ryba w prawo skos, nad kartuszem data 1669; w podwójnym otoku legenda: SIG[ILLUM] • CIVITATIS RIBNIK • EX MAGISTRATU⁸. Według Mariana Gumowskiego pieczęci używano prawie do końca XVIII w. Tymczasem występuje ona jeszcze na dokumentach miejskich w połowie wieku XIX, np. 14 grudnia 1849 r.⁹

- 4) Pieczęć okrągła, ławnicza, o średnicy 30 mm, w polu wyobrażenie poziomo ułożonej ryby w lewo, nad którą umieszczono trzy sześciopromienne gwiazdy, pod nią – fale na wodzie. Wokół, w podwójnym perełkowym otoku legenda: SIG[ILLUM] : SCABINATVS RIBNICENSIS 1669 *¹⁰.

Oprócz czterech pieczęci znanych Marianowi Gumowskiemu, istnieje kolejnych pięć z tego samego okresu. Znalezione są trzy różne odciski, zaś w zbiorach Muzeum w Rybniku znajdują się ponadto dwa tłoki, których wyobrażenia napieczątne oraz legendy nie odpowiadają żadnemu z opisanych przez M. Gumowskiego.

- 5) Pieczęć okrągła, o średnicy 33 mm, w polu kartusz z rybą w lewo skos, nad i pod którą wici z kwiatami, w podwójnym otoku napis: * SI[GILLUM] * CIVITATIS • RIBNIK • 1669¹¹. Występuje ona kilkakrotnie w Katastrze Karolińskim – 28 maja 1723 r., 2 listopada 1730 r., 24 czerwca 1724 r.¹² Nie jest wykluczone, że jest to pieczęć tożsama ze wspomnianą przez M. Gumowskiego pieczęcią mniejszą (por. poz. 2). Nieznaczna różnica wielkości – 1 mm oraz możliwość błędnego odnotowania umieszczenia daty rocznej, dopuszczają takie przypuszczenie.

- 6) Pieczęć okrągła, o średnicy 32 mm, w polu ozdobny kartusz z rybą w prawo skos, nad i pod którą wici roślinna z kwiatami. Ponad kartuszem data: 1669, a w podwójnym otoku legenda: SIGILLUM CIVITATIS • REGUE • RIBNICENSIS •. Jej odcisk znajduje się w zbiorach Muzeum w Rybniku¹³ oraz w bliżej nieznanych zespołach akt w Archiwum Państwowym we Wrocławiu.

- 7) Pieczęć owalna, o wym.: wys. 21 mm, szer. 19 mm, odcisnięta w czerwonym laku. W polu pieczęci ozdobny kartusz z rybą w prawo skos, nad nią data: 1669; po bokach, we wcięciach kartusza, po trzy gwiazdy z każdej strony. W podwójnym otoku perełkowym umieszczono legendę: + SI[GILLUM] • CIVITATIS • RIBNIK [...] MAGISTRATU¹⁴.

- 8) Tłok pieczętny, drewniany, o średnicy 34 mm¹⁵, z rybą w prawo skos, w oplocie z wici roślinnej z kwiatami, tworzącej rodzaj kartusza, z legendą w podwójnym otoku: SI[GILLUM] • CIVITATIS • RIBNIK • 1669 •. Jest to najbardziej znana pieczęć rybnicka, chętnie wykorzystywana w publikacjach¹⁶, choć jej autentyczność jest wątpliwa¹⁷.

- 9) Tłok pieczętny, mosiężny, o średnicy 30 mm. W polu, na gotyckiej tarczy, sama ryba w lewo skos; wici roślinna nad i po bokach tarczy, w otoku legenda bez daty: SIGILLUM : CIVITATIS : RYBNI-

CENSIS :. Pieczęć z XVII lub z XVIII w. stała się podstawą ekspertyzy herbu Rybnika¹⁸.

W wieku XVIII rybnicka kancelaria miejska nie zleciła sporządzenia większej ilości nowych tłoków. Posługiwano się nadal tymi, które wykonano w roku 1669. M. Gumowski odnotowuje tylko jedną pieczęć, bez daty, która była powtórzeniem pieczęci magistrackiej z 1669 r.¹⁹

1) Pieczęć okrągła, o średnicy 26 mm, z rybą w tarczy i legendą: SIG[ILLUM] : CIVITATIS • RIBNIK • EX MAGISTRATU •.

W wieku XIX, kancelaria magistratu otrzymała nowe tłoki. Są wynikiem zmiany przynależności państwowej oraz regulacji prawnych dotyczących miast z 1809 i 1851 r.

1) Pieczęć radziecka, owalna, wys. 34 mm i szer. 31 mm, w której polu, w kartuszu ryba w prawo skos. W podwójnym otoku biegnie legenda: SIEGEL DER • STADT VERORDNETEN ZU RYBNICK; datę: „1809” umieszczono nad kartuszem²⁰.

2) Pieczęć okrągła, o średnicy 25 mm, w polu ozdobnie powycinana tarcza z rybą w prawo skos. Nad tarczą wieć roślinna, a w otoku, legenda: MAGISTRAT DER STADT RYBNICK •²¹. Pieczęć odcisnięto na dokumencie z 13 marca 1849 r.²²

3) Pieczęć okrągła, o średnicy 32 mm z herbem jak poprzednio, ale z koroną nad tarczą, oraz napisem dookoła: GEMEINDE VORSTAND ZU RYBNIK * 1851 *²³. Powstała jako efekt kolejnej regulacji ustroju miast. Bliższe dane o wyobrażeniu napieczętym podaje tylko Małgorzata Kaganiec – kształt ryby jest podobny do omówionej wyżej pieczęci magistrackiej, zaś tarcza o ozdobnych wycięciach została nakryta koroną otwartą²⁴.

4) Pieczęć okrągła, magistracka, o średnicy 26 mm, z legendą w podwójnym otoku: MAGISTRAT * RYBNIK *. W polu pieczęci ozdobnie powycinana tarcza, zwieńczona koroną murową w której ryba w prawo skos. Opieczętowano nią dokumenty z 19 i 22 stycznia 1885 r.²⁵

5) Pieczęć okrągła, o średnicy 33 mm, z legendą w otoku: MAGISTRAT ZU RYBNIK *. W polu pieczęci szrafowanym poziomo herb miasta z rybą w prawo skos, koroną murową o pięciu wieżach, labrami po bokach oraz banderolą z napisem „Rybnik” u dołu. Można ją łączyć z końcem XIX lub początkiem XX wieku. Taką pieczęcią opatrzone np. dokument z datą 9 marca 1917 r.²⁶. Z XIX w. pozwalają wiązać ją drukowane wyobrażenia herbu miasta na papierach magistrackich z lat osiemdziesiątych XIX w. Rysunek ryby – szczupaka bądź pstrąga jest tożsamy z pieczęcią, która występuje na dokumencie z 21 sierpnia 1916 r.²⁷

Przyłączenie Rybnika do Polski w lipcu 1922 r. było powodem sprawienia przez rybnicki magistrat nowych pieczęci. Dotychczas używana pieczęć posłużyła jako wzór dla pieczęci magistrackich, które funkcjonowały w okresie międzywojennym.

Pieczęcie miasta Rybnika z XIX w.; poz. 1-2, 4-5

*Pieczęć miasta Rybnika
z lat 1922-1939 r.; poz.2*

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 37 mm, z herbem miasta o rysunku omówionym wyżej; z legendą: MAGISTRAT MIASTA RYBNIKA G[ÓRNY] Ś[LĄSK] *²⁸.
- 2) Pieczęć okrągła, o średnicy 34 mm, z herbem miasta jak wyżej i legendą: MAGISTRAT MIASTA RYBNIKA G[ÓRNY] Ś[LĄSK] *. Opatrzono nią dokument z 24 kwietnia 1925 r.²⁹ Pieczęć ta nie była znana M. Gumowskiemu.
- 3) Pieczęć okrągła, o średnicy 35 mm, z herbem miasta jak wyżej i legendą: Główna Kasa Miejska w Rybniku³⁰.

Oprócz pieczęci z herbem miasta w użyciu były pieczęcie napisowe oraz pieczęcie z godłem herbu państwa polskiego³¹.

Po roku 1945 sytuacja polityczna nie sprzyjała zarówno używaniu herbu, jak i pieczęci z jego wyobrażeniem. Dopiero Ustawa o samorządzie terytorialnym z 1990 r. oraz następne rozszerzenia prawne³² stworzyły warunki do uregulowania tej kwestii.

Uchwałą nr 92/XII z 30 stycznia 1991 r., Rada Miasta Rybnika przyjęła za obowiązujący wzór herbu jego postać z okresu międzywojennego. Kolejna Uchwała Rady Miasta z dnia 20 listopada 2000 roku³³ w sprawie nadania herbu, flagi oraz pieczęci Miasta Rybnika przyjęła określone w załączniku wzory pieczęci Prezydenta Miasta Rybnika i Zarządu Miasta Rybnika.

Herb Rybnika

*Pieczęcie Prezydenta
i Zarządu Miasta Rybnika,
wersja urzędowa z 2000 r.*

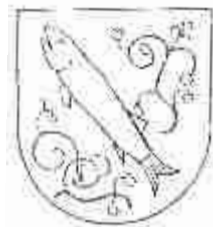
Herb Rybnika w polu zainteresowania badaczy znalazł się w drugiej połowie XIX wieku. W herbarzu wydany w Berlinie w 1870 roku przez H.Saurmę³⁴ został opisany następująco: *Herbem miasta Rybnik, którego nazwa pochodzi od wyrazu ryba, [...] jest ryba. Dawniejsze pieczęcie nie są znane. Najstarsze pochodzą z roku 1669 i zawierają ukośnie ułożoną rybę w tarczy herbowej, która jest wypełniona arabeskami*³⁵. Rycina w tekście przedstawia herb następująco: w polu gotyckiej tarczy, poziomo szrafowanej³⁶, ryba w prawo skos. Wolną przestrzeń tarczy wypełniają stylizowane wici roślinne. Identyczne wyobrażenie reprodukuje za H. Saurmą także późniejsze opracowania

*Herb Rybnika wg
H.Saurmy,
Das Wappenbuch...*

*Herb Rybnika wg
O.Huppa, Wappen
und Siegel...*

*Herb Rybnika wg
M.Gumowskiego,
Herby i pieczęcie...*

P. Knótl³⁷ wzbogacił informację o barwie godła i tarczy (silbern in Blau?). Podano w nich także pochodzenie nazwy miasta. Ukazujący się w tym samym czasie *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*³⁸ podaje, że herbem miasta jest ryba. Także herbarze drukowane w Norymberdze³⁹ oraz Frankfurcie⁴⁰ publikują herb Rybnika. Stanowiska wspomnianych badaczy zebrał w 1939 roku M. Gumowski w opracowaniu o pieczęciach i herbach na Górnym Śląsku⁴¹. Podkreślił, że w dyskusji niemieckich heraldyków nie budzi wątpliwości sprawa barwy tarczy – błękit, ale występujące na niej godło, które sprawia trudności interpretacyjne. Ryba – znak związków miasta z gospodarką rybną, wymaga rozwiązania problemu jej gatunku: karp czy szczupak, barwy – złota czy srebrna⁴², w opłotach arabesk czy bez.

Warto zaznaczyć, iż żadne z wcześniejszych opracowań nie wspomina o rzekomym, pierwszym herbie Rybnika – trzech gwiazdach nad wodą. Czyni to tylko Emil Drobny⁴³ w latach trzydziestych XX wieku. Dla Artura Trunkhardta⁴⁴, herbem miasta jest wizerunek ryby skopiowany z pieczęci miejskiej z datą 1669, której oryginalny tłok nie zachował się⁴⁵. Pozostałe dwie pieczęcie z roku 1669, mniejszą i większą, opisuje jako mniej starannie wykonane, szczególnie „rośliny [...] wijące się dookoła ryby dla ozdoby”. Zwraca też uwagę na samą rybę. Widzi ją zwróconą w lewo z głową ku górze, i tylko w przypadku reproduktowanej przez niego pieczęci ryba przedstawiana jest poziomo, i w prawo. Oba te wyobrażenia napieczątne funkcjonują w tej postaci w świadomości rybnicz⁴⁶.

W latach międzywojennych herb Rybnika widoczny był przede wszystkim w siedzibach władz miasta. Ratusz w rynku z pewnością do roku 1925 miał nad wejściem herb miasta, zaś szpicę wieży ratuszowej wieńczyła ryba. Nowy urząd, wybudowany w 1928 r. przy ul. Chrobrego, zdobiła płaskorzeźba herbu w tympanonie nad wejściem. Ta postać herbu z tarczą otoczoną labrami, z koroną murową i bandrolą z napisem: RYBNIK utrwaliła się na długie lata. Wewnątrz budynku, herb miasta w zgeometryzowanej formie, bez labrów, ale z koroną murową osadzoną głęboko na tarczy, widnieje do dziś w witrażu na klatce schodowej.

Herb Rybnika wg M. Gumowskiego, Herby miast...

Herb Rybnika wg Miasta polskie w Tysiącleciu...

Urząd Miasta Rybnika wybudowany w 1928 r. z herbem na elewacji

Witraż z 1928 r. z widokiem i herbem Rybnika zdobi klatkę schodową Urzędu Miasta

*Barwny, gipsowy odlew
herbu miasta Rybnika,
zbiory Muzeum w Rybniku*

Herb Rybnika funkcjonował na pieczęciach miasta, drukach – zwłaszcza pocztówkach⁴⁷, czy znakach graficznych organizacji społecznych np. Związku Przyjaciół Przeszłości Rybnika i Okolicy⁴⁸.

Różnorodność rozwiązań graficznych herbu miasta wynikała z pełnego sprzeczności ustawodawstwa polskiego z lat 1919-1938⁴⁹. Na co dzień miasta rzadko przestrzegały uregulowań prawnych, i tylko niektóre występowały o zatwierdzenie herbów⁵⁰.

Ustawa o radach narodowych z 1952 roku zabroniła miastom używania własnych pieczęci, w związku z tym posługiwanie się herbem stało się sporadyczne. Co prawda, po roku 1945 pojawiają się w wydawnictwach ogólnych i regionalnych herby miast; wśród nich na uwagę zasługują publikacje z udziałem Mariana Gumowskiego⁵¹. W 1939 r. opowiedział się zdecydowanie za złotą barwą ryby, co zgadza się z herbem prezentowanym w wydawnictwie milenijnym - nieco wcześniej, w 1960 r., opublikował herb z bezgatunkową srebrną rybą. W tym samym czasie (1964), Rybnik hucznie obchodził jubileusz 750 – lecia miasta. Z tej okazji na budynku Urzędu Miejskiego wmurowano tablicę pamiątkową z herbem miasta wzorowanym na rozwiązaniach przyjętych w okresie międzywojennym⁵².

Lata osiemdziesiąte i dziewięćdziesiąte XX wieku przyniosły szereg publikacji naukowych i popularnych, a także folderów reklamujących Rybnik, gdzie herb miasta i pieczęcie są wspomniane lub wykorzystywane jako ilustracje⁵³.

Ustawa o samorządzie terytorialnym z 1990 r. dała możliwość regulowania kwestii herbu. W związku z tym, Rada Miasta Rybnika ustaliła w 1991 roku wzór herbu⁵⁴: **Herb miasta stanowi tarcza herbowa koloru niebieskiego, w tarczy zaś ukośnie położony wizerunek ryby szczupaka koloru białego oraz kotewka, czyli orzech wodny okalający rybę z zielonymi łodygami i żółto-białym kwiatem. Nad tarczą znajduje się korona murowa. Po bokach tarczy ozdobne zwoje roślinne koloru zielonego. W dolnej części tarczy herbowej biała wstęga z napisem RYBNIK.** Przyjęty w 1991 r. herb przypomina swym rysunkiem sto lat wcześniejsze nadruki herbu na pismach urzędowych magistratu⁵⁵ oraz herb na jednej z dziewiętnastowiecznych pieczęci.

Krytyka wspomnianego wyżej wzoru herbu Rybnika, skłoniła władze miasta do kolejnych prób ustalenia prawidłowego wzorca⁵⁶.

Herb miasta Rybnika, wersje urzędowe z 1991 i 2000 r.

Po uzyskaniu pozytywnej opinii Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji dla materiałów i projektów przedstawionych przez miasto, Rada Miasta Rybnika postanowiła że, **Herb Miasta przedstawia w polu tarczy błękitnym rybę – szczupaka – srebrną (białą) w skos, skierowaną ku prawemu narożnikowi tarczy. Ponad i pod wyobrażeniem ryby (w narożniku lewym czoła oraz w narożniku prawym dołu) widnieje motyw roślinny, czyli kotewka zwana inaczej orzechem wodnym, o srebrnych (białych) łodygach i srebrnych (białych) kwiatach**⁵⁷.

Nowy herb, ze względu na znaczne uproszczenie rysunku godła oraz usunięcie efektownych dodatków wokół tarczy, wywołał ostrą polemikę, zwłaszcza wśród starszej generacji mieszkańców. Przywiązanie do tradycji, chęć posiadania atrakcyjnego pod względem formy znaku miasta, nieznajomość przekazów źródłowych i zasad kształtowania herbów, legły u podstaw ożywionej dyskusji.

Wyrazem zainteresowania herbem miejskim na Górnym Śląsku są badania heraldyczne prowadzone zwłaszcza przez Muzeum Śląskie w Katowicach⁵⁸.

Jakkolwiek sprawa prawidłowego kształtu herbu Rybnika wydaje się być zakończona, pozostaje jednak do rozpatrzenia szereg sygnalizowanych wcześniej kwestii szczegółowych. Powinny stać się one przedmiotem odrębnych studiów, i zostać spopularyzowane wśród mieszkańców miasta.

Miejsca ekspozycji herbu

Problem użytkowania herbu Rybnika do tej pory nie był badany. Obecnie herb występuje tak często, iż pozostaje niezauważony, a świadomość jego pojawiania się rzadko funkcjonuje w postrzeganiu go przez mieszkańców miasta.

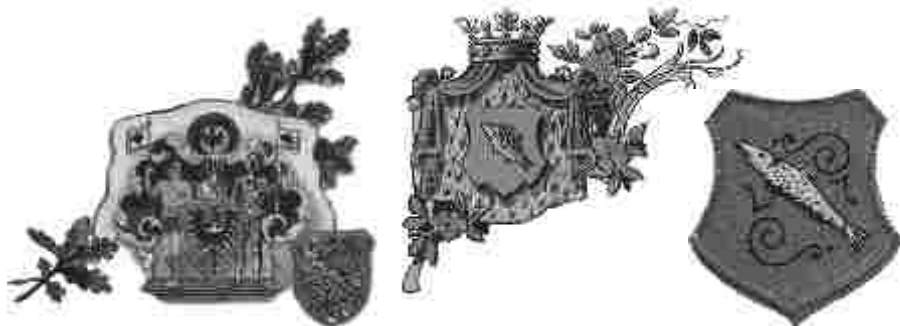
W sferze domysłów pozostaje funkcjonowanie herbu miasta od XVI do XVIII wieku. Oprócz kilku pieczęci, których używała kancłaria miejska, brak świadectw użycia herbu z rybą na szerszą skalę. Niewiele wiadomo o wyglądzie i wystroju rybnickich ratuszy, o sposobie ogłaszania decyzji rady miejskiej, o funkcjonowaniu prawa targowego. Nieznane są też wcześniejsze dokumenty zdobione herbem Rybnika⁵⁹. Z wspomnianymi zagadnieniami łączy się możliwość użycia

Herb Rybnika - nadruk na papierach magistrackich z l. 90. XIX w.

Bon urzędowy wydany przez magistrat Rybnika w 1921 r.

Herb Rybnika na pocztówkach wydanych w latach 1900 – 1921, wg M. Gruszczyka, Mała Ojczyzna, Zatrzymane w pamięci

Herb Rybnika z kartki pocztowej z l. 70. XX w.

Kartka pocztowa z herbem Rybnika wydana w Charlottenburgu w 1905 r. wg M. Gruszczyka, Mała Ojczyzna

herbu miasta, ewentualnie jego barw, dla celów reprezentacyjnych, a także własnościowych. Użycie herbu jako znaku wspólnoty miejskiej w innym miejscu, aniżeli na pieczęciach jest poświadczane dopiero w drugiej połowie wieku XIX i na początku wieku XX. Herb Rybnika przyjął wówczas postać tarczy z rybą, z koroną murową powyżej, labrami po bokach i banderolą z napisem RYBNIK pod spodem. Ten wizerunek, najbardziej popularny, funkcjonował do roku 2000. Pojawił się jako nadruk w latach osiemdziesiątych XIX stulecia na nielicznych, zachowanych dokumentach. Wkrótce potem ukazały się pierwsze pocztówki z niejednorodnym graficznie wyobrażeniem herbu⁶⁰. Znany jest też z występowania na zastępczych bonach urzędowych wydanych przez rybnicki Magistrat⁶¹.

Na przełomie XIX i XX w. zapoczątkowany został w Rybniku zwyczaj umieszczania herbu w miejscach publicznych. Jako płasko-rzeźba znalazł się na ratuszu w rynku, fontannie przy dawnym zamku⁶², wieży ciśnień z 1905 r., kamienicy przy ulicy św. Jana 2, na nowo wybudowanym gmachu urzędu, a także zastosowano go w witrażach. Z drugiej połowy XX w. pochodzi tablica pamiątkowa w Urzędzie Miasta związana z obchodami 750-lecia miasta w 1964 r. oraz krata wg projektu Ryszarda Węglorza zdobiąca od 1970 r. wejście do rybnickiego muzeum w Starym Ratuszu. Do kategorii obiektów architektonicznych należy zaliczyć także tzw. witacze ustawione przy wjazdach do Rybnika. Wykonano je z betonu w kształcie litery R, stylizowanej na kopalnianą wieżę wyciągową, na której umocowano odlew z herbem miasta.

Jako znak o charakterze własnościowym, herb miasta na początku lat dziewięćdziesiątych XX w. zaczęto umieszczać na pojazdach służb komunalnych i transportowych. Mundury funkcjonariuszy Straży Miejskiej w Rybniku oznaczono naszywkami z aktualnie obowiązującym herbem miasta. Ozdobiono nim także bazy latarni na odrestaurowanym w tym czasie rynku.

Witacz z herbem miasta przy wjeździe do Rybnika

Medal wydany w 1982 r. z okazji 60 rocznicy powrotu Rybnika do Macierzy, rewers

Medal miasta Rybnika przyznawany od 1998 r. osobom zasłużonym dla miasta, lecz nie mieszkającym w nim, awers

Odznaka Zasłużony dla Rybnika zaprojektowana przez art. plast. Mariana Raka w l. 70. XX w.

Medal miasta Rybnika wydany z okazji obchodów VIII wieków Rybnika – awers, rewers

W okresie międzywojennym, choć nie wykluczone iż praktykowano to już wcześniej, zaczęto wybijać medale pamiątkowe z herbem miasta. W 1931 r. z okazji rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja, miasto sfinansowało srebrny medal o średnicy 37 mm, zaopatrzony w okazjonalną inskrypcję. W roku 1982, w 60 rocznicę powrotu Rybnika do Macierzy, odlano z brązu medal o średnicy 80 mm z podobizną pieczęci z 1669 r. na skrzydle piastowskiego orła. Kontynuacją tej tradycji są kolejne medale: BENEFICII GRATA CIVITAS RYBNIK o średnicy 50 mm⁶³, oraz medal związany z obchodami VIII wieków Rybnika⁶⁴. Dla uhonorowania zaangażowanych w rozwój miasta obywateli, ustanowiono w latach siedemdziesiątych XX w. dwustopniową odznakę: ZASŁUŻONY DLA RYBNIKA.

Herb miasta jest widoczny na sztandarach rybnickich urzędów, zakładów pracy, zrzeszeń, organizacji, szkół. Pojawia się też na sztandarach rybnickich rzemieślników⁶⁵ w bardzo różnych opracowaniach.

Coraz śmielej, zwłaszcza po 1989 r., herb miasta znajduje miejsce na różnorodnych drukach. Pojawia się w winiecie „Gazety Rybnickiej”, krótko wydawanego przez Cech Rzemiosł Różnych „Almanachu”. W herb miasta zaopatrywane są bilety komunikacyjne, bilety wstępu na imprezy kulturalne i sportowe, wchodzi na plakaty i afisze z nimi związane. Liczne druki promocyjne np. albumy fotograficzne, reklamują miasto. Funkcję reklamową, osadzoną w miejscowej historii i tradycji, pełniły do niedawna nalepki na butelkach piwa produkowanego w rybnickim browarze.

Herb Rybnika na okazjonalnych wypiekach rybnickich piekarzy

Należy także zwrócić uwagę na przedmioty o charakterze pamiątkowym. Obok precyzyjnie wykonanych ceramicznych plakiet⁶⁶, herb Rybnika umieszcza się też na popularnych wyrobach pamiątkarskich z węgla, a także na niezliczonych kuflach, talerzach, szklankach, długopisach, dyplomach, nalepkach. Herb Rybnika, wykorzystuje się także jako motyw zdobniczy chlebów okazjonalnie wypiekanych przez rybnickich piekarzy⁶⁷.

Sztandar i flaga miasta

Ustawa o samorządzie terytorialnym z roku 1990 dała jednostkom samorządowym pełną swobodę nie tylko w wyborze herbu lecz również innych obok herbu symboli, w tym sztandaru i flagi.

Rada Miasta Rybnika w oparciu o Ustawę o samorządzie terytorialnym przyjęła w 1991 r. tylko wzór herbu. Sztandar, jak również inne rodzaje weksyliów, nie wszedł do zespołu symboli miejskich. Dopiero

Sztandar Miasta Rybnika ufundowany w l. 70. XX w. z herbem miasta i nieukoronowanym Orłem Białym

w roku 2000 wraz z nowym opracowaniem graficznym herbu pozytywnie zaopiniowanym przez Komisję Heraldyczną⁶⁸, Rada Miasta przyjęła wzór flagi: **Kształt flagi stanowi prostokąt o proporcji boku krótszego (szerokości) do boku dłuższego (długości) jak 5:8. Flaga składa się z trzech poziomych pasów w następującym ułożeniu i barwach: dwa zewnętrzne pasy koloru błękitnego w proporcji 1/4 szerokości płata flagi każdy; środkowy pas koloru białego w proporcji 2/4 szerokości płata flagi z herbem Miasta umieszczonym centralnie. W położeniu pionowym flagi, herb umieszcza się centralnie pionowo w pasie białym.**⁶⁹

Flaga od momentu przyjęcia oficjalnego wzoru, jest używana, zwłaszcza do dekoracji Urzędu Miasta oraz Starego Ratusza w rynku podczas świąt i uroczystości miejskich. W Urzędzie Miasta stosowane są również proporczyki – małe flagi miasta zawieszane pionowo na metalowym lub drewnianym pręcie z podstawką.

W latach siedemdziesiątych XX wieku Rybnik dysponował sztandarem. Przestał on pełnić swe funkcje po roku 1989, mimo treści związanych z przynależnością państwową oraz miastem⁷⁰.

Obecnie Rybnik nie posiada sztandaru, czyli najważniejszego rangą weksylium z herbem miasta, występującym tylko w jednym egzemplarzu i na stałe przymocowanym do drzewca, podobnie jak insygniów władz samorządowych.

Flaga miasta Rybnika, wersja urzędowa

Przypisy

¹ Pieczęć zachowana w Archiwum Państwowym we Wrocławiu. Opis uwzględnia tarczę, godło oraz zapis legendy łącznie z asteriskami. Dla potrzeb Muzeum w Rybniku pracownice Archiwum oraz Muzeum Narodowego we Wrocławiu sporządziły w 1993 r. plastyczne reprodukcje pieczęci miejskich. W opisie nie podano sygnatur zespołów akt, z których pochodziły. Odlewy zostały zainwetaryzowane i udostępnione zwiedzającym. Odlew pieczęci z XVI w. zaopatrzone w numer inw. MRy/ADH/863.

² Prawdopodobnie Marian Gumowski miał okazję widzieć tę i inne pieczęcie w oryginale lub uzyskać ich odciski w kwerendzie, jaką prowadził w 1937 r. na jego prośbę Urząd Wojewódzki w Katowicach. Zebrany wówczas materiał źródłowy opublikowano w pracy: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939, s. 244-246. Do materiałów dotyczących Rybnika, a pochodzących z tej kwerendy, nie dotarto.

³ O tej pieczęci poza M. Gumowskim piszą M. Kaganiec: *Herby i pieczęcie miast górnośląskich*. Katowice 2002. T. I z. 4 s. 46 oraz K. Musiołek: *Skąd pochodzi nazwa Rybnik?* „Nowiny” 30 (774): 1972.

⁴ Opisy zamieszczone w poz. 1-4 podawane są za M. Gumowskim: *Herby i pieczęcie ...* s. 244, z aktualnymi uzupełnieniami.

⁵ Legendę napieczętną z błędem oraz innymi asteriskami cytuje K. Musiołek: *Skąd pochodzi ...*: SI[GILLUM] + CIVITATIS + RIBNIK + 1669, zaś M. Kaganiec: *Herby i pieczęcie...* s. 48 rozwiązuje skrót: SI[gillum] CIVITATIS RIBNIK 1669, bez ich odnotowania. Reprodukacja plastyczna pieczęci w zbiorach Muzeum w Rybniku, sygn. MRy/ADH/864.

⁶ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie...* s. 245.

⁷ Według M. Gumowskiego jest to tarcza.

⁸ Treść legendy zapisana jest identycznie zarówno przez M. Gumowskiego, jak i przez M. Kaganiec. Różnice występują w zapisie abrewiacji i asterisków. M. Gumowski (s. 244) podaje: + SIG[ILLUM] : CIVITATIS • RIBNIK • EX MAGISTRATU, zaś M. Kaganiec rozwiązuje skrót: SIG[illum]. Na zachowanych odciskach legendę rozpoczyna asterisk w kształcie strzałki skierowanej w dół.

⁹ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 334. W oparciu o ten odcisk sporządzono odpis legendy w wersji zamieszczonej w tekście.

¹⁰ W tej formie notuje legendę M. Gumowski (s. 244), zaś M. Kaganiec rozwiązuje skrót „SIG[illum]” nie zaznaczając asterisków. Za M. Gumowskim cytuje ją też K. Musiołek: *Skąd pochodzi ...*. Odlew z oryginału pieczęci wykonano dla potrzeb Muzeum w Rybniku, sygn. MRy/ADH/866.

¹¹ Asteryski oznaczone jako gwiazdki, w oryginale przybierają kształt rozetek.

¹² AP Wrocław, sygn. 141, k. 19, 22, 37.

¹³ Odcisk lakowy bez numeru inw. oraz odcisk sporządzony w AP Wrocław sygn. MRy/ADH/865. Istnienie tej pieczęci omawiałam w niepublikowanym artykule: *Herb Rybnika w literaturze i ikonografii*. Rybnik 1997 (mps). Z nieprecyzyjnie sformułowanej przeze mnie informacji M. Kaganiec wyciągnęła wniosek o późniejszym o 140 lat powstaniu pieczęci. Omawianą pieczęć z 1669 r. z pieczęcią z 1809 r. łączy podobieństwo rysunku kartusza oraz ryby i wici roślinnej.

¹⁴ Pieczęć znana z odcisku na dokumencie z datą 8 grudnia 1781 r.; zbiory Muzeum w Rybniku, sygn. MRy/H/1170.

¹⁵ Zbiory Muzeum w Rybniku, sygn. MRy/H/47 – tłok z twardego drewna, w postaci klocka o wym. 35 x 35 mm i wysokości 30 mm, z rytowanym stemplem o średnicy 34 mm. Legenda z asteriskami w kształcie rozetek.

¹⁶ Np. I. Libura: *Z dziejów domowych powiatu*. Opole 1984 s. 96; tenże: *Przewodnik po ziemi rybnicko-wodzisławskiej*. Katowice 1965 s. 33; *Ziemia rybnicko-wodzisławska*. Red. J. Ligęza. Katowice 1970; *Rybnik. Zarys dziejów miasta od*

czasów najdawniejszych do 1980 r. Red. J. Walczak. Katowice 1986 s. 81; A. Trunkhardt: *Dzieje Rybnika i dawniejszego państwa rybnickiego na Górnym Śląsku*. Rybnik 1926; ostatnio w publikacjach Muzeum w Rybniku oraz Marka Szoltyska.

¹⁷ A. Trunkhardt: *Dzieje Rybnika* ... s. VI pisze o wiernym przerysie pieczęci z dokumentów z XVII i XVIII wieku, bo „należąca do tego pieczętka zgubiła się”. Można domyślać się, że w bliżej nieokreślonym czasie wykonano kopię pieczęci w drewnie. Stempel, niski klocek o podstawie kwadratu, zachował rysunek godła i treść legendy.

¹⁸ Autorką ekspertyzy z 1997 r., jest prof. dr hab. Barbara Trelińska z UMCS w Lublinie. W oparciu o nią miasto podjęło starania o ustalenie nowej wersji herbu, flagi i pieczęci Miasta Rybnika. Całość prac konsultowana była z Oddziałem Polskiego Towarzystwa Heraldycznego w Lublinie. Orzeczenie B. Trelińskiej powstało w oparciu o dostępny wówczas materiał ikonograficzny. Obecny stan wiedzy o najdawniejszych pieczęciach miejskich w pełni potwierdza jej stanowisko.

¹⁹ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie*... s. 245. Za nim informację powtarza M. Kaganiec: *Herby i pieczęcie* ... s. 48-49 dodając przypuszczenie, że sporządzenie tej pieczęci można łączyć ze sprzedażą Rybnika (1788 r.) przez ówczesnego właściciela, Antoniego Węgierskiego, królowi pruskiemu.

²⁰ Opis i dane częściowo za M. Gumowskim (s. 245). Odciski pieczęci np. na dokumentach z datami 13 grudnia 1848, 10 grudnia 1849 w AP Racibórz sygn. L. Ryb. 334 pozwalają ustalić wymiary pieczęci: wys. 33 mm i szer. 30 mm oraz ujawniają w legendzie asteryski w postaci strzałki i kropki.

²¹ Asterysek w kształcie gwiazdy.

²² AA Katowice, sygn. AL. 2047. Skrócony opis pieczęci uwzględniający kształt tarczy, ryby oraz legendę zamieszcza M. Kaganiec: *Herby i pieczęcie* ... s. 49. Pieczęć nie była znana M. Gumowskiemu.

²³ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie*... s. 245.

²⁴ M. Kaganiec: *Herby i pieczęcie* ... s. 49. Legendę tej pieczęci publikuje K. Musiołek: *Skąd pochodzi...* w wersji: Gemeinde Vorstand zu Rybnik 1851.

²⁵ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 22.

²⁶ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 277.

²⁷ Prawdopodobnie jest to ta sama pieczęć. M. Kaganiec (s.49) pisze o niej jako o pieczęci rzeźni miejskiej, możliwe, że był to dokument dla rzeźni.

²⁸ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie*... s. 245.

²⁹ M. Kaganiec: *Herby i pieczęcie* ... s. 50 podaje niepełną wersję legendy pieczęci. Oryg. AA Katowice, sygn. AL. 2048.

³⁰ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie*... s. 245.

³¹ Oba rodzaje pieczęci wymienia M. Gumowski (s. 245). W wersji napisowej i z polskim godłem państwowym sporządzono je dla Komunalnego Urzędu Pośrednictwa Pracy, Urzędu Policji Miejskiej i Urzędu Stanu Cywilnego. W tym opracowaniu nie omówiono ich szerzej, w przeciwieństwie do pieczęci tego typu używanych w podrybnickich gminach wiejskich.

³² Podstawę prawną współczesnej symboliki samorządowej: herbów, weksyliów oraz atrybutów władzy tworzy sześć ustaw oraz dwa rozporządzenia: *Ustawa o odznakach i mundurach* z 21 grudnia 1978 roku, *Ustawa o samorządzie terytorialnym* z 8 marca 1990 roku, *Ustawa o zmianie ustawy o samorządzie terytorialnym oraz innych ustaw* z 18 maja 1990 roku i *Ustawa o samorządzie województwa i Ustawa o samorządzie powiatowym* z 25 czerwca 1998 roku, *Ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku z wdrożeniem reformy ustrojowej państwa* z 29 grudnia 1998 roku; *Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie Komisji Heraldycznej* z 27 lipca 1999 i *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie powołania Komisji Heraldycznej* z 20

stycznia 2000. Wykaz ustaw i rozporządzeń dotyczących symboliki samorządowej sporządził mecenas Kazimierz Mazur jako uzupełnienie wystąpienia Wojciecha Drelicharza i Zenona Piecha: *Podstawy prawne symboliki samorządowej III Rzeczypospolitej*. W: *Współczesna heraldyka samorządowa i jej problemy. I Krakowskie Kolokwium Heraldyczne*. Red. W. Drelicharz i Z. Piech. Kraków 2000 s. 19-34. W tym samym tomie znajduje się bibliografia zestawiona przez Romualda Kubiciela: *Polskie ustawodawstwo heraldyczne 1919-1999* s. 217-234.

³³ Uchwała Rady Miasta Nr 504/XXII/2000 z 20 listopada 2000 r.

³⁴ H. Saurma: *Das Wappenbuch schlesischen Städte und Städtel*. Berlin 1870 s. 282-284.

³⁵ Tłumaczenie z j. niemieckiego Jan Sebastian.

³⁶ Wypełnienie pola tarczy poziomymi kreskami, czyli szrafowanie, oznacza barwę błękitną.

³⁷ P. Knötel: *Die Stadtwappen Oberschlesiens*. Tarnowitz 1894 s. 11; tenże: *Die Wappen der Oberschlesischen Städte*. „Oberschlesien” 1902 s. 682; tenże: *Die Farben Oberschlesischen Stadtwappen*. „Oberschlesische Heimat” 1916 s. 145; 1917 s. 46.

³⁸ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski. Warszawa 1890 T. X s. 62-63.

³⁹ J. Siebmacher: *Städtewappen*. Nürnberg 1885.

⁴⁰ O. Hupp: *Wappen und Siegel der deutschen Städte*. Frankfurt 1898.

⁴¹ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939, s. 244-246.

⁴² M. Gumowski (s. 245) opowiedział się za złotym karpem w błękitnym polu uzasadniając, że ta ryba występuje w śląskich herbach szlacheckich np. Głubicz, Wadwicz, Korzbok, a zestawienie barw godła i tarczy odpowiada barwom górnośląskim. Dodał jednak, że miasto używa srebrnego (białego) szczupaka otoczonego arabeskami na tle niebieskim. W powojennym opracowaniu *Herby miast polskich*. Warszawa 1960 s. 289, opublikował jednak bezgatunkową srebrną rybę w błękitnym polu.

⁴³ Emil Drobný: *Krótki zarys historii miasta Rybnika*. Rybnik bd. opisuje powstanie Rybnika jako proces zrastania się w całość trzech osad: Rybinka, Zagrodników i Łony. Każdej z tych osad położonych nad naturalnymi zbiornikami wodnymi, miałyby odpowiadać jedna gwiazda. Ta opowieść nie znajduje potwierdzenia w źródłach, nazwy osad nie są skądinąd znane, nie wymienia ich H. Borek: *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*. Opole 1988; ani I. Panic: *Historia osadnictwa w księstwie opolskim we wczesnym średniowieczu*. Katowice 1992. Osady te musiałyby się połączyć albo przed końcem XII w. i funkcjonować jako jedna osada o nazwie Rybnik, gdzie wybudowano kościół, lub też powstać, co mało prawdopodobne, po najeździe tatarskim w 1241 r. w spustoszonej okolicy. Wówczas miałyby około 60 lat na połączenie się i uzyskanie aktu lokacyjnego. Brak również do tej pory potwierdzenia istnienia pieczęci z takim wyobrażeniem. Co prawda, na trzech pieczęciach (z XVI w. – 1 szt., z 1669 r. – 2 szt.) pojawiają się gwiazdy. Zawsze jednak towarzyszą rybie i mogą być różnie interpretowane. Zagadnienie to wymaga odrębnych studiów, i należy zachować ostrożność traktując uwagę E. Drobnego jako legendę. Być może odpowiedź kryje się w ziemi, a dać ją mogą tylko badania archeologiczne.

⁴⁴ A. Trunkhardt: *Dzieje Rybnika i dawniejszego państwa rybnickiego na Górnym Śląsku. Na podstawie wydanej w 1861 r. Kroniki Franciszka Idzikowskiego*. Rybnik 1925.

⁴⁵ Por. przypis 15 dotyczący tłoka pieczętnego z drewna w formie klocka. Na karcie tytułowej wspomniana pieczęć odwrócona jest o 180 stopni, wówczas ryba jest w lewo.

⁴⁶ W opisie zabytków sfragistycznych – pieczęci, obowiązują te same zasady,

które odnoszą się do herbów. Ryba postrzegana przez patrzącego jako skierowana w lewo, dla sfragistyka i heraldyka skierowana jest w prawo, i tak zostały też sporządzone w tym opracowaniu wszystkie noty dotyczące znaków wspólnoty. Mowa tu o herbie i pieczęciach miasta Rybnika oraz pieczęciach dawnych podrybnickich gmin, obecnie jego dzielnic.

⁴⁷ M. Gruszczyk: *Mała Ojczyzna. Rybnik na starej karcie pocztowej 1897-1945*. Rybnik bd. s. 16, 19, 28, 29, 30; tenże: *Zatrzymane w pamięci. Dawny powiat rybnicki na pocztówce*. Rybnik 2004 s. 24, 29, 35.

⁴⁸ Związek wydawał własne pismo: „*Ziemia Rybnicka*”. W 1939 r. ukazało się pięć zeszytów pod redakcją ojca Emila Drobrego – zbiory Muzeum w Rybniku, sygn. MRy/H/177, 2322-2325. Tu, herb Rybnika znalazł się, obok herbów Wodzisławia Śl. i Żor, na skrzydłach ukoronowanego Orła Białego.

⁴⁹ Na ten temat obszerniej M. Gumowski: *Herby miast polskich*. Warszawa 1960; J. Szymański: *Nauki pomocnicze historii*. Warszawa 1983 s. 672; R. Kubiciel: *Polskie ustawodawstwo ...* s. 217-234.

⁵⁰ W przebadanych archiwach brak dokumentów potwierdzających starania Rybnika o urzędowe zatwierdzenie herbu w okresie międzywojennym. Szerzej na temat zatwierdzania herbów miejskich zob. S. K. Kuczyński, L. Pudłowski: *Udział archiwów państwowych w tworzeniu herbów okresu międzywojennego*. Archejon 82:1987 s. 97-137 oraz L. Pudłowski: *Heraldyka miejska II Rzeczypospolitej*. W: *Polskie tradycje samorządowe a heraldyka*. Red. P. Dymmel. Lublin 1992 s. 107-126.

⁵¹ M. Gumowski: *Herby miast...; Miasta polskie w Tysiącleciu*. Wrocław-Warszawa-Kraków 1965. T.I s. 464. W obu wydawnictwach pojawia się herb Rybnika.

⁵² Z tej okazji wyprodukowano też okazjonalne pamiątki np. szklanki ozdobione herbem Rybnika – zbiory Muzeum w Rybniku sygn. MRy/ADH/1595.

⁵³ Każda z tych publikacji proponuje odmienne rozwiązania graficzne herbu. Pojawia się on np. na obwolucie *Kronik Rybnickich* wg projektu art. plast. Heleny Piergies-Chlubek, obwolucie monografii *Rybnik* wg projektu Gerarda Labusa, gdzie osadzono rybę na tarczy utworzonej z witraża w Urzędzie Miasta, na okładce *Wypisów do dziejów Rybnika i Wodzisławia Śl.* w wersji M. Gumowskiego z 1939 r., widoczny jest na folderach, pocztówkach i mapach. W albumie fotograficznym *Rybnik* wydanym w 1996 r. znalazło się nowe rozwiązanie graficzne herbu, prawdopodobnie autorstwa Zbigniewa Solarskiego. Tu, w miejsce tarczy turniejowej (wzór z okresu międzywojennego) wprowadzono tarczę gotycką z realistycznym wyobrażeniem srebrnego szczupaka w błękitnym polu, z zieloną wicią roślinną o złotych (żółtych) kwiatach. Urząd Miasta Rybnika posługiwał się w celach reprezentacyjnych kartonową teczką z tłoczoną, bezbarwną tą wersją herbu miasta. Szczegółne miejsce zajmuje niepublikowana praca Sylwestra Musiolika: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 (mps) zbierająca dotychczasowy zasób wiedzy na temat herbów miast oraz znaków gmin. W oparciu o nią powstawało szereg projektów graficznych; korzystają z niej lokalni kronikarze, historycy oraz badacze amatorzy.

⁵⁴ Uchwała Rady Miasta Nr 92/XII/91 z 30 stycznia 1991 r.

⁵⁵ AP Racibórz, sygn. L Ryb. 277.

⁵⁶ A. Znamierowski: *Symbole samorządowe w województwie katowickim* (mps w materiałach UM w Rybniku) napisał: „[...] Herb Rybnika jest co prawda efektowny, lecz niezgodny ze wzorami historycznymi i sztuką heraldyczną. [...] umieszczanie nazwy miejscowości jest praktyką wysoce niestosowną, gdyż herb jest symbolem graficznym i ma właśnie zastąpić nazwę. Prawo do zwieńczenia tarczy koroną murową mają tylko miasta, które miały w przeszłości charakter miast obronnych. Mogą one wprowadzić koronę z trzema wieżami, natomiast korona z pięcioma wieżami stosowana jest tylko w przypadku grodów warow-

nych”. Autor daje przesłanki, którym brak podstaw źródłowych. Komentarz do korony murowej raczej odnosi się do tego elementu herbu, który funkcjonował w rosyjskiej heraldyce miejskiej oddającej klasę miasta w systemie kwalifikacyjnym. Krytycznie odniosła się do herbu Rybnika w tej postaci, a także do projektów przygotowywanych w 1996/1997 w jednej z rybnickich firm reklamowych prof. dr hab. B. Trelińska. Przygotowana przez nią ekspertyza w oparciu o dostępny wówczas materiał źródłowy przygotowany przez Muzeum w Rybniku, stała się podstawą do ustalenia w roku 2000 nowego wzoru herbu miasta.

⁵⁷ Fragment Uchwały Nr 504/XXII/2000 z dnia 20 listopada 2000 r.

⁵⁸ Wyniki badań prowadzonych przez Małgorzatę Kaganiec publikowane są serii wydawniczej: *Herby i pieczęcie miast górnośląskich*. Dotychczas w ramach tomu pierwszego ukazało się w latach 1992-2004 pięć zeszytów. Artykuły poświęcone Boguszowicom, Chwałowicom i Rybnikowi znalazły się w zeszycie 4 (2002 r.), zaś Niedobczycom, w zeszycie 5 (2004 r.). Artykuł związany z Rybnikiem nie uwzględnia ostatniej Uchwały Rady Miasta z 2000 r. w sprawie nadania herbu, flagi oraz pieczęci.

⁵⁹ Wskazane zagadnienia należy traktować jako propozycje badawcze, służące rzetelnemu rozpoznaniu źródeł, jakimi dysponuje między innymi muzeum. Wypełniłyby one istniejącą w tym zakresie lukę, której nie mogą zlikwidować powierzchowne opracowania pojawiające się na lokalnym rynku wydawniczym, często proponujące niesprawdzone źródłowo hipotezy.

⁶⁰ Herb Rybnika pojawił się między innymi na kartce pocztowej wydanej przez niemiecki komisariat plebiscytowy z apelem o udział w plebiscycie i oddanie głosu na Niemcami M. Gruszczyk: *Zatrzymane ...* s.24.

⁶¹ Np. bon o wartości 2 marek płatny 30 września 1921 r. W. Lesiuk: *Pieniądz zastępczy na Śląsku 1914-1924*. Wrocław 1971 il. nr 60; przykłady bonów w zbiorach Muzeum w Rybniku.

⁶² Wydaje się bardzo prawdopodobnym umieszczenie plaket z herbem miasta na studniach miejskich. Zachowana ikonografia studni nie ujawnia takich szczegółów.

⁶³ Srebrny medal wg projektu art. plast. Krzysztofa Dublewskiego przyznawany jest od roku 1998 przez Radę Miasta osobom zasłużonym dla miasta, lecz w nim nie mieszkającym.

⁶⁴ Na awersie medalu znalazł się herb miasta, a na rewersie logo obchodów z motywem ryby. Autorem projektu medalu jest również K. Dublewski.

⁶⁵ Herb Rybnika wyhaftowano np. na sztandarach Cechu Rzemiosł Różnych (1966), Branży Drzewnej (1982), Sekcji Malarzy i Lakierników CRR (1983), Branży Spożywczej (1985) itd.

⁶⁶ Autorem plaket jest rzeźbiarz – ceramik Zbigniew Mura.

⁶⁷ Tego typu wypieki wykonują na specjalne okazje piekarnie Piotra Niewelta oraz Henryka Pierchały.

⁶⁸ Uchwała Komisji Heraldycznej z dnia 31 maja 2000 r. w sprawie projektu herbu i flagi Miasta Rybnika oraz pieczęci.

⁶⁹ Uchwała Rady Miasta Rybnika Nr 504/XXII/2000 z dnia 20 listopada 2000 r.

⁷⁰ W roku 2005 Urząd Miasta Rybnika przekazał sztandar do zbiorów muzealnych. Tu otrzymał nr inw. MRy/H/3119. Płat o wymiarach 103x117 cm, bez drzewca, wygląda następująco: awers – w centrum czerwonego płatu nieukoronowany Orzeł Biały; rewers – w centrum białego płatu, aplikowana błękitna tarcza z srebrną rybą w prawo skos oraz zielona wic z żółtymi kwiatami. Nad tarczą – korona murowa, pod – banderola z napisem RYBNIK; po bokach tarczy żółte labry. Poniżej, wzdłuż dolnego skraju napis: MIASTO RYBNIK.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach: *Akta parafii Rybnik*.
 Archiwum Państwowe we Wrocławiu: *Kataster Karoliński*.
 Archiwum Państwowe w Raciborzu: *Akta landratury rybnickiej*.
 Urząd Miasta Rybnika: *Uchwała Nr 92/XII/1991 z 30 stycznia 1991 r.*;
Uchwała Nr 504/XXII/2000 z 20 listopada 2000 r.
 Zbiory Muzeum w Rybniku.

Literatura

- E. Bimler-Mackiewicz: *Herb Rybnika w literaturze i ikonografii*. Rybnik 1997 (mps).
- H. Borek: *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*. Opole 1988.
- B. Cimała, P. Porwoł, W. Wieczorek: *Wypisy do dziejów Rybnika i Wodzisławia Śląskiego*. Opole 1985.
- E. Drobny: *Krótki zarys historii miasta Rybnika*. Bm, bd.
- M. Gruszczyk: *Mała Ojczyzna. Rybnik na starej karcie pocztowej 1897-1945*. Rybnik bd.
 - *Zatrzymane w pamięci. Dawny powiat rybnicki na pocztówce*. Rybnik 2004.
- M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939.
 - *Herby miast polskich*. Warszawa 1960.
- J. Horwat: *Formowanie się miast księstwa opolsko-raciborskiego do połowy XIV w.* Gliwice 1996.
- O. Hupp: *Wappen und Siegel der deutschen Städte*. Frankfurt 1898.
- F. Idzikowski: *Geschichte der Stadt und ehemalige Herrschaft Rybnik in Oberschlesien*. Breslau 1861.
- M. Kaganiec: *Herby i pieczęcie miast górnośląskich*. T. I z. 4. Katowice 2002;
 z. 5 Katowice 2004.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce*. Red. J. Rejduch-Samkowa, J. Samek. Warszawa 1962. T. IV woj. katowickie, z. 11.
- P. Knötel: *Die Stadtwappen Oberschlesiens*. Tarnowitz 1894.
 - *Die Wappen der Oberschlesischen Städte*. „Oberschlesien”: 1902.
 - *Die Farben Oberschlesischen Stadtwappen*. „Oberschlesische Heimat”: 1916, 1917.
- B. Kloch: *Rybnik w średniowieczu. Z dziejów miasta i okolic do pierwszej połowy XIV wieku*. Rybnik 2002.
- W. Lesiuk: *Pieniądz zastępczy na Śląsku 1914-1924*. Wrocław 1971.
- I. Libura: *Przewodnik po ziemi rybnicko-wodzisławskiej*. Katowice 1965.
 - *Z dziejów domowych powiatu. Gawęda o ziemi rybnickiej*. Opole 1984.
- Miasta polskie w Tysiącleciu*. Wrocław-Warszawa-Kraków 1965.
- L. Musiolik: *Spacerkiem po Rybniku i okolicy*. Rybnik 1997.
- S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 (mps).
- L. Musioł: *Rybnik. Parafia Matki Boskiej Bolesnej. Monografia historyczna*. Rybnik 1963 (mps).
- K. Musiołek: *Skąd pochodzi nazwa Rybnik?* „Nowiny” 30 (774): 1972.
- Rybnik. Zarys dziejów miasta od czasów najdawniejszych do 1980 r.* Red. J. Walczak, Katowice 1986.
- I. Panic: *Historia osadnictwa w księstwie opolskim we wczesnym średniowieczu*. Katowice 1992.

- H. Saurma: *Das Wappenbuch schlesischen Städte und Städtel*. Berlin 1870.
- J. Siebmacher: *Städtewappen*. Nürnberg 1885.
- W. Sienkiewicz: *Średniowieczne nazwy miejscowe ziemi rybnickiej*. „Kroniki Rybnickie” nr 1. Rybnik 1983.
- *Tak powstawały nasze miasta*. „Nowiny” 52/43: 1969.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski. Warszawa 1890. T. X s. 62-64.
- M. Szołtysek: *Rybnik nasze gniazdo*. Rybnik 1997.
- *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999.
- A. Trunkhardt: *Dzieje Rybnika i dawniejszego państwa rybnickiego na Górnym Śląsku*. Rybnik 1926.
- Ziemia rybnicko-wodzisławska*. Red. J. Ligęza. Katowice 1970.
- A. Znamierowski: *Symbole samorządowe w województwie katowickim* (mps).

BOGUSZOWICE

Boguszowice należą do miejscowości, których początki sięgają połowy XIII wieku. Powstały prawdopodobnie w wyniku akcji kolonizacyjnej prowadzonej przez górnośląskich Piastów po najazdach mongolskich. Nazwa, pochodząca od popularnego w XII w. imienia Bogusz, wskazuje na założyciela związanego z dworem opolsko-raciborskim.

Pierwszy zapis nazwy, wymienionej w dokumencie z 21 października 1258 r., brzmi Bogussowicz; niedługo potem Boguszowice wymienione zostały wśród 49 wsi należących do biskupstwa wrocławskiego. Już w XIII wieku wieś była siedzibą parafii. Nie wiadomo, kiedy części Boguszowic weszły w skład posiadłości klasztoru cystersów w Rudach.

Boguszowice, aż do roku 1788 dzieliły losy Rybnika i okolicznych wsi należących do „państwa rybnickiego”. W tym roku, zostało ono wykupione przez króla pruskiego. W 1818 r. Boguszowice, których mieszkańcy zajmowali się uprawą roli, znalazły się w granicach nowo powstałego powiatu rybnickiego.

Rozwój gospodarczy i ludnościowy wsi wiązał się z odkryciem złóż węgla kamiennego w początkach XX w. W krótkim czasie wybudowano kopalnię „Blücher”, uruchomiono też linię kolejową.

W 1922 r. Boguszowice znalazły się w granicach państwa polskiego. Już po II wojnie światowej, w 1955 r., w związku z rozwojem eksploatacji węgla kamiennego, nastąpiła rozbudowa Boguszowic. Najpierw uzyskały rangę osiedla, później – w 1962 r. stały się miastem, przyjmując jako swój herb dawne godło gminne w wersji barwnej zaproponowanej przez M. Gumowskiego.

Po trzynastu latach samodzielnego istnienia jako miasto, Boguszowice wraz ze swymi dzielnicami Gotartowicami i Kłokocinem, zostały podczas reformy administracyjnej kraju w 1975 r., włączone jako dzielnice w skład Rybnika.

ZNAKI WSPÓLNOTY

Proces kształtowania się znaku wspólnoty gminy Boguszowice rozpoczął się w początkach XVIII wieku. Z tego okresu znana jest pierwsza pieczęć wsi związanej z rudzkimi cystersami, której godło – Oko Opatrzności funkcjonowało bez przerwy na pieczęciach gminnych przez 250 lat. Z chwilą uzyskania w roku 1962 praw miejskich, dawne wyobrażenie napieczętne uległo heraldyzacji, stając się w latach 1962-1975 herbem miasta. Włączenie Boguszowic do Rybnika spowodowało utratę praw do użytkowania herbu. Przywiązanie mieszkańców do dawnego, dobrze znanego godła, identyfikowanie się z nim lokalnej społeczności, skutkuje nieprzerwanym używaniem go, jako znaku wspólnoty dzielnic.

Pieczęcie gminy

Od początku XVIII wieku, aż do roku 1939, Boguszowice używały na pieczęciach tego samego godła – Oka Opatrzności. Geneza godła i jego symbolika może być wiązana z przynależnością Boguszowic do cystersów rudzkich¹. Oko Boże, Oko Opatrzności wpisane w trójkąt znak Trójcy Świętej, pojawia się częściej po Reformacji, zwłaszcza w sztuce XVIII wieku². Znajduje również miejsce na pieczęciach gminnych³. Tego typu pieczęci używano w Boguszowicach od lat dwudziestych XVIII wieku aż do 1939 r.

W gminie Boguszowice korzystano z trzech typów pieczęci:

- I. Pieczęć z Okiem Opatrzności.
- II. Pieczęć z godłem herbu państwa.
- III. Pieczęć napisowych.

Typ I: W polu pieczęci Oko Opatrzności.

*Pieczęć Boguszowic
z 1723 r.; typ I/1*

1) Pieczęć owalna, o wys. 27 mm i szer. 23 mm, z legendą w podwójnym otoku: SIGILLVM COMMVN[ITAS] • BOGVSCHOWIT : z wyobrażeniem Oka Opatrzności w promienistej aureoli, pod którym trawa z kwiatami. Odcisnięta w czerwonym laku pieczęć widnieje w Katastrze Karolińskim obok daty 20 lutego 1723r.⁴ Jest to prawdopodobnie najstarsza pieczęć gminy Boguszowice. Być może jest to pieczęć znana O. Wilpertowi i P. Kutzerowi⁵, którą datowali na rok 1775; nie podali jednak bliższego jej opisu. W roku 1984 H. Engelbert⁶ w przedruku artykułu wspomnianych autorów sporządził rekonstrukcję pieczęci. Umieścił Oko Opatrzności w podwójnym trójkącie otoczonym promieniami, dodał też legendę: GEM[EINDE] BOGUSCHOWITZ | KREIS | RYBNIK. Jest to jedyna tego typu rycina, nie potwierdzona źródłowo.

*Rekonstrukcja pieczęci
Boguszowic wg H.Engelberta*

2) Pieczęć okrągła, o średnicy 30 mm, z legendą: GEM[EINDE] BOGUSZOWITZ | RYBNIKER | KREIS. M. Gumowski uważał, iż pochodzi ona z początków XIX w. Widział ją odcisniętą na dokumencie z 1835 r.⁷ M. Kaganiec wiąże użycie tej pieczęci z faktem wejścia Boguszowic w 1818 r. w skład nowopowstałego powiatu rybnickiego. Wkrótce gmina w Boguszowicach zaczęła posługiwać się pieczęcią-

mi o stałym godle⁸. Godło w polu pieczęci przedstawiało Oko Opatrzności w podwójnym trójkącie, z których zewnętrzny był znacznie pogrubiony. Brak też było aureoli. Pieczęci z legendą w wersji przytoczonej przez M. Gumowskiego nie napotkano w źródłach.

- 3) Pieczęć okrągła, o średnicy 30 mm, z Okiem Opatrzności w podwójnym trójkącie bez promienistej aureoli, z legendą w otoku: G[EMEINDE] • BOGUSCHOWITZ | RYBNIKER | KREIS. Widnieje na dokumentach z lat 1857-1861⁹. Mogła być używana do końca XIX w.
- 4) Pieczęć okrągła, o średnicy 33-34 mm, zachowująca niezmienną legendę i godło podobne do poprzedniej pieczęci¹⁰, pojawiła się około 1905 r. Od poprzedniej różniła się wielkością oraz krojem liter. Stosowano ją stosunkowo często w latach 1905-1919.
- 5) Pieczęć okrągła, o średnicy 28 mm, zachowująca niezmienną legendę i godło. Widnieje na dokumentach z 24 stycznia i 20 lutego 1921 r.¹¹
- 6) Pieczęć okrągła, o średnicy 34 mm, z legendą w podwójnym otoku: Gemeinde Boguschowitz * Kreis Rybnik *. Użyto jej 1 stycznia 1922 r.¹²
- 7) Pieczęć okrągła, o średnicy 34 mm, z legendą w podwójnym otoku w języku polskim: Gmina Boguszowice * Powiat Rybnicki *¹³. Polski odpowiednik niemieckiej pieczęci gminnej pojawił się wkrótce po przyłączeniu Rybnika do Polski w lipcu 1922 r. Kancelaria gminy w Boguszowicach posługiwała się więc pieczęcią polską tej samej wielkości, z takim samym rysunkiem godła jak pieczęć niemiecka. Nie jest ona tożsama z pieczęcią wspomnianą przez M. Kaganiec¹⁴.
- 8) Pieczęć okrągła, o średnicy 35 mm, z taką samą legendą i godłem. Gmina w Boguszowicach sprawiła nowy tłok różniący się od poprzedniego nieznacznie wielkością i krojem liter¹⁵. Używała go sporadycznie na zmianę z pieczęcią wspomnianą wyżej.
- 9) Pieczęć okrągła, o średnicy 30 mm, z taką samą legendą i godłem. Użyto jej w Księdze protokołów posiedzeń Rady Gminy z lat 1929-1939¹⁶. Prawdopodobnie tę pieczęć wspomina M. Gumowski – odpowiada wielkością oraz zapisem legendy¹⁷.

Pieczęcie Boguszowice używane od połowy XIX w. do 1939 r.; typ I/3-4, 6-7

Typ II: W polu pieczęci Orzeł Biały.

W związku z powołaniem Gminnej Rady Narodowej i Zarządu Gminy w Boguszowicach, od początku roku 1946 pojawiły się nowe pieczęcie z polskim godłem państwowym – nieukoronowanym Orłem Białym. Służyły do uwierzytelnienia protokołów z posiedzeń GRN. W latach 1946-1947 Zarząd Gminy w Boguszowicach korzystał równocześnie z dwóch okrągłych i dwóch owalnych pieczęci.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 33 mm, z legendą w otoku: : GMINNA RADA NARODOWA | w Boguszowicach¹⁸.
- 2) Pieczęć okrągła, o średnicy 35 mm, z legendą w otoku: PREZYDIUM GMINNEJ RADY NARODOWEJ * W BOGUSZOWICACH | POW[IAT] RYBNICKI *¹⁹.
- 3) Pieczęć owalna, wys. 34 mm i z szer. 27 mm, z legendą: Zarząd Gminy | BOGUSZOWICE | pow. rybnicki.

- 4) Pieczęć owalna, o tych samych wymiarach, z legendą: ZARZĄD GMINNY | W BOGUSZOWICACH | POWIAT | RYBNICKI.

Typ III: Pieczęć napisowa.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 35 mm, z legendą w podwójnym otoku: GMINA BOGUSZOWICE * POWIAT RYBNICKI *. Na dokumentach gminnych powstałych od maja do grudnia roku 1945 brak pieczęci. Nowa pieczęć gminy pojawiła się dopiero na piśmie z 1 maja 1946 r.²⁰. Użyto jej kilkakrotnie w latach 1946 - 1947.

Herb miasta Boguszowice 1962 - 1975

Prawo używania herbu uzyskały Boguszowice w roku 1962. Stało się to z chwilą nadania prężnie rozwijającemu się ośrodkowi przemysłowemu, statusu miasta. Herbem miasta²¹ stało się wyobrażenie napieczętnie występujące na pieczęciach gminy od początku XVIII wieku. Barwy herbu przyjęto zgodnie z propozycją M. Gumowskiego z 1939 roku.²² **W polu błękitnym złote Oko Opatrzności**, przy czym Oko otoczone jest promienistą aureolą. W tym kształcie publikuje go ostatnio Małgorzata Kaganiec²³. Bardziej znaną, jest inna wersja godła, gdzie promienie wokół Oka są połączone. Ta odmiana pojawia się u Sylwestra Musiolika²⁴, popularyzuje ją też w swych publikacjach Marek Szołtysek²⁵. Znajduje się również na stronie internetowej miasta jako znak Boguszowic Starych²⁶. Prawo użycia herbu przez Boguszowice ustało w 1975 roku, wraz z jego wejściem w skład Rybnika.

Znak wspólnoty Boguszowic błędnie nazwany przez M. Gumowskiego herbem, w nowszym opracowaniu funkcjonuje w publikacjach i internecie

*Herb Boguszowic wg M. Kaganiec, Herby...
Prawo do herbu Boguszowice posiadały w l. 1962-1975*

Przypisy

¹ S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 (mps). M. Kaganiec: *Herby i pieczęcie miast górnośląskich*. Katowice 2002. T. 1, z. 4 s. 5-7 odrzuca możliwość wpływu nazwy miejscowości na godło oraz jego związku z cystersami. Za przypuszczeniami M. Gumowskiego przemawia fakt, iż nieznane do tej pory pieczęcie wsi należących do cystersów np. Boguszowic, Chwałęcic, Stodół, Zwonowic sporządzono jak się wydaje w jednej pracowni. Charakteryzują się one precyzyjnym rysunkiem i kompozycją, harmonijnie jednoczącą wyobrażenie napieczętne z legendą. Ich przeciwieństwem są występujące w tych samych latach 1722-1723 pieczęcie innych gmin podrybnickich, o prymitywnym rysunku i niedbałym rytowaniu. Odciski wspomnianych pieczęci znajdują się w Archiwum Państwowym we Wrocławiu, zespół Kataster Karoliński 135, 136, 137, 138, 139.

² W problemy symboliki wprowadza D. Forstner: *Świat symboliki chrześcijańskiej*, Warszawa 1990 s. 59-60.

³ Na pobliskim Śląsku Cieszyńskim w II połowie XVIII i początkach XIX w. pieczęciami z godłem przedstawiającym Oko Opatrzności pieczętowały się Albrechtice, Bonkov, Heřmanice, Karvina, Liskovec, Muglinov, Vratimov, Zamosti – K. Müller: *Pečeti a znaky obci českého Těšínska*. Český Těšín 1997.

⁴ AP Wrocław, sygn. 135, k. 191, 193, 194.

⁵ O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der Oberschlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Oppeln 1909. Band V s.81 poz. 6.

⁶ *Die Wappen des Kreises Rybnik / Oberschlesien aus der 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer*. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Runderoth/Rhld, 1984 s. XII poz. 59.

⁷ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie...*, s. 36. Uważa, że O. Wilpert i P. Kutzer mylnie odnoszą pierwszą pieczęć do 1775 r. Pieczęć gminy Boguszowice nie pojawia też w zestawieniu pieczęci gminnych z 1827 sygn. L. Ryb. 56.

⁸ M. Kaganiec: *Herby i pieczęcie miast górnośląskich*. Katowice 2002. T. I z. 4 s. 6. Autorka przytacza rozwiązana wersję legendy: GEM[einde] BOGUSZOWITZ RYBNIKER KREIS, nie odnotowując rozmieszczenia słów, jak robi to M. Gumowski.

⁹ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 663 np. dokumenty z 25 lutego i 6 lipca 1857 r., 21 kwietnia 1861. Asterysek w legendzie przyjmuje kształt wydłużonego rombu.

¹⁰ AP Racibórz, sygn. L. Ryb 282, 311, 312. Drobne, prawie niezauważalne różnice występują w rysunku oka (rzęsy i brew); w legendzie po nazwie dodano kropkę.

¹¹ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 312.

¹² AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 450.

¹³ Pismo z 25 sierpnia 1922 r. AP Racibórz sygn. Wydz. PR 159.

¹⁴ M. Kaganiec: *Herby i pieczęcie...* s. 6 przytacza legendę w brzmieniu: „GMINA BOGUSZOWICE POWIAT RYBNICKI”.

¹⁵ AP Racibórz, sygn. Wydz. PR 327, 328.

¹⁶ AP Racibórz, sygn. Akta Gminy Boguszowice 1934-1953.

¹⁷ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie...* s.36. wspomina pieczęć jako sprawioną po 1921 r. i używaną do roku 1939. Przytacza legendę: Gmina Boguszowice Powiat Rybnicki ; i podaje średnicę pieczęci 31 mm.. Żadna z pieczęci używanych w boguszowickiej gminie w latach 1922-1939 nie znalazła się w kwerendzie przygotowanej dla Urzędu Wojewódzkiego w Katowicach w marcu 1937 – AP Racibórz, sygn. Wydz. PR 19.

¹⁸ AP Racibórz, sygn. Akta Gminy Boguszowice 7.

¹⁹ AP Racibórz, sygn. Akta Gminy Boguszowice z datą 19 czerwca 1952.

²⁰ AP Racibórz, sygn. Akta Gminy Boguszowice 7. Asterysek w legendzie przyjmuje kształt gwiazdy pięciopromiennej.

²¹ Herb identyczny z Boguszowicami mają w Polsce Wilamowice k. Oświęcimia i Witkowo w Wielkopolsce – M. Gumowski: *Herby miast polskich*. Warszawa 1960 s. 340. Oko Opatrzności, jako symbol religijny, wieńczy dach kościoła p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Boguszowicach. Wybudowano go w latach trzydziestych XX wieku.

²² M. Gumowski: *Herby i pieczęcie...* s.36 bezzasadnie uznał wówczas wyobrażenie napieczętnie za herb.

²³ M. Kaganiec: *Herby i pieczęcie...*, barwna wkładka.

²⁴ S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 (mps).

²⁵ M. Szoltysek: *Krótkie dzieje Boguszowic*. „Gazeta Rybnicka” 2 (308) : 1997 s. 17-21; tenże: *Rybnik nasze gniazdo*. Rybnik 1997 s. 75; tenże: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999 s. 9-11.

²⁶ W tej samej postaci znajduje się na stronie internetowej www.rybnik.pl dla dzielnicy Boguszowice Osiedle, części powstałej już po II wojnie światowej w wyniku rozbudowy osiedla dla górników KWK „Jankowice”.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Państwowe we Wrocławiu: *Kataster Karoliński*.

Archiwum Państwowe w Raciborzu: *Akta landratury rybnickiej*;

Akta Wydziału Powiatowego w Rybniku;

Akta Gminy Boguszowice.

Literatura

H. Borek: *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*. Opole 1988.

B. Cimała, P. Porwoł, W. Wieczorek: *Wypisy do dziejów Rybnika i Wodzisławia Śląskiego*. Opole 1985.

Die Wappen des Kreises Rybnik / Oberschlesien aus der 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Ründeroth/Rhld, 1984.

M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939. - *Herby miast polskich*. Warszawa 1960.

M. Kaganiec: *Herby i pieczęcie miast górnośląskich*. Katowice 2002.

B. Kloch: *Rybnik w średniowieczu. Z dziejów miasta i okolic do pierwszej połowy XIV wieku*. Rybnik 2002.

I. Libura: *Z dziejów domowych powiatu. Gawęda o ziemi rybnickiej*. Opole 1984.

Miasta polskie w Tysiącleciu. Wrocław-Warszawa-Kraków 1965.

- S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 (mps).
- A. Nowack: *Archipresbyterat Sohrau O/S. 1. Pfarrei Boguschowitz*. „Oberschlesische Heimat”. Band V, Oppeln 1909.
- I. Panic: *Historia osadnictwa w księstwie opolskim we wczesnym średniowieczu*. Katowice 1992.
- W. Sienkiewicz: *Tak powstawały nasze miasta*. „Nowiny” 52/43: 1969.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski. Warszawa 1880. T. I s. 283.
- M. Szoltysek: *Rybnik nasze gniazdo*. Rybnik 1997.
- *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999.
 - *Krótkie dzieje Boguszowic*, „Gazeta Rybnicka” 2 (308): 1997.
- O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der oberschlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Band V, Oppeln 1909.

BOGUSZOWICE OSIEDLE

Początki dzielnicy Boguszowice Osiedle, zwanej też Nowymi Boguszowicami, sięgają pierwszych lat XX wieku. Związane są z budową w pobliżu wsi Boguszowice kopalni nazywanej początkowo „Szyb Blüchera”, którą przemianowano w 1934 r. na „Jankowice”. W latach 1913 - 1916 wybudowano tu pierwsze wielorodzinne domy przykopalnianego osiedla. Jego rozbudowę kontynuowano po zakończeniu II wojny światowej. W latach pięćdziesiątych, w pewnym oddaleniu od wcześniejszej zabudowy, powstał kompleks bloków mieszkalnych dla rozrastającej się stale załogi kopalni „Jankowice”.

Administracyjnie osiedle związane było do roku 1962 z gminą Boguszowice. Wówczas weszło jako dzielnica w skład powołanego w tym czasie miasta. W wyniku reformy administracyjnej z 1975 r., wraz z Boguszowicami tzw. Starymi, znalazły się w granicach Rybnika, jako jedna z dzielnic.

ZNAKI WSPÓLNOTY

Dzielnica Boguszowice Osiedle do tej pory nie ma własnego znaku. Umieszczony na stronie internetowej miasta herb Boguszowic – Oko Opatrzności w błękitnym polu, podkreśla dawne związki, nie uwzględniając funkcjonowania tej dzielnicy jako odrębnej, samorządnej jednostki w obrębie Rybnika.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

A. Nowack: *Archipresbyterat Sohrau O/S. 1. Pfarrei Boguschowitz.*
„Oberschlesische Heimat”. Band V, Oppeln 1909.

Rybnik. Zarys dziejów miasta od czasów najdawniejszych do 1980 r.
Red. J. Walczak, Katowice 1986.

M. Szoltysek: *Dzielnice Rybnika.* Rybnik 1999.

- *Dzieje Nowych Boguszowic.* „Gazeta Rybnicka” 3 (309): 1997.

CHWAŁĘCICE

Chwałęcice, wymienione po raz pierwszy w roku 1258, z niewielkiego leśnego przysiółka jeszcze z XII w. stały się osadą lokowaną na prawie niemieckim. Weszły w skład wsi będących uposażeniem klasztoru cystersów w Rudach, i związane były z nim do kasaty klasztoru w 1810 r. Pod względem kościelnym, Chwałęcice należały do parafii w Rybniku. W roku 1818 weszły w skład powiatu rybnickiego. Po powstaniach śląskich i plebiscycie w 1922 r., znalazły się po polskiej stronie granicy.

Reformy administracyjne przeprowadzone przez władze państwowe i wojewódzkie po 1945 r., kilkakrotnie zmieniały status miejscowości. Z dniem 1 października 1954 r. Chwałęcice stały się gromadą, a od 1 stycznia 1973 r. jako jedno z trzech sołectw (Chwałęcice, Stodoły, Zwonowice) zostały siedzibą gminy. Kolejna reforma – z 1 lutego 1977 – włączyła sołectwa Chwałęcice i Stodoły do Rybnika.

ZNAKI WSPÓLNOTY

Chwałęcice, jako gmina wiejska, miały prawo użycia własnej pieczęci. Godło napieczętnie z połowy XIX w. zostało bezzasadnie uznane przez M. Gumowskiego za herb, i tak rozumiane funkcjonuje obecnie jako znak dzielnicowy

Pieczenie gminy

Od początku XVIII w. Chwałęcice posługiwały się własną pieczęcią. Czyniły to do września 1939 r., używając stempli z dwoma typami godeł, przy czym późniejsze występowało w dwóch odmianach.

- I. Pieczęć z pękiem kłosów i chlebami.
- II. Pieczęcie z kotwicą, wężem lub liną i kwiatami.

*Pieczęć Chwałęcic z 1723 r.;
typ I/1*

Typ I: W polu pieczęci pod pękiem kłosów dwa chleby jeden na drugim.

- 1) Pieczęć owalna, o wys. 28 mm i szer. 25 mm, z legendą w podwójnym otoku: SIGILLVM • COMMVN[ITAS] • CHWALENTIC¹. W polu pieczęci wyobrażono pęk kłosów powyżej ułożonych na trawie chlebów. Jest to najstarsza zapewne pieczęć Chwałęcic, odciśnięta w czerwonym laku, widnieje w Katastrze Karolińskim² obok daty 20 lutego 1723 r. Pieczęć, którą uwierzytelniono dokumenty z lat dwudziestych XVIII w. wyszła z użycia prawdopodobnie przed rokiem 1775.

Typ II: W polu pieczęci odwrócona kotwica opleciona wężem lub liną z pojedynczymi kwiatami po bokach.

Znane są dwa warianty pieczęci tego typu:

Wariant A: W polu pieczęci odwrócona kotwica opleciona wężem po jej bokach z pojedyncze kwiaty na wysokich łodyżkach.

*Pieczęć Chwałęcic używana
od połowy XIX w. do 1918 r.;
typ II/A/1*

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 29 mm z legendą w otoku: G[EMEINDE] • CHWALLENTZITZ | RYBNIKER | KREIS. Pieczęć z takim godłem widnieje na dokumentach w lat pięćdziesiątych XIX w.³ Według M. Gumowskiego istniała też pieczęć starsza⁴, z początków XIX wieku, w polu z rodzajem słupa z wężem w środku i z dwoma małymi słupkami po bokach. Widział ją na dokumencie z 1835 r.⁵ W tej wersji pieczęć nie jest skądinąd znana. Godło przedstawiające kotwicę lub słup opleciony wężem – może wskazywać na dramatyczne przeżycia mieszkańców wsi, być może związane z zarazą.⁶ Pieczęci używano od lat pięćdziesiątych XIX w. po rok 1918.

Wariant B: W polu pieczęci odwrócona kotwica opleciona liną, po jej bokach pojedyncze kwiaty polne.

*Godło napieczątne Chwałęcic
wg O. Wilperta, P. Kutzera,
Die Wappen...*

- 1) Pieczęć okrągła z kotwicą o prostej podstawie i pojedynczymi kwiatami po bokach w polu, wspominają w 1909 r. O. Wilpert i P. Kutzer⁸. Odnotowując istnienie stempla w 1775 r. uważają godło napieczątne za niejasne. Rysunek kotwicy zamieszczony przez nich nie wykazuje związku z pieczęcią używaną w połowie XIX w. Został wykorzystany w 1984 r. przez H. Engelberta⁹ do rekonstrukcji pieczęci z napisem w otoku: GEM[EINDE] CHWALLENTZITZ | KREIS | RYBNIK. Poza tym jednym rysunkiem, pieczęć z takim przedstawieniem godła i legendą, nie jest znana w materiale źródłowym.

*Rekonstrukcja pieczęci
Chwałęcic wg H. Engelberta*

- 2) Pieczęć okrągła, o średnicy 30-31 mm z legendą: Gmina Chwałęcice | powiat | RYBNICKI, z innym typem odwróconej kotwicy¹⁰ oplecionej liną. Sporządzona w latach 1921-1922 r., nieznana M. Gumowskiemu, pojawia się stosunkowo często na dokumentach gminy z lat 1924-1930.
- 3) Pieczęć okrągła, o średnicy 35 mm, z legendą w podwójnym otoku: GMINA CHWAŁĘCICE * POWIAT RYBNICKI * z godłem podobnym do pieczęci z 1921-1922 r. Według M. Gumowskiego robi „ze

słupa kotwicę, z węża sznur, a z małych słupków, kwiaty po bokach”. Pieczęć używano do 1939 r.¹¹

Wyobrażenie napieczętne M. Gumowski bezzasadnie uznał za herb Chwałęcic. Zaproponował jego rozwiązanie barwne:¹² w błękitnym polu czarna kotwica ze złotym sznurem, z białymi kwiatami po bokach.

Barwna wersja znaku dzielnicy, publikowana na stronie internetowej miasta oraz przez M. Szołtyska, nawiązuje do rysunku M. Gumowskiego. Jej niefachowy opis brzmi: „... odwrócona brązowa kotwica z żółtym sznurem i czerwono-zielone kwiatki na niebieskim tle”.¹³

Znak wspólnoty Chwałęcic błędnie nazwany przez M. Gumowskiego herbem, w nowszym opracowaniu funkcjonuje w publikacjach i internecie

Pieczęcie Chwałęcic używane od w latach 1922 - 1939 r.; typ II/B/2-3

Przypisy

¹ W legendzie występuje błąd w słowie sigillum. Zamiast litery V rytownik użył odwróconej litery N. Asterysek przyjmuje kształt rozetki. Pieczęć Chwałęcic nawiązuje kształtem, treścią legendy oraz starannością wykonania do pieczęci innych wsi należących do cystersów rudzkich np. Boguszowic, Stodół, Zwonowic.

² AP Wrocław, sygn. 135, k. 335, 337, 338.

³ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 133 z 5 maja 1854. Asterysek w legendzie przyjmuje kształt wydłużonego rombu.

⁴ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939, s. 53-54. Wydaje się, iż autor widział pieczęć tożsamą z tą, która pojawia się na dokumentach późniejszych. Wskazuje na to rozmiar stempla oraz zapis legendy, zaś rysunek godła mógł być słabo odcisnięty.

⁵ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie* s. 53. Brak tej pieczęci w zestawieniu pieczęci gminnych z 1827 r. – AP Racibórz, sygn. L. Ryb 56.

⁶ Użycie symboli słupa i kotwicy, kojarzy się ze starotestamentową wędrówką Izraelitów do Ziemi Obiecanej. Kąsani przez jadowite węże, znajdowali ocalenie spoglądając na sporządzonego przez Mojżesza węża miedzianego na wysokim palu. Wywyższenie węża na palu, oznaczało jego unieszkodliwienie przez Boga. Kotwica, zamiennie używana w chrześcijaństwie z krzyżem, jest znakiem trwania w wierze i nadziei. Być może, mieszkańcy Chwałęcic, nękani zarazami o których wspominają źródła, upamiętnili je w ten sposób.

⁷ AP Racibórz, sygn. L. Ryb 277.

⁸ O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der oberschlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Oppeln 1909. Band V s. 82 poz. 8.

⁹ *Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer*. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Ründeroth/Rhld, 1984 s. XII poz. 8.

¹⁰ Kotwica w godle jest typem kotwicy rzecznej, z czterema ramionami z pazurami, trzonem i zaczepem do liny. Poprzednio na stemple rytowano kotwicę dwuramienną.

¹¹ AP Racibórz, sygn. Wydz.PR 19.

¹² M. Gumowski: *Herby i pieczęcie ...* s. 53-54; ten sam wizerunek powtarza też S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 (mps).

¹³ M. Szoltysek: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999 s. 15. Podobny opis wersji barwnej znaku Chwałęcic podaje J. Kolarczyk: *Śladami przeszłości Ziemi Rybnickiej*. Racibórz 2004 s. 138. Obaj podają ją za S. Musiolikiem: *Herby miast i wsi ...* s. 48, który obok opisu, że „herb Chwałęcic przedstawia kotwicę i dwa kwiaty potwierdzające piękno tamtejszego krajobrazu” zamieszcza własny barwny rysunek. Ten, stał się podstawą do zastosowania barw odmiennych od zaproponowanych w 1939 r. przez M. Gumowskiego. W tej postaci publikowany jest on na stronie internetowej miasta www.rybnik.pl.

Bibliografia

Źródła

Archiwum Państwowe we Wrocławiu: *Kataster Karoliński*.
 Archiwum Państwowe w Raciborzu: *Akta landratury rybnickiej*;
Akta Wydziału Powiatowego w Rybniku.

Literatura

- H. Borek: *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*. Opole 1988.
Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Ründeroth/Rhld, 1984.
 M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939.
 B. Kloch: *Rybnik w średniowieczu. Z dziejów miasta i okolic do pierwszej połowy XIV wieku*. Rybnik 2002.
 S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 (mps).
 J. Kolarczyk: *Śladami przeszłości Ziemi Rybnickiej*. Racibórz 2004.
 I. Panic: *Historia osadnictwa w księstwie opolskim we wczesnym średniowieczu*. Katowice 1992.
Przewodnik po ziemi rybnicko-wodzisławskiej. Katowice 1965.
Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski. Warszawa 1880. T. I s. 657.
 M. Szoltysek: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999.
 - *Rybnik, nasze gniazdo*. Rybnik 1997.
 - *Krótkie dzieje Chwałęcic*. „Gazeta Rybnicka” 5(323) : 1998.
 O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der ober-schlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Band V, Oppeln 1909.

CHWAŁOWICE

Pierwsze wzmianki o Chwałowicach pochodzą z 1228 r., kiedy to w dokumencie dla czarnowąskich norbertanek wspomniano miejscowość Faleuich utożsamianą z Chwałowicami. Nieco później odnotowano je też w księdze uposażeń biskupstwa wrocławskiego. Leżąc w pobliżu Rybnika dzieliły, podobnie jak okoliczne wsie, jego losy. W 1788 r. zostały sprzedane w ramach „państwa rybnickiego” królowi pruskiemu.

Nieduża, typowo rolnicza wieś, zaczęła rozwijać się w II połowie XIX w. Miało to związek z odkryciem w tym rejonie złóż węgla kamiennego, i rozpoczęciem w 1903 r. budowy kopalni.

Przemysłowy charakter Chwałowic widoczny był zwłaszcza po roku 1945. Rozwój gospodarczy miejscowości i wzrost liczby mieszkańców spowodował w latach 1955-1960 awans wsi do rangi osiedla, a następnie od 1 stycznia 1967 – miasta. Prawami miejskimi Chwałowice dysponowały krótko. Kolejna decyzja administracji państwowej z końca 1972 r., ze skutkiem od 1 stycznia 1973, związała Chwałowice z Rybnikiem. Włączone w skład Rybnika, stały się jedną jego dzielnic.

ZNAKI WSPÓLNOTY

Proces kształtowania się znaku wspólnoty gminy Chwałowice rozpoczął się w początkach XVIII wieku. Z tego czasu znana jest pierwsza pieczęć wsi, której godło nie utrzymało się. Kolejne pieczęcie używane przez gminę w XIX i w początkach XX wieku miały już ustalone godło. Mogło ono zaistnieć jako herb miasta, którym Chwałowice stały się w 1967 r. W nowym herbie funkcjonującym od 1970 r., godło nawiązywało jednak do przemian jakie zaszły w gospodarce tej miejscowości która, z osady o charakterze rolniczym przekształciła się w miasto z przemysłem wydobywczym. Włączenie Chwałowic do Rybnika spowodowało utratę praw do użytkowania

*Pieczęć Chwałowic
z 1722 r.; typ I/1*

*Rekonstrukcja
pieczęci Chwałowic
wg H. Engelberta*

*Pieczęć Chwałowic używana
od połowy XIX w. do 1918 r.
typ II/C/1*

*Pieczęcie Chwałowic
z lat 1921-1939
typ II/C/2-3*

herbu. Obecnie, dawny herb miasta z lat 1970-1975, funkcjonuje jako znak wspólnoty mieszkańców dzielnicy.

Pieczęcie gminy

Od początku XVIII wieku aż do roku 1973, Chwałowice używały pieczęci z różnymi godłami. Ich geneza i symbolika nawiązywała do miejscowych realiów.

Znane są cztery typy pieczęci:

- I. Pieczęć z inicjałem nazwy miejscowości oraz niezidentyfikowanymi narzędziami.
- II. Pieczęcie z mężczyzną ze zmieniającymi się narzędziami rolniczymi, nawiązujące do rolniczego charakteru miejscowości.
- III. Pieczęcie z godłem herbu państwa.
- IV. Pieczęć napisowa.

Typ I: W polu pieczęci inicjał nazwy miejscowości „CH” oraz trudne do identyfikacji narzędzia.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 24-25 mm. W jej polu inicjał nazwy miejscowości „CH”, pod którym widoczne są narzędzia. Zarys narzędzi sugeruje ich krzyżowanie się. Najbardziej czytelnym jest znajdujący się z lewej topór lub siekiera, który może też być identyfikowany jako rodzaj motyki. Wyobrażenie napieczętno umieszczono w otoku sznurowym. W Katastrze Karolińskim z datą 1 grudnia 1722 r.¹ dwukrotnie występuje słabo odcisnięta pieczęć Chwałowic, raz – 15 października 1723 r. pojawia się inna, zbliżona do pieczęci Niedobczyc z tego samego okresu.

Typ II: W polu pieczęci stojąca postać mężczyzny z narzędziami rolniczymi lub fajką i cepem.

Można rozróżnić trzy warianty godła, przy czym źródłowo poświadczony jest tylko trzeci.

Wariant A: Mężczyzna z kosą w prawej i cepem w lewej ręce.

- 1) Pieczęć okrągła, o nieznannej średnicy, z godłem opisanym przez O. Wilperta i P. Kutsera,² używana już w roku 1775. Brak jest jednak potwierdzenia jej istnienia w materiale źródłowym. Rysunek będący rekonstrukcją pieczęci z takim wyobrażeniem, wskazującym na wybitnie rolniczy charakter gminy, jest późny, bo z 1984 r.³ Legenda napieczętna brzmi: GEM[EINDE] CHWALLOWITZ | RYBNIKER | KREIS.

Wariant B: Mężczyzna z kosą

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 30 mm, z legendą: G[EMEINDE] CHWALLOWITZ | RYBNIKER | KREIS. Pieczęć z wieśniakiem z kosą wspomina M. Gumowski⁴. Datuje ją na początek XIX w. Podaje, że występowała na dokumencie z 1835. Brzmienie legendy i czas zastosowania pieczęci wskazują jednak, iż nie chodzi o pieczęć wspomnianą przez O. Wilperta. Raczej jest to kolejny wariant pieczęci z wieśniakiem, który mógł pojawić się po roku 1818, gdy Chwałowice znalazły się w granicach powiatu rybnickiego⁵.

Wariant C: Mężczyzna z fajką w prawej i cepem w lewej ręce.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 29 mm, z legendą w otoku: G[emeinde] • CHWALLOWIZ | RYBNIKER | KREIS. Występuje na dokumentach od połowy wieku XIX⁶, np. 13 marca 1849 i 12 lutego 1888 roku⁷. W XX wieku używano jej z przerwami np. od drugiej połowy 1915 do 1918 r. Ostatni raz występuje 5 października 1918⁸ w aktach Gminy Chwałowice z lat 1910-1918.
- 2) Pieczęć okrągła, o średnicy 34 mm, z legendą: Gmina Chwałowice | powiat | RYBNICKI, i bardzo szczegółowym rysunkiem godła. Jest pierwszym, z nowych tłoków pieczętnych, które pojawiły się w chwałowickiej gminie po roku 1921, i który użyto 12 października 1922⁹.
- 3) Pieczęć okrągła, o średnicy 30-31 mm, przedstawia identyczny wizerunek jak na pieczęci poprzedniej, opracowany jednak bardziej schematycznie, z tym samym brzmieniem legendy¹⁰.

Typ III: W polu pieczęci niemieckie lub polskie godło herbu państwa.

Urząd gminy Chwałowice, obok pieczęci gminnych, używał również pieczęci z godłem herbu państwa ściśle związanym z przynależnością państwową gminy.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 34 mm, z niemieckim godłem państwowym i legendą w podwójnym otoku: Amtsvorstand Chwallowitz * Kreis Rybnik, O[ber]S[chlesien] *. Pieczęć zarządu gminnego występuje sporadycznie w źródłach z lat 1911-1915¹¹.
- 2) Pieczęć okrągła, o średnicy 35 mm, z przedstawieniem orła Trzeciej Rzeszy ze swastyką. Ponad orłem napis: Gemeinde | Chwallowitz | Kreis Rybnik.
- 3) Pieczęć okrągła, o średnicy 35 mm, z przedstawieniem identycznym jak poprzednia, i napisem: Der Amtsvorsteher | des Amtsbezirks | Chwallowitz, kr[eis] Rybnik. Pieczęci gminy oraz naczelnika urzędu używano prawdopodobnie od września 1939, do początków 1945 r.¹²
- 4) Pieczęć okrągła, o średnicy 33 mm, z nieukoronowanym Orłem Białym i legendą w otoku: GMINNA RADA NARODOWA | w Chwałowicach. Pieczęci Gminnej Rady Narodowej używano w drugiej połowie lat czterdziestych XX wieku.

Typ IV: Pieczęć napisowa.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 27 mm, napisowa, z legendą: Gemeinde | Chwallowitz | Kreis Rybnik | Ober-Schlesien, w otoku z charakterystycznymi zewnętrznymi ząbkami. Jej użycie dość rzadkie można obserwować w latach 1903-1912¹³.

Herb miasta Chwałowice 1970 - 1972

Z dniem 1 stycznia 1967 roku, rozporządzeniem Prezesa Rady Ministrów, Chwałowice uzyskały prawa miejskie, łącznie z prawem używania herbu. Godło napieczętnie z XIX wieku, nie odzwierciedlało przemian jakie zaszły, zwłaszcza w gospodarce tej miejscowości, w początkach wieku XX.

Pieczęć zarządu gminnego w Chwałowicach z lat 1911-1915; typ III/1

Pieczęć gminy Chwałowice w latach 1939-1945; typ III/2

Pieczęć naczelnika Urzędu Okręgowego w Chwałowicach w latach 1939-1945; typ III/3

Pieczęć Gminnej Rady Narodowej w Chwałowicach z lat 40. XX w.; typ III/4

Pieczęć napisowa gminy Chwałowice z lat 1903-1912; typ IV/1

Odkrycie złóż węgla kamiennego i budowa w 1903 r. kopalni, wpłynęły na wzrost ilości mieszkańców oraz zmianę struktury zatrudnienia. Górnictwo leżało u podstaw zmiany statusu prawnego gminy podniesionej w latach 1955 - 1966 do rangi osiedla, później na krótko miasta.

Herb Chwałowic znany jest w dwóch odmianach. Pierwsza, nawiązująca do dawnego wyobrażenia napieczętnego, występuje w dwóch wariantach barwy; druga poprzez zmianę godła, prezentuje przemianę wsi w ośrodek przemysłowy.

M. Gumowski publikując w 1939 r. pieczęcie gminne, bezzasadnie uznał godło z pieczęci gminnych Chwałowic za herb, przydając mu barwy: **w polu błękitnym biało ubrany wieśniak ze złotą fajką i cepami**¹⁴. Na rysunku dopełniającym notę zamieścił jednak całkowicie czarną postać. Oba warianty barwy przypominano społeczeństwu artykułem w lokalnej prasie w roku 1958¹⁵. Ukazała się wówczas nowa interpretacja przedwojennego godła. Chodziło w niej o podkreślenie charakterystycznych zajęć mieszkańców – górnik, którego atrybutem obok lampki czy kilofa była ponoć fajka oraz wieśniak z cepem – stopili się w jeden obraz, który mógł mieć wspomniane wyżej warianty barw. S. Musiolik¹⁶ wprowadził dodatkową barwę – zieleni trawy. Bardziej zróżnicowaną, barwną wersję herbu Chwałowic opublikowała ostatnio M. Kaganiec¹⁷. **W polu błękitnym biało ubrany wieśniak z fajką w prawej i cepem w lewej ręce, przy czym cybuch fajki i cep są częściowo zielone, podobnie jak podstawa, na której postać stoi.**

Znak wspólnoty Chwałowic, błędnie nazwany przez M. Gumowskiego herbem, pojawił się w 1958 r. w nowej wersji graficznej

Znany jest jeszcze jeden wariant herbu z przedstawieniem chłopca, zamieszczony w lokalnej gazecie. Tym razem czarną postać w białym polu, zinterpretowano jako „górnika w kapeluszu, uzbrojonego w łopatę i pykającą fajkę”¹⁸.

Druga odmiana herbu przedstawiająca: **w polu błękitnym stylizowany, czarny szyb kopalniany na złotej podstawie, pod nim złoty kłós** pojawiła się w roku 1970, trzy lata po uzyskaniu praw miejskich przez Chwałowice¹⁹. Szyb kopalniany, symbol ówczesnej pozycji kopalni w życiu miasta, złoty kłós nawiązujący do rolniczej przeszłości stały się do 1975 r., kiedy Chwałowice włączono do Rybnika, herbem górniczego miasta. Pojawił się on między innymi na tablicach, tzw. witaczach, przy wjazdach do Chwałowic.

Obecnie ta wersja herbu, funkcjonuje jako znak dzielnicy na stronie internetowej miasta²⁰.

Herb Chwałowic wg M. Kaganiec, Herby...

Herb Chwałowic zaprojektowany w 1975 r. funkcjonuje w nowszym opracowaniu w publikacjach i internecie, jako znak dzielnicy. Prawo do herbu Chwałowice posiadały w latach 1967-1972

Przypisy

¹ AP Wrocław, sygn. 135, k. 348, 350.

² O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der Oberschlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Oppeln 1909. Band V s. 82 poz.9. Wspomina ją też M. Kaganiec: *Herby i pieczęcie miast górnośląskich*. Katowice 2002. T. I z. 4 s. 8 jako pieczęć z wyobrażeniem rolnika, częstym dla okolic Rybnika. Jej pojawienie się łączy jednak z czasem po nabyciu „państwa rybnickiego”, do którego należały Chwałowice, przez króla pruskiego w 1788 r.

³ *Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer*. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Ründeroth/Rhld, 1984 s. IX poz. 9.

⁴ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1936 s. 54.

⁵ Przechowywany w AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 56 dokument z zestawieniem pieczęci gminnych z 1827 r. nie zawiera żadnego odcisku wspomnianych pieczęci. Prawdopodobnie, często wspominany przez M. Gumowskiego dokument z archiwum Starostwa Rybnickiego z 1835 r. jest podobnym w charakterze zestawieniem pieczęci gminnych jak to, z 1827 r.

⁶ Jest prawdopodobnym, iż może być tożsama z pieczęcią omówioną w wariancie II. M. Gumowski mógł dysponować słabym odciskiem i uznał koś za cep. Nie wspomniał jednak o fajce, błędny jest też zapis nazwy wsi.

⁷ Pieczęć z datą 13 marca 1849 znajduje się na dokumencie AA Katowice, sygn. AL. 2047. M. Kaganiec: *Herby i pieczęcie ...* s. 9 przytacza ją z datą 13 marca 1845 r. Nazwę miejscowości zapisała podobnie jak M. Gumowski CHWALLOWITZ. Asterysek w legendzie przyjmuje kształt wydłużonego rombu.

⁸ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 303.

⁹ AP Racibórz, sygn. Wyd. PR 335.

¹⁰ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie ...* s. 54 zapisuje legendę: Gmina Chwałowice | powiat | * Rybnicki *. Pieczęć została mu udostępniona w kwerendzie z 1937 r., którą dla potrzeb opracowania o herbach górnośląskich rozpiął Urząd Województwa Śląskiego – AP Racibórz, sygn. Wyd. PR 19.

¹¹ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 272, 303.

¹² AP Racibórz, sygn. Akta Gminy Chwałowice 1.

¹³ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 450.

¹⁴ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie ...* s. 54.

¹⁵ F. Pietrzyk: *Chwałowice*. „Nowiny” 34 (86): 1958.

¹⁶ S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 s. 48-49. Za nim niefachowo powtarza opis M. Szołtysek: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999 s. 19.

¹⁷ M. Kaganiec: *Herby i pieczęcie ...*, barwna wkładka.

¹⁸ F. Pietrzyk: *Nowy herb Chwałowic*. „Nowiny” 51-52 (692-693): 1970.

¹⁹ F. Pietrzyk: *Nowy herb...* Projekt herbu Chwałowic sporządził bliżej nieznany pracownik KWK „Chwałowice”. S. Musiolik: *Herby miast i wsi ...* s. 48-49 nie zamieszcza tej informacji. M. Szołtysek: *Dzielnice ...* sugeruje znacznie wcześniejsze pojawienie się tego herbu, który w sumie funkcjonował krótko – tylko trzy lata. Wyjaśnia, podając niefachowy opis herbu Chwałowic: „Natomiast kiedy w Chwałowicach powstała kopalnia, gmina zmodernizowała herb, który przedstawia odtąd żółte pole i kłos pod brązowym szybem kopalnianym na niebieskim tle”. M. Kaganiec: *Herby i pieczęcie...* s. 9 nie wspomina w ogóle tego herbu podając, że: „Herbem miasta zostało dawne godło gminne w barwach zaproponowanych przez M. Gumowskiego”.

²⁰ www.rybnik.pl.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach: *Akta parafii Rybnik*.
 Archiwum Państwowe we Wrocławiu: *Kataster Karoliński*.
 Archiwum Państwowe w Raciborzu: *Akta landratury rybnickiej*;
Akta Wydziału Powiatowego w Rybniku;
Akta Gminy Chwałowice.

Literatura

- H. Borek: *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*. Opole 1988.
Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Runderoth/Rhld, 1984.
 M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939.
 B. Kloch: *Rybnik w średniowieczu. Z dziejów miasta i okolic do pierwszej połowy XIV wieku*. Rybnik 2002.
 M. Kaganiec: *Herby i pieczęcie miast górnośląskich*. Katowice 2002. T. I z. 4.
 S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 (mps).
Miasta polskie w Tysiącleciu. Wrocław-Warszawa-Kraków 1965.
 I. Panic: *Historia osadnictwa w księstwie opolskim we wczesnym średniowieczu*. Katowice 1992.
 F. Pietrzyk: *Herb Chwałowic*. „Nowiny” 34(86): 1958.
Przewodnik po ziemi rybnicko-wodzisławskiej. Katowice 1965.
Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski. Warszawa 1880. T. I s. 660.
 M. Szoltysek: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999.
 - *Rybnik, nasze gniazdo*. Rybnik 1997.
 - *Krótkie dzieje Chwałowic*. „Gazeta Rybnicka” 3(333): 1999.
 O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der ober Schlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Band V, Oppeln 1909.

GOLEJÓW

Golejów, wieś rycerska, której nazwę zapisano w 1408 r., wchodziła już w XIII wieku w skład uposażenia kolegiaty św. Krzyża w Opolu. Na przestrzeni wieków wielokrotnie zmieniała właścicieli, by w roku 1724 stać się własnością Karola Węgierskiego. Weszła w ten sposób w skład „państwa rybnickiego”, które Antoni Węgierski w 1788 r. odsprzedał Fryderykowi Wilhelmowi II, królowi Prus.

Prawdopodobnie po roku 1818 kiedy Rybnik stał się powiatem, Golejów uzyskał prawa gminy. Wcześniej, w 1722 r. poświadczono jest używanie przez wieś własnej pieczęci.

Status odrębnej gminy Golejów utrzymał do końca 1945 roku. Wówczas został włączony do zbiorczej gminy Wielopole. Od 1 października 1954 r. Wielopole stało się gromadą, do której między innymi należał Golejów. Kolejna reforma administracyjna kraju włączyła go w 1973 r. do gminy Ochojec z siedzibą w Golejowie. Od 1 lutego 1977 r., Golejów z Grabownią włączono, jako dzielnicę do Rybnika.

ZNAKI WSPÓLNOTY

Golejów, jako gmina wiejska, miał prawo użycia własnej pieczęci. Godło napieczętnie z I połowy XIX wieku zostało bezzasadnie uznane przez M. Gumowskiego za herb, i tak rozumiane funkcjonuje obecnie jako znak dzielnicy.

Pieczenie gminy

Gmina golejowska posługiwała się pieczęcią już w początkach XVIII w. Od lat trzydziestych XIX wieku zaczęto używać w Golejowie pieczęci z godłem przedstawiającym Temidę – boginię sprawiedliwości. Użycie tego typu godła związane jest z funkcjonowaniem w Golejowie

przez prawie cały wiek XIX sądu polubownego najniższej instancji. Urząd sędziego pełnili kierownicy szkoły w Golejowie¹.

Znane są cztery typy pieczęci gminnych Golejowa:

- I. Pieczęć z inicjałem nazwy miejscowości oraz niezidentyfikowanymi narzędziami.
- II. Pieczęć z Temidą.
- III. Pieczęć z godłem herbu państwa.
- IV. Pieczęć napisowa.

Typ I: W polu pieczęci inicjał nazwy miejscowości „G” oraz niezidentyfikowane narzędzia.

Pieczęć Golejowa była używana od lat 30. XIX w. do końca 1905 r.; typ II/A/1

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 22-23 mm, w której polu umieszczono inicjał nazwy miejscowości „G”, pod którym widoczne są skrzyżowane narzędzia². Użycie tej słabo odcisniętej w czerwonym laku pieczęci poświadczane jest w Katastrze Karolińskim w grudniu 1722 r.³

Typ II: W polu pieczęci Temida z mieczem i wagą.

Rozróżnia się dwa poświadczane źródłowo, warianty przedstawienia godła.

Wariant A: W polu pieczęci stojąca kobieca postać, bez przepaski na oczach, z mieczem wzniesionym w górę w prawej, i wagą w lewej ręce.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 26 mm, z legendą: GEM[EINDE] • GOLLEOW | RYBNIKER | KREIS. Pieczęć widnieje na dokumentach gminy z lat 1840 - 1850⁴. Jest prawdopodobnie wymieniona przez Mariana Gumowskiego⁵, jako występująca w 1835 r. na dokumencie z archiwum Starostwa w Rybniku. Brak odcisku w zestawieniu pieczęci gminnych z 1827 r.⁶ sugeruje sporządzenie tłoka pomiędzy rokiem 1827 a 1835. Była w użyciu od lat trzydziestych wieku XIX, aż do końca 1905 r.⁷

Pieczęć Golejowa z lat 1910-1917; typ II/B/1

Wariant B: W polu pieczęci siedząca Temida.

Ta postać godła pojawiła się w październiku 1910 r. w aktach gminy Golejów z lat 1905-1910, i występuje zarówno na pieczęciach niemieckich jak i polskich w I połowie XX w.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 30 mm, z legendą w podwójnym otoku: GEMEINDE GOLLEOW * KREIS RYBNIK *. W polu pieczęci wyobrażono siedzącą Temidę zwróconą w lewo, prawdopodobnie bez opaski na oczach, w bogato drapowanej greckiej szacie i płaszczu, trzymającą w lewym ręku wagę, zaś w prawej – miecz o rękojeści wspartej na kolanie, z ostrzem skierowanym ku górze. Pojawiła się w aktach gminy Golejów z lat 1905-1910, w październiku 1910 r. i odtąd używano jej do roku 1917⁸. Można przypuszczać, iż odcisk jest zbliżony lub tożsamy ze wspomnianym w 1909 r. przez O. Wilperta P. Kutzerą⁹ jako pieczęć z nowszych czasów. W przedruku artykułu w 1984 r.¹⁰, zamieszczono rycinę H. Engelberta z siedzącą Temidą zwróconą w prawo, bez przepaski na oczach, trzymającą w prawej ręce wagę, w lewej miecz wsparty ostrzem o ziemię. W legendzie napieczętniej widnieje zapis: GEMEINDE GOLLEOW | RYBNIKER | KREIS.

Rekonstrukcja pieczęci Golejowa wg H. Engelberta

- 2) Pieczęć okrągła, o średnicy 30 mm, z legendą jak wyżej w podwójnym otoku i zbliżonym rysunkiem godła. Różni się od poprzedniej asteryskiem przyjmującym kształt bardziej rozbudowanej rozety. Widnieje na dokumentach z 14 sierpnia 1917 i 2 stycznia 1918 r.¹¹
- 3) Pieczęć okrągła, o średnicy 31 mm, z legendą w potrójnym otoku: GMINA GOLEJÓW * POWIAT RYBNICKI * i wizerunkiem siedzącej Temidy zwróconej w lewo. Odciski pieczęci z legendą w języku polskim znajdują się na dokumentach gminnych od roku 1922, np. na dokumencie z 22 października 1925 r.¹²
- 4) Pieczęć okrągła, o średnicy 31 mm, z legendą w podwójnym otoku: GMINA GOLEJÓW * POWIAT RYBNICKI *, i Temidą. Rysunek Temidy na pieczęci z lat trzydziestych XX w. jest niestaranny i mało czytelny¹³. Marian Gumowski zwrócił uwagę, że na „nowszej pieczęci zmieniono godło o tyle, że zamiast bogini dano króla siedzącego na tronie z godłem i wagą w ręku. [...] Nie ulega wątpliwości, że herb w aktualnej postaci jest zniekształcony, gdyż tak ani króla, ani bogini się nie rysuje.” Analiza godła wykazuje, że do takiej interpretacji mogła skłaniać zła jakość rysunku. Nadal jednak jest to siedząca Temida, bez przepaski na oczach, z wagą i mieczem zwróconym ostrzem ku górze. Tą pieczęcią posługiwano się jeszcze w roku 1945, w pierwszych miesiącach po zakończeniu działań wojennych¹⁴.

Pieczęcie Golejowa z lat 1922-1939; typ II/B/3-4

Typ III: W polu pieczęci godło herbu państwa.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 33-34 mm, z niemieckim godłem państwowym w polu, i legendą w podwójnym otoku: AMT GOLLEOW * KREIS RYBNICKI *. Jej użycie widoczne jest w zespołach akt z lat 1906 - 1920¹⁵, od sierpnia 1906¹⁶ do września 1920¹⁷.

Typ IV: Pieczęć napisowa.

- 1) Pieczęć okrągła napisowa, o średnicy 25 mm. Miejsce godła w polu pieczęci zajęła nazwa miejscowości, a legenda w otoku jest następująca: Gemeindevorstand * | Golleow | * Kr[eis] Rybnick. Tą pieczęcią uwierzytelniono np. dokument z 1 października 1904 roku¹⁸. Występuje w aktach gminy z lat 1906-1916 obok pieczęci z Temidą.

Pieczęć urzędu gminnego w Golejowie z lat 1906-1920; typ III/1

Wyobrażenie napieczętne M. Gumowski uznał za herb Golejowa przydając mu barwy: „biało ubraną boginię, ze złotym mieczem i złotą wagą na niebieskim tle”. Za nim tę wersję powtórzyli inni, i w tej postaci funkcjonuje obecnie jako znak dzielnicy¹⁹.

Znak wspólnoty Golejowa błędnie nazwany przez M. Gumowskiego herbem, w nowszym opracowaniu funkcjonuje w publikacjach i internecie

Przypisy

¹O pochodzeniu godła pisze J. Kolarczyk: *Śladami przeszłości Ziemi Rybnickiej*. Racibórz 2004 s. 165-166 oraz tenże: *Wypisy ważniejszych wydarzeń z dziejów Golejowa*. Golejów 1994 (mps). W obu opracowaniach autor zamieszcza materiał ikonograficzny.

²Inicjał „G” przypomina rysunkiem sierp, zaś skrzyżowane narzędzia mogą być interpretowane jako motyka, kosa, sierp, łopata. Godło napieczątne umieszczono w otoku sznurowym.

³AP Wrocław, sygn. 136 k. 83, 85. Obok dwukrotnie występującej pieczęci Golejowa, jeden raz pojawia się podobna pieczęć (15 października 1723), którą można wiązać ze Świerklanami Górnymi.

⁴AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 309.

⁵M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939 s. 85. Za taką identyfikacją przemawia sposób rytowania godła oraz zapisu legendy napieczątnej, taki sam jak na pieczęciach innych gmin pochodzących z tego samego okresu. Również stojąca postać bogini w herbie Golejowa w wersji M. Gumowskiego bezpośrednio nawiązuje do tej pieczęci.

⁶AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 56.

⁷Występuje jeszcze na dokumencie z 29 października 1905 – AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 305. M. Gumowski podaje, że średnica tłoka wynosiła 27 mm. Pieczęć tę publikuje i omawia J. Kolarczyk: *Śladami przeszłości ...* powtarzając informacje za M. Gumowski i S. Musiolikiem. Za tym ostatnim podaje, że naczelnicy gminy Golejów używali jej do 1921 r., czyli do zmiany przynależności państwowej. Asterysek w legendzie przyjmuje kształt wydłużonego rombu.

⁸Np. 3 czerwca 1917 – AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 309, 310.

⁹O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der Oberschlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Oppeln 1909. Band V s. 82 poz. 24.

¹⁰*Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer*. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Ründeroth/Rhld, 1984 s. X, poz 24.

¹¹AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 342 – dokumenty z 14 sierpnia 1917 i 2 stycznia 1918 r.

¹²AP Racibórz, sygn. Wydz. PR 121.

¹³Odcisk tej pieczęci otrzymał M. Gumowski w kwerendzie z 1937. Różni się od poprzedniej z lat dwudziestych, nieznanej M. Gumowskiemu, znacznie gorszym rysunkiem godła, liternictwem, treścią legendy oraz asteryskami w kształcie pięciopromiennej gwiazdy.

¹⁴J. Kolarczyk: *Śladami przeszłości ...* s. 165.

¹⁵AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 282, 309, 310, 342.

¹⁶AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 309 dokument 25 sierpnia 1906.

¹⁷AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 282 dokument z 11 września 1920.

¹⁸AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 309.

¹⁹Fr. Pietrzyk: *Golejów*. „Nowiny” 47 (100): 1958; S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 (mps); M. Szołtysek: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999; tenże: *Rybnik, nasze gniazdo*. Rybnik 1997; tenże: *Krótkie dzieje Golejowa*. „Gazeta Rybnicka” 9(315): 1997 oraz strona internetowa miasta www.rybnik.pl.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Państwowe we Wrocławiu: *Kataster Karoliński*.

Archiwum Państwowe w Raciborzu: *Akta landratury rybnickiej*;

Akta Wydziału Powiatowego w Rybniku.

Literatura

H. Borek: *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*. Opole 1988.

Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Ründeroth/Rhld, 1984.

M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939.

J. Kolarczyk: *Śladami przeszłości Ziemi Rybnickiej*. Racibórz 2004
- *Wypisy ważniejszych wydarzeń z dziejów Golejowa*. Golejów 1994 (mps).

S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 (mps).

Fr. Pietrzyk: *Herb Golejowa*. „Nowiny” 47(100): 1958.

Przewodnik po ziemi rybnicko-wodzisławskiej. Katowice 1965.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich.
Red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski. Warszawa 1881.
T. II s. 654.

M. Szoltysek: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999.

- *Rybnik, nasze gniazdo*. Rybnik 1997.

- *Krótkie dzieje Golejowa*. „Gazeta Rybnicka” 9 (815): 1997.

O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der ober-schlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Band V, Oppeln 1909.

GOTARTOWICE

Gotartowice powstały w końcu XIII wieku w wyniku wielkiej akcji kolonizacyjnej w tym okresie. Wymieniono je ok. 1300 r. wśród wsi znajdujących się w uposażeniu biskupstwa wrocławskiego jako Gothartovitz. Nazwa pochodzi od imienia Gotard. W 1788 r. wraz z całym „państwem rybnickim” zostały sprzedane królowi pruskiemu, a w 1818 r. – z chwilą utworzenia powiatu w Rybniku, znalazły się w jego granicach. W XVIII i XIX wieku miejscowość znana była z huty żelaza, później walcowni. W roku 1792 królewski skarb pruski urządził tu dwie fryszerki. Powiększona w 1824 r. huta pracowała do roku 1864.

Po powstaniach śląskich i plebiscycie, od roku 1922 Gotartowice znajdowały się w granicach powiatu rybnickiego. Samodzielną gminą były do 1963 r., kiedy to przyłączono je do miasta Boguszowice. Reforma administracyjna z 1975 r. spowodowała włączenie Boguszowic wraz z Gotartowicami i Kłokocinem do Rybnika.

ZNAKI WSPÓLNOTY

Gotartowice, jako gmina wiejska, miały prawo użycia własnej pieczęci. Godło napieczętnie z XIX w. zostało bezzasadnie uznane przez Mariana Gumowskiego za herb, i tak rozumiane funkcjonuje obecnie jako znak dzielnicy.

Pieczecie gminne

Od początku lat dwudziestych XVIII w. aż do roku 1939 na dokumentach gminy Gotartowice pojawiają się pieczęcie. Pierwsza z nich, była pieczęcią wspólną dla wsi Gotartowice, Kłokocin oraz Rowień, zaś kolejne związane są ściśle z tą miejscowością.

Gmina w Gotartowicach używała trzech typów pieczęci.

*Rekonstrukcja pieczęci
Gotartowic wg
H. Engelberta*

- I. Pieczęć z inicjałem nazwy miejscowości oraz niezidentyfikowanym wyobrażeniem napieczętym.
- II. Pieczęć ze snopem zboża i skrzyżowanymi cepami.
- III. Pieczęć z godłem herbu państwa.

Typ I: W polu pieczęci splecione inicjały oraz niezidentyfikowane wyobrażenie napieczętne.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 21 mm, w jej polu umieszczono splecione inicjały „PG” lub „RG” oraz trudne do rozpoznania wyobrażenie¹. Słabo czytelna, odcisnięta w czerwonym laku pieczęć, znajduje się w Katastrze Karolińskim obok daty 1 grudnia 1772 r.²

Typ II: W polu pieczęci snop zboża, za nim skrzyżowane dwa cepy.

- 1) Pieczęć okrągła, o nieznannej średnicy, ze snopem zboża i skrzyżowanymi dwoma cepami w polu, według P. Kutsera i O. Wilperta była w użyciu w 1775 r.³, lecz brak jej w zestawieniach pieczęci z lat 1827 i 1835⁴. Rysunek – rekonstrukcję pieczęci sporządził w 1984 r. H. Engelbert⁵.

Źródłowo poświadczane są trzy pieczęcie z takim godłem. Były używane od lat pięćdziesiątych XIX w. do 1939 r.

- 2) Pieczęć okrągła, o średnicy 28 mm, z legendą: G[EMEINDE] • GOTTARTOWITZ | RYBNIKER | KREIS. Odcisnięto ją na dokumencie z 14 grudnia 1854⁶. Wspomniany stempel stosowano do listopada 1916 r.

- 3) Pieczęć okrągła, o średnicy 32 mm, z legendą: Gmina Gotartowice | POWIAT | RYBNICKI, używana była przez gminę prawdopodobnie od roku 1922 do 1931-1932 r.⁷

- 4) Pieczęć okrągła, o średnicy 31 mm, z identyczną legendą, różni się od poprzedniej szczegółami rysunku godła. Tę pieczęć, jak również pieczęć owalną napisową gminy Gotartowice przytacza M. Gumowski. Nowy stempel sprawiono w końcu 1932 lub w początkach roku 1933, i był używany do wybuchu wojny⁸.

Typ III: W polu pieczęci godło herbu państwa..

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 27 mm, z niemieckim godłem państwowym i legendą w otoku: AMT GOTTARTOWITZ * KREIS RYBNIK *. Odcisnięto ją na dokumentach z lat 1904-1918⁹.

- 2) Pieczęć okrągła, o średnicy 35 mm, z ukoronowanym Orłem Białym i legendą: Urząd okręgowy * w Gotartowicach *, pojawia się przykładowo na dokumencie z 11 grudnia 1926 r.¹⁰.

- 3) Pieczęć okrągła, o średnicy 48 mm, z ukoronowanym Orłem Białym i legendą w podwójnym otoku: Rzeczpospolita Polska * Urząd Okręgowy Gotartowice, Powiat Rybnik *, występuje na sprawozdaniu z 1929 r.¹¹

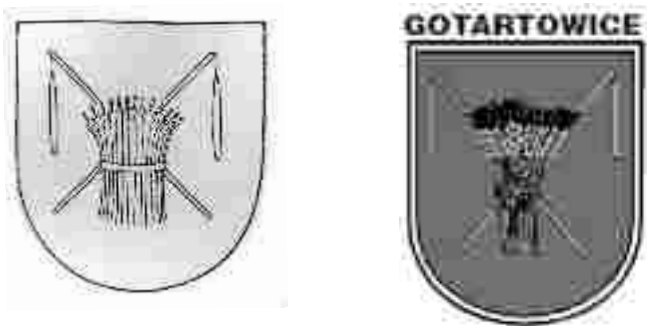
*Pieczęcie Gotartowic
używane od połowy XIX w.
do 1939 r.; typ II/2-4*

Pieczęcie urzędu okręgowego w Gotartowicach z lat 1904-1930; typ III/1-3

Brak rozwiązań barwnych godła skłonił w 1939 r. Mariana Gumowskiego do stanowiska, że znak wspólnoty określony przezeń jako herb może mieć złoty snop i złote cepy na tle niebieskim¹². Za M. Gumowskim ten sam wizerunek powtarzają F. Pietrzyk¹³, S. Musiolik¹⁴, M. Szoltysek¹⁵. Widoczny też jest – ale z czarnymi kłosami w snopie – na stronie internetowej miasta¹⁶.

Zarówno godło napieczątne, jak i obecna wersja znaku dzielnicy Gotartowice, nawiązują do typowo wiejskiego charakteru miejscowości, jaki miała od momentu pojawienia się pierwszej pieczęci gminnej w końcu XVIII lub ok. połowy XIX w. Nie znalazło w niej odbicia uprzemysłowienie Gotartowic już w końcu XVIII wieku.

Znak wspólnoty Gotartowic błędnie nazwany przez M. Gumowskiego herbem, w nowszym opracowaniu funkcjonuje w publikacjach i internecie

Przypisy

¹ W Katastrze, tą samą pieczęcią o średnicy 21 mm uwierzytelniono dokumenty leżących w pobliżu wsi Kłokocin i Rowień. Słabe odciski pieczęci na każdym z nich, nie pozwalają na jednoznaczne stwierdzenie czy w inicjałach występuje litera P czy R. Literę G można również próbować odczytać jako sierp. Wyobrażenie napieczęte poniżej inicjału, w każdym z przypadków, jest owalną plamą, którą można zinterpretować jako zwierzę, analogicznie do pieczęci Książenic z tego samego okresu. Pod owalną plamą widnieją dwa drobne przedmioty przypominające grzyby. Wyobrażenie napieczęte umieszczono w otoku perełkowym.

² AP Wrocław, sygn. 136 k. 104, 106.

³ O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der Oberschlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Oppeln 1909. Band V s. 82 poz. 27.

⁴ AP Racibórz, sygn. L Ryb. 56. M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939 s. 90, powtarza prawdopodobnie za O. Wilpertem, P. Kutzerem informację o pochodzeniu pieczęci z XVIII w. Nie wspomina też, że widział ją na dokumentach z 1835 r.

⁵ Do sporządzenia rekonstrukcji autor z pewnością wykorzystał pieczęć używaną w latach 1854-1916. *Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer*. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Ründeroth/Rhld, 1984 s. X poz. 27.

⁶ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 150. Użycie jej w następnych latach potwierdzają zespoły akt L. Ryb. 311, 312. W tym ostatnim, po 15 listopada 1916, już nie występuje. M. Gumowski: *Herby i pieczęcie ...* identyfikuje ją z pieczęcią z XVIII w., wspomnianą przez O. Wilperta i P. Kutzera.

⁷ Jej stosowanie widoczne jest na dokumentach od 16 kwietnia 1923 aż po wrzesień 1931 – AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 361, 159.

⁸ AP Racibórz, sygn. Wyd. PR 362. Wspomniane pieczęcie, jak również inne używane w tym czasie pieczęcie napisowe, zawiera kwerenda dla Urzędu Wojewódzkiego z 1937 r. – AP Racibórz, sygn. Wyd. PR 19.

⁹ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 311, 312.

¹⁰ AP Racibórz, sygn. Wyd. PR - dokument z 11 grudnia 1926 r.

¹¹ AP Racibórz, sygn. Wyd. PR 78.

¹² M. Gumowski: *Herby i pieczęcie ...* s.90. Odmiana barwna herbu: w zielonym polu złoty snop i srebrne cepy funkcjonuje obecnie w miejscowości Horni Domaslavice na czeskim Śląsku cieszyńskim – K. Müller: *Pečetí a znaki obcí českého Těšínska*. Český Těšín 1997.

¹³ Fr. Pietrzyk: Gotartowice. „Nowiny” 47 (100): 1958.

¹⁴ S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 (mps).

¹⁵ M. Sołtysek: *Rybnik, nasze gniazdo*. Rybnik 1997 s. 75; tenże: *Krótkie dzieje Gotartowic*. „Gazeta Rybnicka” 6(324): 1998 s. 23-25; tenże: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999 s. 24.

¹⁶ www.rybnik.pl

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Państwowe we Wrocławiu: *Kataster Karoliński*.
 Archiwum Państwowe w Raciborzu: *Akta landratury rybnickiej*;
Akta Wydziału Powiatowego w Rybniku.

Literatura

- H. Borek: *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*. Opole 1988.
- Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer*. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Ründeroth/Rhld, 1984.
- M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939.
- S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 (mps).
- L. Musioł, S. Płuszczewski: *Wykaz zakładów dawnego hutnictwa żelaza na Górnym Śląsku od XIV do połowy XIX wieku*. „Studia z Dziejów Górnictwa i Hutnictwa” 5: 1960.
- A. Nowack: *Archipresbyterat Sohrau OS. 1. Pfarrei Boguschowitz*. „Oberschlesische Heimat”. Band V, Oppeln 1909.
- I. Panic: *Historia osadnictwa w księstwie opolskim we wczesnym średniowieczu*. Katowice 1992.
- F. Pietrzyk: *Herb Gotartowic*. „Nowiny” 47(100) R III: 1958.
- Przewodnik po ziemi rybnicko-wodzisławskiej*. Katowice 1965.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski. Warszawa 1881. T. II s.754.
- M. Szołtysek: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999.
- *Rybnik, nasze gniazdo*. Rybnik 1997.
 - *Krótkie dzieje Gotartowic*. „Gazeta Rybnicka” 6(324): 1998.
- O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der ober-schlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Band V, Oppeln 1909.

GRABOWNIA

Początki Grabowni oraz Olszowca sięgają średniowiecza i wiążą się z uposażeniem klasztoru cystersów w Rudach. Źródła podają, że w pierwszych latach XIV w. znajdowały się tu stawy rybne należące do cystersów. Ukształtowanie terenu oraz szata roślinna sprzyjały hodowli ryb oraz bartnictwu.

Przynależność Grabowni do klasztoru w Rudach ustała w XVIII wieku. Wraz z Golejowem znalazła się w „państwie rybnickim”. W roku 1848 Grabownia weszła w skład gminy Golejów. Zmiany administracyjne w końcu roku 1945 włączyły Grabownię z Olszowcem do gminy, a następnie gromady Wielopole (1954). Kolejne reformy wcieliły tę miejscowość w 1973 r. do gminy Ochojec, a w trzy lata później, po jej zniesieniu, do Rybnika.

Z upływem czasu zajęcia ludności związane przede wszystkim z gospodarką rolną, uległy przeobrażeniom. Najważniejsze zmiany przyniosła tej śródleśnej wsi budowa Elektrowni „Rybnik” (od 1967 r.), która w znacznym stopniu przekształciła środowisko naturalne.

ZNAKI WSPÓLNOTY

Dzielnica Grabownia wraz z Olszowcem do tej pory nie ma własnego znaku. W roku 2004 został przygotowany przez Radę Dzielnicy jego projekt: w złotym polu z zielonej trawy wyrasta czarne drzewo z liśćmi grabu i olchy. Znak pozostaje w formie projektu¹.

Przypisy

¹ Autorem projektu jest art. plast. Krzysztof Dublewski. Zgodnie z sugestiami Rady Dzielniczy starał się nawiązać do wspólnej przeszłości Grabowni i Olszowca – drzewo z liśćmi grabu i olchy, w dolnej partii tarczy wg uzasadnienia Rady Dzielniczy „znajduje się staw w otoczeniu zielonych pól i łąk – początki osady Grabownia. Żółty kolor tła nawiązuje do powstania osady Olszowiec – pasieki i bartnicy”. Ze względu na zbyt duże nagromadzenie elementów godła oraz naruszenie zasady alternacji barw (błękitny staw wśród zieleni trawy w dolnym pasie), projekt wymaga korekty. Podobnie propozycja znaku zamieszczona przez M. Szołtyska: w opracowaniu *Dzielnice Rybnika*, Rybnik 1999 s. 27: „ciemnozielony liść grabu na niebieskim tle” również nie jest zgodna z tą zasadą.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Rada Dzielniczy: *Uchwała nr 3 Rady Dzielniczy Grabownia z 8 marca 2004.*

Literatura

H. Borek: *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*. Opole 1988.

J. Kolarczyk: *Śladami przeszłości Ziemi Rybnickiej*. Racibórz 2004.

Przewodnik po ziemi rybnicko-wodzisławskiej. Katowice 1965.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski. Warszawa 1881. T. II s.782.

M. Szołtysek: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999.

- *Krótkie dzieje Grabowni*. „Gazeta Rybnicka” 2(320): 1998.

KAMIEŃ

Nazwę wsi, Kamień, związaną z polodowcowym ukształtowaniem terenu, odnotowano w 1437 r. w aktach jej zakupu. Była wsią rycerską, zmieniającą kolejnych właścicieli, którzy w XIX i w początkach XX wieku uruchomili tu drobną wytwórczość przemysłową.

Samodzielną gminą, Kamień był do roku 1945. Wówczas wszedł do zbiorczej gminy wraz z Książenicami, Leszczynami i Przegędzą. Od 1 stycznia 1973 r. do końca 1976 r. należał do gminy Ochojec. Kolejna reforma administracyjna kraju z początkiem roku 1977, włączyła Kamień do Rybnika.

ZNAKI WSPÓLNOTY

Kamień, jako gmina wiejska, miał prawo użycia własnej pieczęci. Godło napieczątne z połowy XIX w. zostało bezzasadnie uznane przez M. Gumowskiego za herb, i tak rozumiane funkcjonuje obecnie jako znak dzielnicowy.

Pieczęcie gminy

Od połowy XIX w., aż po rok 1939, gmina Kamień używała pieczęci z godłem nawiązującym do nazwy miejscowości¹. W źródłach występują dwa typy pieczęci:

- I. Pieczęć wójta Kamienia.
- II. Pieczęcie z mężczyzną z jabłkiem lub z kamieniem w prawej ręce i motyką lub kilofem w lewej ręce.

Typ I: Pieczęć wójta Kamienia.

- 1) Ośmiokątna pieczęć wójta gminy, wys. 12 mm, w której polu, na tarczy widoczne są trzy czółenka tkackie, a ponad tarczą inicjały „AP”.

*Rekonstrukcja pieczęci
Kamienia wg H. Engelberta*

*Pieczęć Kamienia używana
od poł. XIX w. do lat 20.
XX w.; typ II/B/1*

Występuje w Katastrze Karolińskim² z datą 14 stycznia 1723 r., obok pieczęci urzędników sporządzających spis majątku wsi Kamień (Stein).

Typ II: W polu pieczęci stojący mężczyzna z jabłkiem lub z kamieniem w prawej ręce i motyką lub kilofem w lewej ręce.

Rozróżnia się dwa warianty pieczęci, przy czym tylko wariant B poświadczony jest źródłowo sześcioma różniącymi się odciskami.

Wariant A: W polu pieczęci stojący mężczyzna z jabłkiem w prawej i klinowatą motyką w lewej ręce.

1) Pieczęć okrągła, znana tylko z publikacji O. Wilperta i P. Kutsera³, którzy przytaczają opis stempla z 1775 r. Brak jej w zestawieniach pieczęci gminnych z 1827 r.⁴ oraz z 1835 r.⁵ Próbą jej rekonstrukcji jest rysunek H. Engelberta z 1984 r.⁶ Tu legenda brzmi: GEMEINDE STEIN | KREIS | RYBNIK.

Wariant B: W polu pieczęci stojący mężczyzna z kamieniem w prawej i kilofem w lewej ręce.

1) Pieczęć okrągła, o średnicy 28 mm, z legendą: GEMEINE • STEIN | RYBNIKER | KREIS, z godłem przedstawiającym zwróconego w prawo mężczyznę w kapeluszu na głowie i krótkiej bluzie, trzymającego w prawym ręku kulisty przedmiot, prawdopodobnie kamień, w lewej – mocno odchylonej od tułowia – kilof⁷. Odcisnięto ją na dokumentach z 13 marca 1849⁸, z 22 sierpnia 1856⁹ oraz 25 września 1911¹⁰. Używano jej przez około 60-70 lat.

2) Pieczęć okrągła, o średnicy 29 mm, z legendą: GMINA KAMIEŃ | powiat rybnicki, użyto 20 września 1923 r.¹¹

3) Pieczęć okrągła, o średnicy 30 mm, z tą samą legendą, drugim otokiem przy krawędzi pieczęci. Użyta 15 maja 1926 r.¹² różni się od poprzedniej mniej starannym rysunkiem postaci, która wydaje się, że trzyma z lewym ręku róg – stylisko kilofa jest niewidoczne.

4) Pieczęć okrągła, o średnicy 30 mm, z legendą: GMINA KAMIEŃ | pod Rzędówką | powiat rybnicki, i drugim otokiem przy krawędzi pieczęci, o rysunku godła podobnym do pieczęci wspomnianej wyżej. Użyto jej 14 listopada 1926 r.¹³

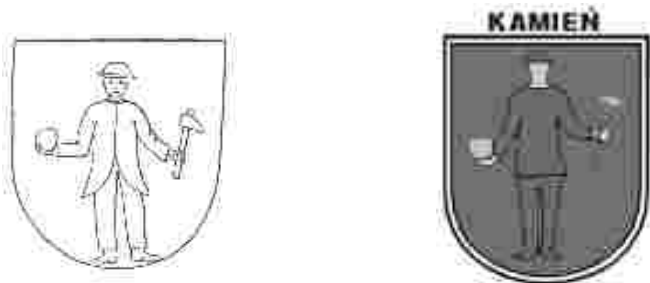
5) Pieczęć okrągła, o średnicy 29 mm, z legendą: GMINA KAMIEŃ | pod. Rzędówką | powiat rybnicki, użyta 8 lipca 1928 r.,¹⁴ z precyzyjnym rysunkiem ubioru postaci i trzymanego w lewej ręce kilofa.

6) Pieczęć okrągła, o średnicy 29 mm, z legendą: GMINA KAMIEŃ | pod Rzęd[ówką] | powiat rybnicki, o rozbudowanym szczegółowym rysunku ubioru postaci, użyta między innymi 18 sierpnia 1936. Tę pieczęć zamieszczono w kwerendzie dla Urzędu Wojewódzkiego w Katowicach w 1937 r.¹⁵ Być może słaby odcisk pieczęci skłonił korzystającego z kwerendy Mariana Gumowskiego do konstatacji, że: „na tej, herb jest o tyle zmieniony, że zamiast młotka trzyma kamieniarz jakby rożek”¹⁶.

Pieczęcie Kamienia z lat 1922-1939; typ II/B/2,4-6

Wyobrażenie napieczątne M. Gumowski uznał za herb Kamienia i zaproponował jego wersję barwną „czarno ubranego kamieniarza, złoty młotek, srebrny kamień i niebieskie tło”¹⁷. Za nim ten wizerunek powtarza S. Musiolik¹⁸ oraz M. Szołtysek.¹⁹

Znak wspólnoty Kamienia błędnie nazwany przez M. Gumowskiego herbem, w nowszym opracowaniu funkcjonuje w publikacjach i internecie

Przypisy

¹ M. Szołtysek: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999 s. 30-32 pisze o piaskowni i możliwości natrafienia na złoża piaskowca wykorzystywanego do wyrobu np. żaren. Wydaje się jednak bardziej prawdopodobne, że nazwa miejscowości wywodzi się od głazów narzutowych, nieraz znacznych rozmiarów, które rozsiane były licznie na tym terenie jako pozostałości zlodowaceń. Por. D. Absalon, M. Leśniok: *Przewodnik przyrodniczy po Rybniku*. Rybnik 1999.

² AP Wrocław, sygn. 135, k. 121, 123.

³ O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der oberschlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Oppeln 1909. Band V s. 86 poz. 106.

⁴ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 59.

⁵ Nie wspomina jej M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939, s.112 skrupulatnie odnotowujący w innych przypadkach występowanie pieczęci na dokumentach z 1835 r. z archiwum Starostwa w Rybniku.

⁶ *Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer*. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Ründeroth/Rhld, 1984 s. XVI poz. 106. Rycina przedstawia mężczyznę z gołą głową w jednorzędowej kapocie, spodniach do kolan trzymającego w szeroko rozłożonych rękach wbitą w ziemię łopatę z lewej i jabłko z prawej.

⁷ Prawdopodobnie M. Gumowski tę właśnie pieczęć identyfikuje z pieczęcią z 1775 r., o której wspominają O. Wilpert, P. Kutzer.

⁸ AA Katowice, sygn. AL. 2047.

⁹ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 221.

¹⁰ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 289.

¹¹ AP Racibórz, sygn. Wydz. PR 128.

¹² AP Racibórz, sygn. Wydz. PR 128.

¹³ AP Racibórz, sygn. Wydz. PR 226.

¹⁴ AP Racibórz, sygn. Wydz. PR 226.

¹⁵ AP Racibórz, sygn. Wydz. PR 19.

¹⁶ Pieczęcie z pozycji 3-7 są do siebie bardzo podobne. Liternictwo wskazuje na wykonanie ich przez ten sam zakład pieczętarski. Różnice zaznaczają się użyciem pojedynczego, bądź podwójnego otoku krawędzi pieczęci i zastosowaniem ozdobnika poniżej tekstu. Największe zmiany dotyczą rysunku postaci –

zawsze jest to stojący mężczyzna z kapeluszem na głowie, w wysokich do kolan butach, z wywinętymi lub nie rękawami (poz. 3, 6), z bluzą – marynarką o zapięciu jednorzędowym (poz. 4, 5), dwurzędowym (poz. 3, 6) bądź rozpiętą (poz. 7).

¹⁷ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie...* s. 112.

¹⁸ S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 (mps).

¹⁹ M. Szołtysek: *Rybnik, nasze gniazdo*. Rybnik 1997; tenże: *Krótkie dzieje Kamienia*. „Gazeta Rybnicka” 8(326): 1998; tenże: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999. Tu, obok mało precyzyjnego przerysu pieczęci dodaje nieuzasadniony opis, że w lewej ręce kamieniarza umieszczono nie młotek lecz „skórę” – skórzaną fartuch stosowany w górnictwie, który „służył do noszenia urobionych kamieni, zaś po przesunięciu w tył – jako „poduszka” podczas siedzenia na zimnym czy mokrym kamieniu”. Wersję barwną zamieszcza też strona internetowa miasta www.rybnik.pl – w błękitnym polu brunatno odziany kamieniarz z złotym młotkiem i srebrnym kamieniem.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Państwowe we Wrocławiu: *Kataster Karoliński*.

Archiwum Państwowe w Raciborzu: *Akta landratury rybnickiej*;
Akta Wydziału Powiatowego w Rybniku.

Literatura

D. Absalon, M. Leśniok: *Przewodnik przyrodniczy po Rybniku*. Rybnik 1999.

Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Ründeroth/Rhld, 1984.

H. Borek: *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*. Opole 1988.

M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939.

S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 (mps).

Przewodnik po ziemi rybnicko-wodzisławskiej. Katowice 1965.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski. Warszawa 1882. T. III s. 740.

M. Szołtysek: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999.

- *Rybnik, nasze gniazdo*. Rybnik 1997.

- *Krótkie dzieje Kamienia*. „Gazeta Rybnicka” 8(326): 1998.

O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der ober-schlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Band V, Oppeln 1909.

KŁOKOCIN

Osada Kłokocin, zapisana około roku 1300 w księdze uposażeń biskupstwa wrocławskiego jako Clocochina, powstała u schyłku XIII wieku w wyniku akcji kolonizacyjnej książąt raciborskich. Typowo rolnicze zajęcia ludności – uprawa roli, hodowla zwierząt, w tym ryb – były przez długi czas podstawą utrzymania ludności.

Rozwój wsi, przede wszystkim pod względem ilości mieszkańców, rozpoczął się w pierwszych latach XX w. Spowodowany był budową kopalń w pobliskich Chwałowicach (od 1903 r.) i Boguszowicach (od 1913 r.).

Jako odrębna gmina, Kłokocin funkcjonował od końca XVIII wieku aż do II wojny światowej. Administracyjną odrębność utracił po jej zakończeniu. W 1962 r. został włączony jako dzielnica do Boguszowic, a wraz z nimi, od 1 czerwca 1975 r. stał się jedną z dzielnic Rybnika.

ZNAKI WSPÓLNOTY

Kłokocin, jako gmina wiejska, miał prawo użycia własnej pieczęci. Godło napieczętnie z końca XVIII wieku zostało bezzasadnie uznane przez M. Gumowskiego za herb, i tak rozumiane funkcjonuje obecnie jako znak dzielnicy.

Pieczenie gminy

Od początku lat dwudziestych XVIII w., aż po rok 1939, na dokumentach gminy Kłokocin pojawiają się pieczęcie. Pierwsza z nich była pieczęcią wspólną dla wsi Kłokocin, Gotartowice oraz Rowień, zaś kolejne – związane są ściśle z tą miejscowością.

Gmina w Kłokocinie używała dwóch typów pieczęci:

- I. Pieczęć z inicjałem nazwy miejscowości oraz niezidentyfikowanym godłem.
- II. Pieczęć z kogutem na wzgórku.

*Rekonstrukcja pieczęci
Kłokocina wg H. Engelberta*

Typ I: W polu pieczęci inicjał nazwy miejscowości oraz niezidentyfikowane wyobrażenie napieczątne.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 20-21 mm. W jej polu, w otoku perełkowym umieszczono splecione inicjały „PG” lub „RG” oraz trudne do rozpoznania wyobrażenie¹. W Katastrze Karolińskim², obok daty 1 grudnia 1772 r., odcisnięto w czerwonym laku słabo czytelną pieczęć.

Typ II: W polu pieczęci na wzgórku kogut w prawo³.

Gmina Kłokocin od lat siedemdziesiątych XVIII wieku, aż po rok 1939 używała pieczęci z wyobrażeniem koguta⁴. Źródłowo udokumentowanych jest sześć pieczęci używanych w tym okresie.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 30 mm, z XVIII w. Piszą o niej O. Wilpert i P. Kutzer⁵ jako o herbie mówiącym: kogut (kur) na wzgórku. Znana jest tylko z rekonstrukcji H. Engelberta z 1984⁶, gdzie kur zwrócony jest w lewo, a legenda w otoku brzmi: G[EMEINDE] KLOKOTSCHIN | RYBNIKER | KREIS.
- 2) Pieczęć okrągła, o średnicy 30 mm, z legendą: G[EMEINDE] • KLOKOSCHIN | RYBNIKER | KREIS, z godłem przedstawiającym koguta na wzgórku zwróconego w prawo⁷. Pieczęć widoczna jest na dokumentach z lat 1854, 1857, 1860, 1861⁸.
- 3) Pieczęć okrągła, o średnicy 28 mm, z taką samą legendą, różniącą się ukształtowaniem podłoża, na którym stoi kogut. Pojawia się w zespołach akt gminy Gotartowice z lat 1904-1912⁹.
- 4) Pieczęć okrągła, o średnicy 33 mm, z legendą w podwójnym otoku: GEMEINDE KLOKOTSCHIN • KREIS RYBNIK •, z dużym kogutem w prawo. Występuje na dokumentach z lipca i października 1918 r.¹⁰
- 5) Pieczęć okrągła, o średnicy 31 mm, z przedstawieniem koguta w lewo¹¹ i legendą w języku polskim w potrójnym otoku: GMINA KŁOKOCZYN * POWIAT RYBNICKI *. Wspomniana pieczęć pojawiła się po roku 1922.
- 6) Pieczęć okrągła, o średnicy 32 mm, z wyobrażeniem koguta w lewo i legendą w potrójnym otoku: GMINA KŁOKOCIN • POWIAT RYBNICKI •¹². W 1927 r. gmina sprawiła nowy, większy tłok. Użyto tu po raz pierwszy nazwy Kłokocin, zastępując wcześniejszą – Kłokoczyn. Tę pieczęć odnotowuje Marian Gumowski jako drugi znany mu egzemplarz, sprawiony po 1921 r.¹³

Wyobrażenie napieczątne Marian Gumowski uznał za herb Kłokocina. Wobec braku wersji barwnej zaproponował w 1939 r. nawiązanie do rysunku i barw godła wsi Grodziec k. Bielska¹⁴. Zgodnie z tą sugestią S. Musiolik, M. Szołtysek oraz strona internetowa miasta¹⁵ prezentują znak wspólnoty Kłokocina następująco: w błękitnym polu, na złotym piasku stoi biały kogut zwrócony w prawo.

*Pieczęcie Kłokocina używane
od połowy XIX w. do 1939 r.;
typ II/2,4-6*

Znak wspólnoty Kłokocina błędnie nazwany przez M. Gumowskiego herbem, w nowszym opracowaniu funkcjonuje w publikacjach i internecie

Przypisy

¹ Por. przyp. 2 dotyczący pieczęci Gotartowic z tego samego okresu.

² AP Wrocław, sygn. 136 k. 267, 269.

³ Podobnym znakiem – kogutem, pieczętowały się przed 1939 r. Kokoszyce i Kokotek. Obecnie złotym kogutem w błękitnym polu posługuje się czeskie miasto Pržno – por. K. Müller: *Pečetí a znaki obcí českého Těšínska*. Český Těšín 1997 s. 61.

⁴ Jak sugeruje M. Szołtysek: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999 s. 33, godło mogło nawiązywać do lokalnie używanej wersji nazwy gwarowej Kokoczyń, od słowa kokot – kogut, która zastąpiła niezrozumiałą Kłokoczynę, Kłokoczkę. Kłokoczka południowa – roślina wodna z owocami zwanymi orzechem wodnym, porastająca stawy i mokradła, do tej pory występuje w Rybnickiem – D. Absalon, M. Leśniok: *Przewodnik przyrodniczy po Rybniku*. Rybnik 1999 s. 25. Jako nazwę topograficzną dotyczącą szaty roślinnej, wywodzącą się od wspomnianej kłokoczki (*Staphylea pinnata*), kwalifikuje Kłokocin Henryk Borek: *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*. Opole 1988 s. 69, 76, 292. Wersję zbliżoną prezentuje W. Sienkiewicz: *Średniowieczne nazwy miejscowe ziemi rybnickiej*. „Kroniki Rybnickie” nr 1. Rybnik 1983 s. 31, który za A. Brücknerem przytacza też możliwość pochodzenia nazwy Kłokotka od klekotu nasienia w pęcherzu.

⁵ O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der Oberschlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Oppeln 1909. Band V s. 36.

⁶ *Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer*. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Runderoth/Rhld, 1984. W rysunkach pieczęci innych gmin podrybnickich stosuje on inny schemat legendy – np. „GEMEINDE STEIN | KREIS | RYBNIK”. Prawdopodobnie H. Englebert zetknął się z późniejszą wersją pieczęci i na niej wzorował się przygotowując rycinę.

⁷ Prawdopodobnie tę właśnie pieczęć oglądał M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939 s. 120, skoro przytoczył fragment zachowanego odcisku z akt Starostwa w Rybniku z 1835 r.: „...RYBNIKER | KREIS”. W zestawieniu pieczęci gminnych z 1827 r. jej brak – AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 59.

⁸ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 159, 663. M. Gumowski identyfikuje tę pieczęć z tą, o której mówią O. Wilpert i P. Kutzer odnosząc ją do 1775 r. Dodaje też, że kogut nie stoi na wznórku.

⁹ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 311.

¹⁰ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 312. Asteryski w legendzie przyjmują kształt kwadratów.

¹¹ Np. na dokumencie z 11 września 1923 – AP Racibórz, sygn. Wyd. PR 159.

¹² AP Racibórz, sygn. Wyd. PR 159. Asteryski w legendzie przyjmują kształt kwadratów.

¹³ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie...*, s. 120.

¹⁴ M. Gumowski porównał herb Kłokocina z herbem Grodzka k. Bielska. Nie nawiązał np. do herbu Kokoszyc (s. 125), który sporządził w wersji bardzo zbliżonej do tych występujących na pieczęciach Kłokocina.

¹⁵ S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 (mps); M. Szołtysek: *Rybnik, nasze gniazdo*. Rybnik 1997; tenże: *Krótkie dzieje Kłokocina*. „Gazeta Rybnicka” 3(321): 1998; tenże: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999; www.rybnik.pl.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Państwowe we Wrocławiu: *Kataster Karoliński*.

Archiwum Państwowe w Raciborzu: *Akta landratury rybnickiej*.

Akta Wydziału Powiatowego w Rybniku.

Literatura

H. Borek: *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*. Opole 1988.

M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939.

B. Kloch: *Rybnik w średniowieczu. Z dziejów miasta i okolic do pierwszej połowy XIV wieku*. Rybnik 2002.

S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 (mps).

A. Nowack: *Archipresbyterat Sohrau O-S. 1. Pfarrei Boguschowitz. „Oberschlesische Heimat”*. Band V. Oppeln 1909.

I. Panic: *Historia osadnictwa w księstwie opolskim we wczesnym średniowieczu*. Katowice 1992.

W. Sienkiewicz: *Średniowieczne nazwy miejscowe ziemi rybnickiej*. „Kroniki Rybnickie” nr 1. Rybnik 1983.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski. Warszawa 1883. T. IV s. 187.

M. Szołtysek: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999.

- *Rybnik, nasze gniazdo*. Rybnik 1997.

- *Krótkie dzieje Kłokocina*. „Gazeta Rybnicka” 3(321): 1998.

O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der ober-schlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Band V. Oppeln 1909.

LIGOTA - LIGOCKA KUŹNIA

Ligota, wieś wymieniona w dokumentach dopiero w roku 1525, powstała znacznie wcześniej. Jej nazwa nawiązuje do dawnych stosunków społeczno – prawnych.

Zajęcia mieszkańców, głównie rolnictwo i hodowla ryb, wzbogaciły się od połowy XVIII w. o możliwość zatrudnienia w kuźnicach powstających w koloniach wzdłuż biegu Rudy. Huty w Ligockiej Kuźni (Karstenhütte) i Paruszowcu sprzyjały rozwojowi gospodarczemu, zwłaszcza tego ostatniego. Tu powstał między innymi. Królewski Urząd Górniczo – Hutniczy, a huta „Silesia” dawała zatrudnienie okolicznym mieszkańcom od połowy XVIII, do końca XX wieku.

Należąca do „państwa rybnickiego” Ligota, dzieliła jego losy. W 1818 r. weszła w skład nowopowstałego powiatu z siedzibą w Rybniku. Po powstaniach śląskich i plebiscycie, w lipcu 1922 r. znalazła się w granicach państwa polskiego.

Jako samodzielna gmina Ligota funkcjonowała do roku 1926. Została wówczas włączona wraz z tworzącymi ją koloniami i przysiółkami do Rybnika.

ZNAKIWSPÓLNOTY

Ligota, jako gmina wiejska, miała prawo użycia własnej pieczęci. Godło napieczątne z końca XVIII wieku zostało bezzasadnie uznane przez M. Gumowskiego za herb, i tak rozumiane funkcjonuje obecnie jako znak dzielnicowy.

Pieczęcie gminy

Pierwsza pieczęć związana z gminą Ligota pojawia się na dokumentach katastralnych w 1723 r. Kolejna, z wyobrażeniem napie-

*Rekonstrukcja pieczęci
Ligoty wg H. Engelberta*

czętnym w postaci skrzyżowanych grabi¹ występuje od roku 1755 aż do końca XIX w., później zanika. Zarówno w pierwszej, jak i drugiej pieczęci, widoczny jest wiejski charakter gminy mimo, że już w tym czasie funkcjonowała tu huta i nadleśnictwo.

W gminie Ligota używano czterech typów pieczęci:

- I. Pieczęć z niezidentyfikowanym wyobrażeniem napieczętnym.
- II. Pieczęć ze skrzyżowanymi grabiami.
- III. Pieczęć z godłem herbu państwa.
- IV. Pieczęć napisowe.

Typ I: W polu pieczęci niezidentyfikowane wyobrażenie napieczętne.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy ok. 26 mm. W polu pieczęci widać zarysy narzędzi przypominających łopatę i brony². Słabo czytelny odcisk w czerwonym laku pojawia się w Katastrze Karolińskim pod datą 23 maja 1723 r.³

*Pieczęć Ligoty używana
od połowy do końca wieku
XIX; typ II/2*

Typ II: W polu pieczęci skrzyżowane grabie.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 28 mm, ze skrzyżowanymi grabiami w polu. Znana O. Wilpertowi i P. Kutzerowi⁴, datowana jest przez nich na rok 1755. Marian Gumowski⁵ przesuwając jej pojawienie się i użycie na początek wieku XIX. Z odcisku pieczęci na dokumencie z 1835 r., z archiwum Starostwa rybnickiego odczytał legendę: GE[MEINDE] ELLGUTH ... | RYBNIKER | KREIS. Z tytułu dokumentu wyprowadził wniosek, iż przytoczoną legendę można by uzupełnić o fragment: „Ellguth und Paruschowitz”, jako że obie osady stanowiły jedną gminę. Pieczęć, o której mowa nie znalazła się w zestawieniu pieczęci gminnych z 1827 r.⁶ Nie jest też znana z innych, późniejszych dokumentów.

W przedruku artykułu O. Wilperta i P. Kutzera z 1984 r.⁷ zamieszczono rycinę pieczęci z różnicami w zapisie legendy: GEMEINDE ELLGUTH | KREIS | RYBNIK.

- 2) Pieczęć okrągła, o średnicy 29 mm, z legendą: G[EMEINDE] • OBER • ELLGUTH | RYBNIKER | KREIS, z godłem w postaci skrzyżowanych grabi, pojawia się na dokumentach z 13 marca 1849⁸, 28 listopada 1855 r.⁹ i jest konsekwentnie – z mniejszymi lub większymi przerwami – stosowana do końca XIX w.¹⁰ Tu grabie mają bardzo dobrze zaznaczoną rozworę styliska.

Typ III: W polu pieczęci godło herbu państwa.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 29 mm, z legendą w otoku: AMTSBEZIRK ELLGUTH * Kreis Rybnik *, z niemieckim godłem państwowym w polu, używana była do pieczętowania dokumentów gminy od lipca 1908 do lutego 1911 roku¹¹.

*Pieczęć urzędu okręgowego
w Ligocie z lat 1908 - 1911;
typ III/1*

Typ IV: Pieczęć napisowe.

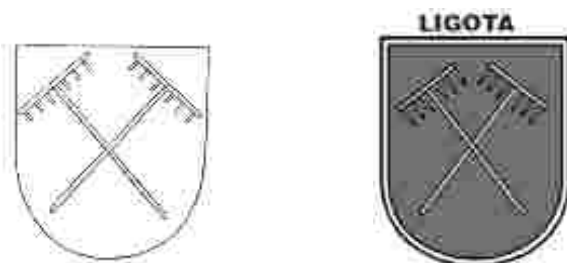
Ich użycie rozpoczyna się około roku 1896 i trwa do 1926. Znane są cztery tłoki różniące się językiem legendy oraz rodzajem użytych w nich ozdób.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 32 mm, z legendą: Gemeindevorstand | ELLGUTH | Kreis Rybnik O[ber] – S[schlesien].¹² Pojawiła się na dokumencie z 12 września 1896 r. i od tego czasu zanika użycie poprzedniej pieczęci z wyobrażeniem grabi. Tę, stosowano do sierpnia 1914 r. Wydaje się, że do niej odnosi się uwaga O. Wilperta i P. Kutzera o nowym stemplu bez rysunku¹³.
- 2) Pieczęć okrągła, o średnicy 30 mm, z taką samą legendą bez ozdóbników w polu. Pojawia się ciągle na dokumentach gminy od 5 marca 1917 do 21 sierpnia 1921 r.¹⁴
- 3) Pieczęć okrągła, o średnicy 29 mm, z taką samą legendą, widoczna jest na dokumencie z 24 kwietnia 1920 r.¹⁵
- 4) Pieczęć okrągła, o średnicy 28 mm, z legendą: Urząd gminy | * Ligota * | pow[iat] rybnicki. Tę pieczęć sprawiono po przyłączeniu Rybnika do Polski w 1922 r. Widoczna jest między innymi na piśmie z 15 listopada 1922 r.¹⁶ Według dokumentów, pieczęć odnosiła się do gminy Ligota Paruszowiec. Wszystkie akta związane z gminą Paruszowiec w 1922 r. sygnowane są wspomnianą wyżej pieczęcią gminy Ligota, której siedziba znajdowała się w Paruszowcu¹⁷. Pieczęci używano do 1926 r., kiedy Ligota wraz z Paruszowcem została wcielona do Rybnika.

Wyobrażenie napieczętne M. Gumowski uznał za herb Ligoty przydając mu barwy: w błękitnym polu złote grabie. Dawne godło, dzielnica Ligota – Ligocka Kuźnia wykorzystuje obecnie jako swój znak wspólnoty. W wersji spopularyzowanej przez Marka Szoltyśka funkcjonuje na stronie internetowej miasta¹⁸.

Pieczęcie napisowe gminy Ligota z lat 1890-1926; typ IV/1,3-4

Znak wspólnoty Ligoty błędnie nazwany przez M. Gumowskiego herbem, w nowszym opracowaniu funkcjonuje w publikacjach i internecie

Przypisy

¹ Na Górnym Śląsku, na dawnych pieczęciach gminnych chętnie umieszczano narzędzia rolnicze – wśród nich grabie. Użyto ich np. w Brzęczkowicach, Knurowie, Niewiadomiu Górnym, Obszarach, Warszawicach, Zwonowicach samych lub w zestawach z innymi narzędziami albo człowiekiem. Identyczne godło z godłem Ligoty, mają Rydułtowy.

² Pieczęć Ligoty sprawia wrażenie bardzo podobnej do pieczęci z Gaszowic – Kataster Karoliński sygn. 136 k. 64-76.

³ AP Wrocław, sygn. 136 – w Katastrze odnotowano trzy miejscowości o nazwie Ligota. Identyfikacja jednej z nich nie następuje trudności – to Ligota Tworowska (k. 24-37). Kolejna odnotowana jako Ober Ellgoth (k. 2-23), to Ligota Górna koło Strzelc Opolskich lub Kluczborka. Trzecia z Ligot – to z dużym prawdopodobieństwem, Ligota koło Rybnika (k. 423-433). Przemawiają za tym słabo widoczne narzędzia rolnicze w wyobrażeniu napieczętnym, spotykane na pieczęciach okolicznych wsi, oraz pieczęcie herbowe członków Komisji Katastralnej, identyczne np. z pieczęciami z Boguszowic z tego samego czasu.

⁴ O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der oberschlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Oppeln 1909. Band V s. 82 poz. 19.

⁵ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939 s. 147. W przyp. 85 zamieścił datę 1755, która wydaje się być błędem drukarskim.

⁶ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 59.

⁷ *Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer*. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Ründeroth/Rhld, 1984 s. X, poz. 19.

⁸ AA Katowice, sygn. AL. 2047. Asteryski w legendzie przyjmują kształt wydłużonych rombów.

⁹ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 144, 302, 603.

¹⁰ M. Gumowski publikuje kilka odcisków pieczętnych z dawnego powiatu rybnickiego: z Jedłownika, Pietrzkowic, Radoszów, Skrzyszowa, Turzy, Wilczy Dolnej i Zofiówki. W ich opisach podaje średnicę pieczęci – 28 mm, i datuje je prawdopodobnie za O. Wilpertem na XVIII w., z wyjątkiem Pietrzkowic (I poł. XIX w.). Porównanie pisma na tych pieczęciach z rozmiarami i wyglądem pieczęci, których użycie widoczne jest w przebadanych archiwaliach od połowy XIX w., nasuwa wniosek o sporządzeniu tłoków prawdopodobnie przez tego samego rytownika.

¹¹ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 302.

¹² AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 302.

¹³ O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen ...* s. 82 poz. 19.

¹⁴ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 325.

¹⁵ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 163.

¹⁶ AP Racibórz, sygn. Wyd. PR 461.

¹⁷ Siedziba gminy mieściła się w istniejącym do dziś budynku przy ulicy K. Miarki 18.

¹⁸ www.rybnik.pl. Znak Ligoty w tej wersji M. Szołtysek zamieszcza w: *Rybnik, nasze gniazdo*. Rybnik 1997, tenże: *Krótkie dzieje Ligoty*. „Gazeta Rybnicka” 7-8(313-314): 1997 s. 19-21; tenże: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999 s. 36.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach: *Akta parafii Rybnik*.

Archiwum Państwowe we Wrocławiu: *Kataster Karoliński*.

Archiwum Państwowe w Raciborzu: *Akta landratury rybnickiej*;

Akta Wydziału Powiatowego w Rybniku.

Literatura

H. Borek: *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*. Opole 1988.

Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Ründeroth/Rhld, 1984.

M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939.

Huta Silesia 1753 – 1978. Red. H. Rechowicz. Katowice 1977.

S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 (mps).

L. Musioł, S. Płuszczeński: *Wykaz zakładów dawnego hutnictwa żelaza na Górnym Śląsku od XIV do połowy XIX wieku*. „Studia z Dziejów Górnictwa i Hutnictwa” 5: 1960.

A. Nowack: *Archipresbyterat Sohrau OS. 1. Pfarrei Boguschowitz*. „Oberschlesische Heimat”. Band V, Oppeln 1909.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski. Warszawa 1882. T. III.

M. Szoltysek: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999.

- *Rybnik, nasze gniazdo*. Rybnik 1997.

- *Krótkie dzieje Ligoty*. „Gazeta Rybnicka” 7-8(313-314): 1997.

O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der ober-schlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Band V. Oppeln 1909.

MAROKO - NOWINY

Uchwałą Rady Miasta z 7 listopada 1990 r. powołano do istnienia dzielnicę Zachód „Nowiny”. Powstała na terenach należących niegdyś do gminy Smolna, która od 1907 r. jest częścią Rybnika. W latach dwudziestych XX w. zaczęto budować tu kolonię nowoczesnych domków, zwaną popularnie Marokiem. Rozbudowę tej części Rybnika kontynuowano po II wojnie światowej. Kolejno powstawały osiedla „Wieczorka”, „Tysiąclecia”, „Dworek”. Największe z nich – „Nowiny” budowano w latach 1976-1985. Towarzysząca im infrastruktura wpływa dodatnio na budownictwo indywidualne.

Przyjęta w roku 1990 nazwa Zachód - „Nowiny” jako nie oddająca złożonej sytuacji dzielnicy, została zastąpiona w roku 1999 bardziej poprawną „Maroko-Nowiny”.

ZNAKI WSPÓLNOTY

Dzielnica Maroko-Nowiny do tej pory nie ma własnego znaku. Pozostaje on na razie w formie projektów¹.

Przypisy

¹ Jedną z propozycji, której autorem był uczeń SP 31, publikuje M. Szołtysek: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999 s.42. Innym projektem uwzględniającym zarówno wysoką, jak i niską zabudowę dzielnicy, zarazem starającym się nawiązać poprzez kotewkę do herbu Rybnika, dysponuje Rada Dzielnicy.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Urząd Miasta Rybnika: *Uchwała Rady Miasta Rybnika nr 70 z 7 listopada 1990; Uchwała Rady Miasta w sprawie zmian w statucie nr 280/XII/99 z 18 października 1999.*

Literatura

- L. Musiolik: *Kronika gminy Smolna od 1907 roku dzielnicy Rybnika*. Rybnik 1995.
 - *Spacerkiem po Rybniku i okolicy*. Rybnik 1997.
- M. Szołtysek: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999.
 - *Krótkie dzieje Maroka i Nowin*. „Gazeta Rybnicka” 7-8(337-338): 1999.

MEKSYK

Najmłodszą dzielnicę Rybnika – Meksyk, wyodrębniono ze Śródmieścia w 1994 r. Jej początki wiążą się z II połową XIX w. Zakończono wówczas budowę węzła kolejowego zlokalizowanego na peryferiach Rybnika. Nieliczne domostwa na Kozich Górach i Brzezinach Miejskich wzbogaciły się w latach dwudziestych XX w. o kolonię atrakcyjnych domków jednorodzinnych. Już wówczas osiedle nazywano potocznie Meksykiem¹. Rozbudowa dzielnicy postępowała szybko, zwłaszcza po II wojnie światowej. Obok domów prywatnych wybudowano bloki mieszkalne, szkołę. Zadbano też o kondycję najstarszego rybnickiego parku miejskiego na Kozich Górach.

ZNAKI WSPÓLNOTY

Dzielnica Meksyk do tej pory nie ma własnego znaku. Rada Dzielnicy posługuje się logo przedstawiającym połowę domku połączonego z częścią słońca o ostrych promieniach.

*Logo Rady Dzielnicy
Meksyk*

Przypisy

¹ M. Szołtysek: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999 s. 45-47 przytacza różnorodne wersje pochodzenia nazwy.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

L. Musiolik: *Spacerkiem po Rybniku i okolicy*. Rybnik 1997.

M. Szołtysek: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999..

- *Krótkie dzieje Meksyku*. „Gazeta Rybnicka” 5(335): 1999.

NIEDOBCZYCE

W źródłach, Niedobczyce pojawiły się w 1228 r., w dokumencie dla czarnowąskich norbertanek. Prawdopodobnym jest, że sama wieś powstała jeszcze w XII wieku. Od 1281 r. Niedobczyce wraz z Rybnikiem wchodziły w skład księstwa raciborskiego, które następnie przeszło w ręce Przemyślidów opawskich. Na krótko – w latach 1521-1532, wróciły wraz z księstwem raciborskim w ręce Piastów, by potem – od 1532 r. przejść pod bezpośrednią władzę Habsburgów.

Niedobczyce, wchodząc w skład tzw. „państwa rybnickiego”, dzieliły losy Rybnika i okolicznych wsi. W roku 1788, ówczesny właściciel „państwa”, Antoni Węgierski, odsprzedał je królowi pruskiemu.

Jako nieduża wieś o typowo rolniczym charakterze, zaczęła zmieniać się i rozwijać dopiero w drugiej połowie XIX wieku. Wpłynęła na to eksploatacja odkrytych najpierw pokładów rud żelaza, a następnie węgla. Przemysłowy charakter nadały osadzie kopalnie „Hoym” (później „Ignacy”) oraz „Römer”, którą przemianowano w 1936 r. na „Rymer”.

Awans gospodarczy i zmiana oblicza – z rolniczej wsi w osadę przemysłową – trwał też po zakończeniu II wojny światowej. Decyzją władz, Niedobczyce połączono w 1946 r. z sąsiednimi miejscowościami: Niewiadowem Górnym i Dolnym, Beatą, Popielowem i Radziejowem. Z dniem 1 stycznia 1955 roku Niedobczyce otrzymały prawa miejskie, a wraz z nimi prawo do herbu, który został przyjęty w początkach lat sześćdziesiątych.

Kolejna decyzja administracji państwowej z roku 1975, związała ściśle Niedobczyce z Rybnikiem. Włączone w skład Rybnika, stały się dzielnicą.

ZNAKI WSPÓLNOTY

Proces kształtowania się znaku wspólnoty gminy Niedobczyce rozpoczął się w początkach XVIII wieku. Z tego czasu znana jest pierwsza pieczęć wsi, której godło nie utrzymało się. Kolejne pieczęcie używane przez gminę w XIX i w początkach XX wieku dwukrotnie zmieniały godło. Przyjęty w 1960 r. herb miasta uwzględniał przemiany ustrojowe i gospodarcze – Niedobczyce z osady o charakterze rolniczym przekształciły się w miasto z przemysłem wydobywczym. Włączenie Niedobczyc do Rybnika spowodowało utratę praw do użytkowania herbu. Obecnie, dawny herb miasta z lat 1960-1975, funkcjonuje jako znak wspólnoty mieszkańców dzielnicy.

Pieczęcie gminy

Od początku wieku XVIII do lat siedemdziesiątych wieku XX, gmina w Niedobczycach używała czterech rodzajów pieczęci o odmiennych wyobrażeniach. Ich geneza i symbolika nawiązywała do miejscowych realiów oraz aktualnych dla gminy wydarzeń.

Znane są cztery typy pieczęci:

- I. Pieczęć z inicjałem nazwy miejscowości i skrzyżowanymi narzędziami rolniczymi.
- II. Pieczęć z wyobrażeniem brogu.
- III. Pieczęć z wyobrażeniem kościoła.
- IV. Pieczęć z godłem herbu państwa.

Pieczęć Niedobczyc
z 1722 r.; typ I/1

Typ I: W polu pieczęci monogram nazwy miejscowości, pod nim skrzyżowane widły i grabie.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 20 mm, w polu pieczęci u góry odwrócona litera N z kropką z prawej; pod nią, z lewej, skrzyżowane dwuzębne widły i grabie; na obrzeżu pieczęci otok sznurowy. Pieczęcią z takim wyobrażeniem potwierdzono dokumenty dotyczące Niedobczyc w Katastrze Karolińskim z lat 1722-1723¹.

Typ II: W polu pieczęci prostokątna szopa z dwuspadowym dachem wspartym na czterech słupach.

W latach 1835-1919 w użyciu były trzy pieczęcie z tym godłem.

Rekonstrukcja pieczęci
Niedobczyc wg
H. Engelberta

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 29 mm, z legendą: G[EMEINDE] • NIEDOBSCHEITZ | RYBNIKER | KREIS. W polu pieczęci szopa z dachem dwuspadowym krytym strzechą, z dwoma sterczynami, wsparta na czterech prostych słupach. Pieczęci z tym godłem, ściśle związanym z wiejskim charakterem miejscowości, zaczęto używać pod koniec XVIII wieku. O. Wilpert i P. Kutzer² rozróżniają pieczęć starszą z roku 1775 i nowszą, bez podania daty. M. Gumowski³ podaje, że widniała na dokumencie z 1835 r. przechowywanym w archiwum Starostwa w Rybniku. Brak jej w zestawieniu pieczęci gminnych w 1827 r.⁴ Pieczęci używano do 1894 r.⁵

2) Pieczęć okrągła, o średnicy 27 mm, z legendą: GEMEINDE NIEDOBSCHÜTZ | KR[EIS] RYBNIK. W polu pieczęci prostokątna szopa z dwuspadowym dachem krytym gontem, z dwoma sterczynami, wsparta na czterech słupach o wyraźnie zaznaczonych podstawach⁶. U dołu, pod fragmentem legendy ozdobna woluta. Pieczęci używano w latach 1907-1911⁷.

3) Pieczęć okrągła, o średnicy 30mm, z legendą: GEMEINDE NIEDOBSCHÜTZ * KREIS RYBNIK *. W polu pieczęci to samo go-
dło. Użyto jej między innymi na dokumencie z 20 stycznia 1919 r.⁸

Typ III: W polu pieczęci kościół z wieżą nakrytą spiczastym dachem zwieńczonym krzyżem, z oknem poniżej i nawą pokrytą spadzistym dachem, z dwoma oknami i drzwiami między nimi.

Nową pieczęć ze zmienionym godłem gmina sprawiła około połowy 1920 r. Zmiana wiąże się prawdopodobnie z rozpoczęciem budowy kościoła parafialnego w Niedobczycach⁹. Znalezione są dwie pieczęcie o identycznym rysunku godła, różniące się językiem legendy. Pieczęci tego typu używano w latach 1920-1939.

1) Pieczęć okrągła, o średnicy 32 mm, z legendą w podwójnym otoku: Gemeindevorstand Niedobschütz * Kreis Rybnik O[ber] – S[chlesien] *¹⁰. Jej odcisk znajduje się na dokumentach z 11 sierpnia i 3 grudnia 1920 r., a także z 4 maja 1922 r.¹¹

2) Pieczęć okrągła, o średnicy 32-33 mm, z legendą w podwójnym otoku: GMINA NIEDOBCZYCE * POWIAT RYBNICKI *¹². Użyto jej do opieczątowania pisma z 24 października 1920 r.¹³ Ponownie pojawia się na dokumentach już w języku polskim z 20 czerwca, 4 września, 14 października 1922 r. Od tego czasu używano jej przez cały okres międzywojenny pieczętując wszystkie dokumenty gminne¹⁴. Odcisk tej pieczęci widnieje w zestawieniu pieczęci gminnych udostępnionych M. Gumowskiemu w roku 1937¹⁵. Na dokumentach w języku niemieckim, datowanych 29 kwietnia i 10 października 1922 r. użyto podłużnej pieczęci napisowej: NIEDOBCZYCE | pow[iat] rybnicki G[órny] S[łask], której brak w wspomnianym zestawieniu¹⁶.

Typ IV: W polu pieczęci Orzeł Biały.

Przedwojennych pieczęci z ukoronowanym Orłem Białym, używano w gminie Niedobczyce w pierwszych miesiącach roku 1945. Początkowo, od lutego do marca 1945 r., dokumenty uwierzytelniano pieczęcią Urzędu Stanu Cywilnego; 2 czerwca 1945 r. użyto pieczęci Urzędu Okręgowego w Niedobczycach¹⁷. W lipcu tego roku korzystano też z przedwojennej pieczęci miejscowego Sądu Okręgowego z Orłem, któremu już usunięto koronę. Jesienią zaczęto pieczętować dokumenty pieczęcią owalną z nieukoronowanym Orłem, z legendą: ZARZĄD GMINY NIEDOBCZYCE pow[iat] Rybnicki¹⁸. Prawdopodobnie w roku 1947 weszła w użycie prostokątna pieczęć napisowa: Zarząd Gminny | w Niedobczycach | powiat rybnicki¹⁹. Protokoły z posiedzeń Gminnej Rady Narodowej w Niedobczycach w latach 1952-1954 sporadycznie

Pieczęcie Niedobczyc używane od połowy XIX w. do l. 20. XX w.; typ II/1-3

Pieczęcie Niedobczyc używane w latach 1920-1939; typ III/1-2

pieczętowano okrągłą pieczęcią, o średnicy 35 mm z nieukoronowanym Orłem i legendą w podwójnym otoku: PREZYDIUM GMINNEJ RADY NARODOWEJ | W NIEDOBCZYCACH | POW[AT] RYBNICKI²⁰.

Herb miasta Niedobczyce 1960-1975

Znak wspólnoty Niedobczyce błędnie nazwany przez M. Gumowskiego herbem, i opublikowany w 1939 r. zamieszczono w odmiennym opracowaniu graficznym w Miastach polskich w Tysiącleciu. W tym czasie, w 1965 r. obowiązywał już inny wzór urzędowy herbu miasta.

Z dniem 1 stycznia 1955 r., na mocy rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów, Niedobczyce uzyskały prawa miejskie, łącznie z prawem używania herbu. Władze miasta nie zaakceptowały godeł napieczętych funkcjonujących przed wrześniem 1939 r. W 1960 r. przyjęto nowy herb, wzorowany na herbie Knuruwa²¹. Obowiązywał do roku 1975, kiedy to Niedobczyce, razem z włączonymi do nich: Popielowem, Radziejowem i Niewiadomiem, weszły jako dzielnice w skład Rybnika.

Herb Niedobczyc znany – jest w dwóch odmianach. Pierwsza, nawiązująca do dawnego wyobrażenia napieczętego; druga, poprzez godło, prezentuje przemianę wsi w ośrodek przemysłowy.

Wyobrażenie napieczęte z XIX w. Marian Gumowski uznał bezzasadnie za herb, i przydał mu barwy: **w polu błękitnym złoty bróg**. Schematyczny rysunek godła oparty o wyobrażenia z pieczęci, opublikowany w roku 1939²² trwał w świadomości mieszkańców Niedobczyc także później²³. Herb miasta Niedobczyce: **w trójdzielnej tarczy, u góry, w polu czerwonym nieukoronowany Orzeł Biały dzielony w pas, poniżej, w polu prawym – błękitnym – pół złotej szopy, w polu lewym – zielonym – czarne zabudowania kopalni i godło górnictwa pod częścią koła zębatego**, funkcjonował od 1960 r.

Herb Niedobczyc nawiązuje do przemian politycznych i gospodarczych, jakie zaszły po 1945 r. Nieukoronowany Orzeł Biały w polu czerwonym²⁴ symbolizuje zmianę statusu miejscowości w okresie Polski Ludowej. Z niewielkiej gminy o charakterze rolniczym, której godłem w XIX wieku była szopa na siano, zwana na Górnym Śląsku brogiem, Niedobczyce poprzez rozwój przemysłu wydobywczego i maszynowego, stały się prężnym ośrodkiem gospodarczym. Do tych przemian nawiązują pola poniżej orła – błękitne z prawej z fragmentem szopy, łączy się z polem lewym, zielonym, na którym wyobrażono zabudowania kopalniane. Na dominującą rolę górnictwa oraz przemysłu metalowego wskazują nie tylko barwy (zieleń i czerń), ale również godło górnictwa: skrzyżowane młotki pod fragmentem koła zębatego. To ostatnie, jest znakiem myśli technicznej, w herbach miast zaznaczające ich związki z przemysłem metalowym.

Obecnie dawny herb używany jest jako znak dzielnicy Niedobczyce.

Herb Niedobczyc wg strony internetowej miasta oraz wg M. Kaganiec, Herby... Prawo do herbu Niedobczyce posiadały w latach 1960-1975

Przypisy

¹ AP Wrocław, sygn. 137, k. 1295, 197, 203. Pieczęcie odcisnięto w czerwonym laku obok dat 20 grudnia 1722 i 15 października 1723.

² O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der oberschlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Oppeln 1909. Band V s. 84 poz. 59, podają, że jest to dach posyty sianem na czterech słupach. W przedruku ich artykułu z 1984 r.: *Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer*. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Ründeroth/Rhld, 1984 s. XII poz. 59 znalazła się rycina Herberta Engelberta prezentująca nieznaną do tej pory pieczęć lub próbę jej rekonstrukcji. Tu, w polu, widoczna jest szopa nakryta stożkowym dachem z czterema sterczynami, z legendą w otoku: GEM[EINDE] NIEDOBSCHÜTZ | KREIS | RYBNIK. O tym, że „stodoła taka była głównym motywem starego niedobczyckiego herbu pochodzącego jeszcze z XVIII wieku” pisze też M. Szołtysek: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999 s. 48.

³ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939 s. 189-190 identyfikuje ją z pieczęcią wspomnianą przez O. Wilperta, P. Kutzera: *Die Wappen ...* s. 84. Informację tę powtarza za nim M. Kaganiec: *Herby i pieczęcie miast górnośląskich*. Katowice 2004 s. 32-36.

⁴ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 56.

⁵ Pieczęć z datą 13 marca 1849 r. znajduje się w dokumentach związanych z parafią w Rybniku AA Katowice, sygn. AL. 2047. M. Kaganiec: *Herby i pieczęcie ...* s. 33 podaje, że 8 listopada 1894 r. sporządzono jeden z ostatnich dokumentów, gdzie użyto tej pieczęci.

⁶ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie ...* s. 190 datuje ją na drugą połowę XIX w., cytując legendę, opuszcza jedną z liter.

⁷ M. Kaganiec: *Herby i pieczęcie ...* s. 33; AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 272 – dokument z 18 maja 1911.

⁸ AP Racibórz, sygn. L. Ryb 282.

⁹ Kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa poświęcono w 1921 r.; od 1920 prowadzone były księgi metrykalne, zaś samodzielną parafię erygowano w 1925 r. A. Adamczyk: *Jak to z pieczęcią było*. „Serce”. Pismo parafii NSPJ w Niedobczycach. R. X: 5 (98) s. 5 inaczej interpretuje wyobrażenie napieczętnie. Uważa, że dotychczasowy budynek gospodarczy – bróg, przez dodanie okien, drzwi i wieżyczki przekształcono w formę pośrednią pomiędzy domem mieszkalnym, a kaplicą.

¹⁰ M. Kaganiec: *Herby i pieczęcie ...* s. 34 przytacza legendę wersalikami.

¹¹ AP Racibórz, sygn. Wyd. PR 417 oraz M. Kaganiec: *Herby i pieczęcie...* s. 34.

¹² M. Gumowski: *Herby i pieczęcie ...* s. 189 przytacza błędną pisownię nazwy miejscowości – Niedobczyce, urobioną od formy niemieckiej. Forma NIEDOB-SCHÜTZ występuje w legendzie pieczęci niemieckiej (1920-1922), w pieczęci polskiej obowiązującej przez cały okres międzywojenny, stosowana jest wyłącznie pisownia NIEDOBCZYCE.

¹³ M. Kaganiec: *Herby i pieczęcie ...* s. 34 podaje, że przybito ją na dokumencie z 18 listopada 1920 r. pisanym w urzędowym języku niemieckim. Por. AP Racibórz, sygn. Wyd. PR 417.

¹⁴ Por. AP Racibórz, sygn. Wyd. PR 417, 418, 419.

¹⁵ Por. AP Racibórz, sygn. Wyd. PR 19, zawiera odciski pieczęci używanych w gminie Niedobczyce. Pozostałe – okrągłe i podłużne – są napisowe bez godeł.

¹⁶ AP Racibórz, sygn. Wyd. PR 417.

¹⁷ AP Racibórz, sygn. Akta gminy Niedobczyce 16, pieczęć okrągła o średnicy 35 mm z legendą w podwójnym otoku: URZĄD OKRĘGOWY * NIEDOBCZYCE *.

¹⁸ M. Kaganiec: *Herby i pieczęcie ...* s. 34.

¹⁹ AP Racibórz, sygn. Akta gminy Niedobczyce 17, pieczęć na dokumencie z 17 stycznia 1948 r.

²⁰ AP Racibórz, sygn. Akta gminy Niedobczyce 25, protokół z 23 lipca 1952.

²¹ Nowa wersja herbu Knurowa, wykorzystująca częściowo poprzednie godło miejscowości poświadczane w 1835 r., pojawiła się na pieczęciach gminy po 1921 r. M. Gumowski: *Pieczęcie i herby...* s. 120-121.

²² M. Gumowski: *Herby i pieczęcie ...* s. 190.

²³ Identyczny, z publikowanym przez M. Gumowskiego, rysunek zamieścił 7 listopada 1958 r. Fryderyk Pietrzyk w „Nowinach” 44 (97): 1958. Inne opracowanie graficzne godła, zbliżone do herbu rycerskiego Leszczyc, Bróg, Brożek, Brożyna, Laska, Laski, o którym J. Szymański: *Herbarz średniowiecznego rycerstwa polskiego*. Warszawa 1993, zamieszczono w *Miasta polskie w Tysiącleciu*. Wrocław – Warszawa – Kraków 1965. T. 1 s. 456, tabl. XXIV. W tym czasie, od roku 1960, Niedobczyce miały już nowy herb.

²⁴ S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 (mps) s. 51 oraz M. Kaganiec: *Herby i pieczęcie ...* s. 34 zwracają uwagę na nieprawidłową barwę orła: w polu czerwonym złoty orzeł. Złoty orzeł w polu błękitnym to herb Górnego Śląska, zaś Orzeł Biały w polu czerwonym jest godłem państwa polskiego. Błędą wersję herbu Niedobczyc z 1960 r. z orłem opisanym przez M. Szoltyśka jako piastowski: *Dzielnice ...* s. 48, zamieszcza strona internetowa miasta www.rybnik.pl.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach: *Akta parafii Rybnik*.
 Archiwum Państwowe we Wrocławiu: *Kataster Karoliński*.
 Archiwum Państwowe w Raciborzu: *Akta landratury rybnickiej*;
Akta Wydziału Powiatowego w Rybniku;
Akta Gminy Niedobczyce

Literatura

- A. Adamczyk: *Jak to z pieczęcią było*. „Serce”. Pismo parafii NSPJ w Niedobczycach. R. X: 5 (98).
- H. Borek: *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*. Opole 1988.
- B. Cimała, P. Porwoł, W. Wieczorek: *Wypisy do dziejów Rybnika i Wodzisławia Śląskiego*. Opole 1985.
- Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer*. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Ründeroth/Rhld, 1984.
- M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939.
- M. Kaganiec: *Herby i pieczęcie miast górnośląskich*. Katowice 2004.
- B. Kloch: *Rybnik w średniowieczu. Z dziejów miasta i okolic do pierwszej połowy XIV wieku*. Rybnik 2002.
- Miasta polskie w Tysiącleciu*. Wrocław – Warszawa – Kraków 1965.
- S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 (mps).
- N. Niestolik: *Radziejów nasza mała ojczyzna*. Rybnik 2000.
- I. Panic: *Historia osadnictwa w księstwie opolskim we wczesnym średniowieczu*. Katowice 1992.
- Fr. Pietrzyk: *Herb Niedobczyc...* „Nowiny” 44(97): 1958.
- Przewodnik po ziemi rybnicko-wodzisławskiej*. Katowice 1965.
- W. Sienkiewicz: *Tak powstawały nasze miasta*. „Nowiny” 52/43: 1969.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski. Warszawa 1886. T. VII s.56.
- M. Szołtysek: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999.
- *Rybnik, nasze gniazdo*. Rybnik 1997.
- *Krótkie dzieje Niedobczyc*. „Gazeta Rybnicka” 7(325): 1998.
- O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der ober-schlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Band V. Oppeln 1909.

NIEWIADOM

Niewiadom, wieś rycerska swym początkiem sięga połowy XIV w. Typowo rolniczy charakter osady utrzymał się jeszcze w XIX wieku. Podziały wsi związane z częstą zmianą właścicieli, doprowadziły do ukształtowania się Górnego, Średniego i Dolnego Niewiadomia.

Rozpoczęcie eksploatacji węgla kamiennego przez powstałą w 1792 r. w Niewiadomiu Górnym kopalnię „Hoym”, a następnie, już w połowie XIX wieku, kopalnię „Szczęście Beaty” w Niewiadomiu Dolnym, doprowadziło do zmian w strukturze zajęć mieszkańców. Tradycyjne zajęcia rolnicze mieszkańców wzbogacone pracą w górnictwie, znalazły odbicie w godle napieczętym Górnego i Dolnego Niewiadomia. Dotychczas samodzielne gminy złączono w 1928 r. w jedną. Z dniem 1 stycznia 1946 r. gmina Niewiadom została włączona do Niedobczyc¹, by z kolei od 1955 r. stać się dzielnicą nowo powstałego miasta. Kolejna reforma administracyjna z roku 1975, odbierająca Niedobczycom prawa miejskie, spowodowała włączenie ich wraz z Niewiadomiem do Rybnika. Niewiadom stał się w ten sposób jedną z dzielnic miasta.

ZNAKI WSPÓLNOTY

Niewiadom, jako gmina wiejska, miał prawo użycia własnej pieczęci. Godło napieczęte z lat dwudziestych XX w. zostało bezzasadnie uznane przez M. Gumowskiego za herb, i tak rozumiane funkcjonuje obecnie jako znak dzielnicy.

Pieczenie gminy

Od drugiej połowy XVIII w.² aż po rok 1939, Niewiadom używał pieczęci z różnymi wyobrażeniami. Ich geneza i symbolika nawiązywała do miejscowych realiów – oddawała zarówno rolniczy charakter gminy, jak i związki z przemysłem wydobywczym.

*Rekonstrukcja pieczęci
Niewiadomia wg
H.Engelberta*

Znane są cztery typy pieczęci:

- I. Pieczęcie z narzędziami rolniczymi gmin Niewiadom Górny i Niewiadom Dolny.
- II. Pieczęć z narzędziami górniczymi gminy Niewiadom Dolny.
- III. Pieczęcie narzędziami rolniczymi i górniczymi.
- IV. Pieczęć z godłem herbu państwa.

Typ I: W polu pieczęci skrzyżowane narzędzia rolnicze

Znane są trzy warianty tego typu pieczęci:

Wariant A: W polu pieczęci kosa i cep z grabiami pośrodku.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 30 mm, w której polu kosa i cep z grabiami pośrodku, z legendą: O[BER] NIEWIADOMER. GEM[EINDE] S[IEGEL] | RYBNIKER | KREIS. Tę pieczęć związaną z gminą w Niewiadomiu Górnym widział M. Gumowski³ na dokumencie z 1835 r. Według O. Wilperta i P. Kutsera⁴ używano jej już w 1775 r. Rekonstrukcja pieczęci z takim wyobrażeniem, wskazującym na rolniczy charakter gminy jest późna, bo z 1984 roku⁵. Przytoczona tu legenda napieczętna jest następująca: Gemeinde Niewiadom * Kreis: Rybnik *.

Wariant B: W polu pieczęci dwa cepy i grabie pośrodku.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 28 mm, w której polu dwa skrzyżowane cepy z grabiami pomiędzy nimi i legendą: G[EMEINDE] • N[IEDER] • NIEWIADOM | RYBNIKER | KREIS. Pieczęć, tym razem związana z Niewiadomiem Dolnym, potwierdzona w połowie XIX w. Użyto jej np. na dokumentach z 13 marca 1849⁶ 11 września 1856 r.⁷, zaś M. Gumowski datuje ją jeszcze na XVIII w.⁸

Wariant C: W polu pieczęci dwie kosy i grabie pośrodku.

- 1) Trzecim wariantem godła, są skrzyżowane dwie kosy z grabiami stojącymi pomiędzy nimi. Jest to odmiana najpóźniejsza, która pojawiła się w końcu lat dwudziestych XX w., jako wyraz procesu łączenia się Niewiadomia Górnego i Dolnego w jedną gminę Niewiadom⁹.

Typ II: W polu pieczęci narzędzia górnicze.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 31 mm, z legendą w podwójnym otoku: GMINA NIEWIADOM – DOLNY * Powiat Rybnicki *, i skrzyżowanymi młotkami górniczymi w polu¹⁰. Znana jest z dokumentów gminy od roku 1922. Użyto jej m.in. na piśmie z 27 sierpnia 1922, zaś rok później, 21 września, zaopatrzone nią dokument dotyczący złączenia obszarów dworskich z gminami. Pieczętowano nią dokumenty gminne do 1928 r. W tym czasie wspomniane godło weszło jako stały element w skład pieczęci zjednoczonej gminy Niewiadom.

Typ III: W polu pieczęci narzędzia rolnicze i górnicze

Godła na pieczęciach odnoszą się zarówno do gminy Niewiadom Górny, jak i do połączonej z nim po roku 1928, gminy Niewiadom.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 30 mm z legendą w języku niemieckim w podwójnym otoku: Gemeinde Ober - Niewiadom * Kreis: Rybnik *, i skrzyżowanymi cepem, kosą i grabiami. Ponad godłem z narzędziami

*Pieczęć Niewiadomia
Dolnego z połowy XIX w.;
typ I/B/1*

*Pieczęć Niewiadomia
Dolnego używana w latach
1922-1928; typ II/1*

rolniczymi, powyżej ozdobnych, nie stykających się ze sobą wolut, umieszczono skrzyżowane młotki górnicze. Nawiązują one do funkcjonującej tu od 1792 r. kopalni „Hoym” oraz istniejących w XIX wieku na tym terenie licznych pól górniczych. Pieczęć tę znaleźć można na dokumentach od drugiej połowy XIX w.¹¹ aż do roku 1911¹². Omawia ją i publikuje Marian Gumowski¹³.

- 2) Pieczęć okrągła, o średnicy 30 mm, z legendą w języku polskim, w podwójnym otoku: Gmina Niewiadom Górny * Powiat Rybnicki *. Tu w godle występują już skrzyżowane dwie kosy i grabie. Pieczęć pojawia się ona przykładowo na dokumencie z 14 grudnia 1926 r.¹⁴ Nie jest znana M. Gumowskiemu.

- 3) Pieczęć okrągła, o średnicy 30 mm, z legendą w języku polskim, w podwójnym otoku: Gmina Niewiadom - Górny * POWIAT RYBNICKI * oraz godłem z dwoma kosami i grabiami. Powstała z pewnością przed połączeniem się Niewiadomia Górnego i Dolnego w 1928 r. Jej oryginalny, mosiężny tłok zachował się w zbiorach Muzeum w Rybniku¹⁵.

- 4) Pieczęć okrągła, o średnicy 30 mm, z legendą w podwójnym otoku: Gmina Niewiadom * powiat rybnicki*. Pieczęć reprezentuje ostatnią odmianę godła, tym razem już gminy Niewiadom, którą sprawiono po połączeniu się obu miejscowości wraz z obszarami dworskimi w 1928 r., gdzie woluty rozdzielające dawne godła obu gmin tworzą rodzaj kartusza, którego fragmenty wspierają się na ostrzach kos. Tę pieczęć znał Marian Gumowski¹⁶.

Typ. IV: W polu pieczęci godło herbu państwa.

- 1) Pieczęć okrągła o średnicy 36 mm, z polskim godłem państwowym i legendą w otoku: PRZEŁOŻONY OKRĘGU | NIEWIADOM |:: Pow[iat] Rybnicki – Woj[e]w[ództwo] Śląskie¹⁷. Pieczęć przełożonego okręgu była w użyciu obok pieczęci z godłem gminy, w latach dwudziestych XX w.

Wyobrażenia napieczątne pieczęci z Niewiadomia Górnego i Dolnego M. Gumowski uznał za ich herby, przydając im barwy. Godło z Niewiadomia Dolnego określił następująco: „czarne młoty, złote rączki i niebieskie tło”¹⁸. Przy Niewiadomiu Górnym zauważył, że: „kolory tego herbu takie same co w gminie Niewiadom”, a więc mają: „białą kosę, złote drzewce i niebieskie tło, a w górze czarne młoty o złotych drzewcach”¹⁹. Za nim tę wersję powtarza Fr. Pietrzyk, S. Musiolik oraz M. Szołtysek²⁰, i taka również widnieje obecnie na stronie internetowej miasta.

Pieczęć Niewiadomia Górnego używana w końcu XIX i początku XX w.; typ III/1

Pieczęć Niewiadomia używana w latach 1928-1939; typ III/3-4

Pieczęć przełożonego okręgu Niewiadom z lat 20. XX w.; typ IV/1

Znak wspólnoty Niewiadomia błędnie nazwany przez M. Gumowskiego herbem, w nowszym opracowaniu funkcjonuje w publikacjach i internecie.

Przypisy

¹ Niewiadom był samodzielną gminą do 31 grudnia 1945 r. – z dniem 1 stycznia 1946 wszedł w skład gminy Niedobczyce. – M. Z. Smółka: *Dzieje kopalni „Ignacy” (Hoym) 1792-2001*. Katowice 2001 s. 21.

² W Katastrze Karolińskim z lat 1722-1723 nie odnotowano Niewiadomia – AP Wrocław, sygn. Kataster Karoliński 137.

³ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1936, s. 193 widział tę pieczęć odcisniętą na dokumencie z 1835 r. w archiwum Starostwa w Rybniku. Brak odcisku pieczęci z Niewiadomia na dokumencie z 1827 roku, choć miejscowość figuruje w wykazie – AP w Racibórz, sygn. L. Ryb. 56.

⁴ O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der Oberschlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Oppeln 1909. Band V s.84 poz. 60-61.

⁵ *Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer*. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Ründeroth/Rhld, 1984 s. XII – XIII poz. 60-61.

⁶ AA Katowice, sygn. AL. 2047. Asteryski w legendzie przyjmują kształt prostokątów.

⁷ AP w Racibórz, sygn. L. Ryb. 178.

⁸ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie...* s. 191, podobnie jak pieczęć Niewiadomia Górnego, widział ją na dokumencie ustawy z 1835 r. w archiwum Starostwa w Rybniku. W zestawieniu pieczęci gminnych powiatu rybnickiego z 1827 r. – AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 56 wymieniony jest Niewiadom Dolny, lecz nie zaopatrzone go w odcisk pieczęci. Na dokumentach gminnych z lat 1844-1856 – AP w Racibórz, sygn. L. Ryb. 178, również brak wspomnianej pieczęci.

⁹ Pieczęcie należące do tego wariantu godła omówione są jako typ III.

¹⁰ Młotki górnicze, znak górnictwa węglowego, umieszczono na sztandarach kopalni „Hoym” w Niewiadomiu z roku 1890 i z 1924. Prawdopodobnie stąd przeszły na pieczęć gminną. Oba sztandary w zbiorach Muzeum w Rybniku, sygn. MRy/G-H/10, MRy/G-H/11.

¹¹ Znana jest O. Wilpertowi i P. Kutzerowi: *Die Wappen...* s. 84 poz. 61, gdzie publikują jej rysunek – tabl. VII poz. 45, jako nowszy. Za nimi powtarza ją w 1984 roku H. Engelbert w przedruku publikacji O. Wilperta i P. Kutzera: *Die Wappen ...* na s. XII – XIII poz. 61.

¹² AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 272, 453.

¹³ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie...* s. 192, wyobrażenie napieczętnie traktuje jako herb przydając barwy, które mogą mieć zastosowanie w herbie gminy. Ustala je takie same jak herbu połączonej gminy Niewiadom.

¹⁴ AP Racibórz, sygn. Wydz. PR 253.

¹⁵ Muzeum w Rybniku, sygn. MRy/H/2102.

¹⁶ Pieczęć sprawioną w 1928 r. przez gminę znał M. Gumowski z kwerendy dla Urzędu Wojewódzkiego z 1937 – AP w Racibórz, sygn. Wydz. PR 19. Występuje ona na przemian z wspomnianymi wyżej już pieczęciami przez cały okres lat trzydziestych XX w.

¹⁷ Występuje na dokumencie z 29 grudnia 1926 r. – AP Racibórz, sygn. Wydz. PR 85.

¹⁸ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie...* s. 191.

¹⁹ Tamże, s. 191.

²⁰ Fr. Pietrzyk: *Niewiadam.* „Nowiny” 44(97) z 7 listopada 1958; S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 (mps); M. Szoltysek: *Rybnik, nasze gniazdo*. Rybnik 1997; tenże: *Krótkie dzieje Niewiadomia.* „Gazeta Rybnicka” 2 (332): 1999; tenże: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Państwowe we Wrocławiu: *Kataster Karoliński*.

Archiwum Państwowe w Raciborzu: *Akta landratury rybnickiej*;

Akta Wydziału Powiatowego w Rybniku.

Literatura

H. Borek: *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*. Opole 1988.

Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Ründeroth/Rhld, 1984.

M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939.

S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 (mps).

W. Sienkiewicz: *Średniowieczne nazwy miejscowe ziemi rybnickiej*. „Kroniki Rybnickie” nr 1. Rybnik 1983.

Fr. Pietrzyk: *Niewiadam.* „Nowiny” 47(100) R III: 1958.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski. Warszawa 1886. T. VII s.131.

M.Z. Smółka: *Dzieje kopalni „Ignacy” (Hoym) 1792–2001*. Katowice 2001.

M. Szoltysek: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999.

- *Rybnik, nasze gniazdo*. Rybnik 1997.

- *Krótkie dzieje Niewiadomia.* „Gazeta Rybnicka” 6(324): 1998.

O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der ober-schlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Band V. Oppeln 1909.

OCHOJEC

Ochojec, położona wśród lasów wieś, której nazwę w formie Ochotzetz zapisano dopiero w 1531 r. ma znacznie dawniejsze, być może jeszcze trzynastowieczne pochodzenie. Wchodząc w skład „państwa rybnickiego” dzieliła jego losy – zmianę kolejnych właścicieli oraz przynależność państwową. Po plebiscycie w 1921 r. wraz z częścią dawnego powiatu rybnickiego Ochojec znalazł się w granicach państwa polskiego.

Jako gmina, używająca własnej pieczęci, Ochojec występuje już w wieku XVIII. W 1848 r. obszar gminy powiększył się o pobliską Grabownię. Zmiany administracyjne w końcu 1945 r. włączyły gromadę Ochojec do zbiorczej gminy Wielopole. Początek roku 1973 przyniósł utworzenie gminy Ochojec z siedzibą w Golejowie. Z dniem 1 lutego 1977 r. zniesiono gminę Ochojec, włączając ją jako sołectwo do gminy Pilchowice. Rozporządzeniem Rady Ministrów Ochojec został włączony w grudniu 2000 roku do Rybnika jako jego dzielnica.

ZNAKI WSPÓLNOTY

Ochojec, jako gmina wiejska, miał prawo użycia własnej pieczęci. Godło napieczątne z I połowy XIX wieku zostało bezzasadnie uznane przez M. Gumowskiego za herb. Obecnie za znak dzielnicy przyjmowane jest późniejsze wyobrażenie napieczątne.

Pieczęcie gminy

Od XVIII do XX wieku, Ochojec używał trzech typów pieczęci gminnych. W każdym z nich wyobrażenie napieczątne nawiązywało do lesistego charakteru miejscowości oraz wiążących się z tym zajęć ludności. Osobnym typem są pieczęcie napisowe.

- I. Pieczęć z bezlistnym drzewem i inicjałem nazwy miejscowości.
- II. Pieczęć z wyobrażeniem złamanego drzewa z wyrastającymi zeń dwoma gałęziami.
- III. Pieczęć z gałązką dębową z żołędziami.
- IV. Pieczęć napisowe.

Typ I: W polu pieczęci bezlistne drzewo, nad nim inicjał nazwy miejscowości.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 19 mm, w polu pieczęci inicjał nazwy wsi „O”, pod nim – w centrum drzewo o krótkich gałęziach bez liści, obok – z lewej, głowa jelenia. Pieczęć pojawia się dwukrotnie w Katastrze Karolińskim z lat 1722-1723¹.

Typ II: W polu pieczęci złamane drzewo, z którego w dwie strony wyrastają gałęzie.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 30 mm, z wyobrażeniem złamanego drzewa, z którego w dwie strony wyrastają gałęzie. W otoku legenda: GEM[EINDE] OCHOJETZ | RYBNIKER | KREIS. Pieczęć z takim godłem widział M. Gumowski na dokumencie z 1835 r.² w archiwum Starostwa w Rybniku. Według niego, mogła pochodzić jeszcze z XVIII w.³, potem zanika ustępując pieczęciom z innym wyobrażeniem.

Typ III: W polu pieczęci gałązka dębową z dwoma liśćmi i żołędziami.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 31 mm, z gałązką dębową z dwoma liśćmi i żołędziami w polu, i legendą: GEMEINDE OCHOJETZ | RYBNIKER | KREIS. Pieczęcią z takim wyobrażeniem uwierzytelniono dokumenty z datą 13 marca 1849 r.⁴, 26 października 1859 r.⁵. Prawdopodobnie tej pieczęci używano także w II połowie XIX w., równolegle z pieczęcią tekstową, a jej pojawienie się miało związek z ustanowieniem w 1818 r. powiatu w Rybniku.

- 2) Pieczęć okrągła, o średnicy 31 mm, w polu z wyobrażeniem gałązki dębowej z żołędziami, i legendą: GMINA OCHOJEC | POWIAT | RYBNIK. Kolejna pieczęć sprawiona przez gminę już po lipcu 1922 r. kontynuuje użycie tego godła, Wiązało się to ze zmianą przynależności państwowej Ochojca po plebiscycie w 1921 r. Pieczęć występuje na dokumentach gminy do końca 1934 r.⁶

- 3) Pieczęć okrągła, o średnicy 33 mm, z tym samym wyobrażeniem napieczętym oraz legendą w potrójnym otoku: GMINA OCHOJEC * POWIAT RYBNIK *. W drugiej połowie roku 1934 gmina w Ochojcu sprawiła nowy tłok. Na dokumentach z grudnia tego roku⁸ widnieje znacznie większy odcisk, ze staranniejszym rysunkiem godła. Pieczęć ta wypiera poprzednią, i jest stosowana do września 1939 r.⁹

Pieczęcie Ochojca używane od połowy XIX w. do 1939 r.; typ III/1-3

Typ IV: Pieczęć napisowe

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 27 mm, z legendą w podwójnym otoku: GEMEINDE | OCHOJETZ | * KREIS RYBNIK *. Użycie przez gminę w Ochojcu pieczęci tekstowej odnotowują w 1909 r. O. Wilpert i P. Kutzer¹⁰ jako pieczęć nowszą, bez obrazu. Nie wspominają przy tym

ani treści napisu ani wyglądu pieczęci, co znalazło wyraz – nie potwierdzony źródłowo – w rysunku H. Engelberta z 1984 r.¹¹ Być może dysponowali odciskiem pieczęci znanym źródłowo z lat późniejszych¹².

- 2) Pieczęć okrągła, o średnicy 29 mm, z legendą: GMINA | Ochojec | * POWIAT RYBNICKI *, zastąpiła po roku 1922 poprzednią, niemiecką pieczęć. Znana była M. Gumowskiemu¹³.

Marian Gumowski uznając wyobrażenie napieczętnie ze złamanym drzewem za dawniejsze, a więc bardziej właściwe, przyjął go za herb Ochojca, i dodał prawdopodobny opis barwy: „zielone drzewo i murawa na białym tle”. Obecnie jako znak dzielnicy używane jest godło napieczętnie występujące na pieczęciach od połowy wieku XIX aż do 1939 roku¹⁴.

Rekonstrukcja pieczęci Ochojca wg H. Engelberta

Pieczęć napisowa Ochojca używana do 1939 r.; typ IV/1-2

Przypisy

¹ AP Wrocław, – Kataster Karoliński sygn. 137, k. 246, 248. Pieczęcie odcisnięte słabo w czerwonym laku. Wyobrażenie napieczętnie w otoku sznurowym jest trudno czytelne.

² M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939 s. 197-198.

³ Nie wspominają jej w 1909 r. O. Wilpert i P. Kutzer: *Die Wappen der ober schlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Oppeln 1909. Band V s. 84. Brak jej także na zestawieniu pieczęci z 1827 – AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 56.

⁴ AA Katowice, sygn. AL. 2047.

⁵ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 182.

⁶ AP Racibórz, sygn. Wyd. PR 163, 255, 450.

⁷ Asterysek w legendzie przyjmuje kształt pięciopromiennej gwiazdy.

⁸ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 255.

⁹ Pieczęć tę wspomina M. Gumowski: *Herby i pieczęcie...* s. 197-198 jako powstała po 1921 r. i używaną do 1939. Zwraca uwagę na fakt, że listki dębowe nie mają charakteru godła, są raczej ornamentem. Pieczęć była mu znana z kwerendy jaką w 1937 przeprowadził Urząd Województwa Śląskiego w Katowicach dla potrzeb jego opracowania – AP Racibórz, sygn. Wyd. PR 19.

¹⁰ O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der ober schlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Oppeln 1909. Band V s. 84.

¹¹ *Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer*. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Ründeroth/Rhld, 1984 s. XIII poz. 62.

¹² AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 325. Pieczęć występuje na dokumentach z lat 1916 i 1917.

¹³ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie...* s. 198. Tą pieczęcią zaopatrzono zespoły archiwaliów z lat 1924-1929, a zapewne i późniejsze – AP Racibórz, sygn. Wyd. PR 255, 450.

¹⁴ Zarząd Dzielnicy Ochojec wystąpił pismem z 31 sierpnia 2001 r. do Komisji ds. Samorządu i Rozwoju Dzielnic Rady Miasta o zatwierdzenie wzoru herbu dzielnicy Ochojec. Znak zamieszcza też strona internetowa miast www.rybnik.pl. Rysunek godła jest tu nieudolny, wymagający dobrego opracowania.

Znak Ochojca publikowany przez M. Gumowskiego, błędnie uznany przez niego za herb, wzorowany na pieczęci z 1835 r.; typ II/1

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach: *Akta parafii Rybnik*.
 Archiwum Państwowe we Wrocławiu: *Kataster Karoliński*.
 Archiwum Państwowe w Raciborzu: *Akta landratury rybnickiej*;
Akta Wydziału Powiatowego w Rybniku.
 Urząd Miasta: *Uchwała Nr 531/XXIV/2001 z 14 lutego 2001 w sprawie utworzenia dzielnicy Ochojec i nadania jej statutu*. Pismo Zarządu Dzielnicy Ochojec z 31 sierpnia 2001 r.

Literatura

- H. Borek: *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*. Opole 1988.
Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Ründeroth/Rhld, 1984.
 M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939.
 Fr. Idzikowski: *Geschichte der Stadt Rybnik und ehemalige Herrschaft*. Breslau 1861.
 J. Kolarczyk: *Śladami przeszłości Ziemi Rybnickiej*. Racibórz 2004.
 S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 (mps).
 L. Musioł: *Parafia Matki Boskiej w Rybniku*. Rybnik 1963 (mps).
 W. Sienkiewicz: *Średniowieczne nazwy miejscowe ziemi rybnickiej*. „Kroniki Rybnickie” nr 1. Rybnik 1983.
Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski. Warszawa 1886. T. VII. s. 366.
 O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der ober-schlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Band V. Oppeln 1909.

ORZEPOWICE

Orzepowice, wieś o nazwie typu patronimicznego, odnotowanej w 1614 r. Powstała w XIII lub I połowie XIV wieku, na terenie o jeszcze dawniejszym osadnictwie. Wchodząc w skład „państwa rybnickiego” zmieniała wraz z Rybnikiem właścicieli oraz przynależność państwową. W 1788 r. Orzepowice wraz z całym „państwem” stały się własnością króla Prus. Od 1885 r. Orzepowice należały do Urzędu Okręgowego w Golejowie. Po plebiscycie w 1921 r. znalazły się w granicach państwa polskiego. Wprowadzony w grudniu 1945 r. nowy podział administracyjny kraju, włączył gromadę Orzepowice do zbiorczej gminy Wielopole. Gminę tę rozwiązano 1 stycznia 1973 r., równocześnie włączając tworzące ją gromady do Rybnika.

W związku z podjęciem w końcu lat sześćdziesiątych XX w. budowy Elektrowni „Rybnik”, wiejski charakter gminy zaczął powoli tracić się. Zmianom w krajobrazie – powstanie rozległego zbiornika wodnego, towarzyszyły przemiany w strukturze zajęć ludności.

ZNAKI WSPÓLNOTY

Orzepowice, jako gmina wiejska, miały prawo użycia własnej pieczęci. Godło napieczątne z końca XVIII wieku zostało bezzasadnie uznane przez M. Gumowskiego za herb, i tak rozumiane funkcjonuje obecnie jako znak dzielnicy.

Pieczęcie gminy

Od początku XVIII, aż do końca lat trzydziestych wieku XX, gmina Orzepowice używała trzech typów pieczęci.

- I. Pieczęć z inicjałem nazwy miejscowości i wyobrażeniem żelaza motyki.

*Pieczęć Orzepowic z 1723 r.;
typ I/1*

II. Pieczęć z wyobrażeniem Baranka.

III. Pieczęć napisowa.

Typ I: W polu pieczęci inicjał nazwy miejscowości, pod nim żelazo motyki.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 20 mm, bez legendy, z wężykiem w otoku. W polu pieczęci inicjał nazwy miejscowości: „O” oraz żelazo motyki (kopaczki). Pieczęć odcisnięta w czerwonym laku, występuje w zestawieniu katastralnym¹ z datą 12 stycznia 1723 r.

*Pieczęć Orzepowic z lat 1835
- 1921; typ II/1*

Typ II: W polu pieczęci stojący Baranek Boży.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 28 mm, z legendą w otoku: GEM[EINDE] • OZUPOWIZ | RYBNIKER | KREIS. Pierwsze informacje o użytkowaniu w Orzepowicach w 1775 r. takiej pieczęci przynoszą O. Wilpert i P. Kutzer². M. Gumowski łączy tę informację z pieczęcią widzianą na dokumencie z 1835 r. w archiwum Starostwa rybnickiego³. Według niego, Baranek ma „głowę w tył odwróconą”. Opis pieczęci zgadza się z późniejszym, zachowanym materiałem źródłowym⁴. Pieczęć pojawia się stale na dokumentach od połowy lat pięćdziesiątych XIX w.⁵, aż do 6 listopada 1921⁶.

*Rekonstrukcja pieczęci
Orzepowic wg H.Engelberta*

- 2) Pieczęć okrągła, o średnicy 29 mm, z legendą w języku polskim: GMINA ORZEPOWICE * POWIAT RYBNICKI *. Zmiana przynależności państwowej po plebiscycie w roku 1921, spowodowała zakup przez gminę Orzepowice nowej pieczęci. Używano jej przez cztery lata.
- 3) Pieczęć okrągła, o średnicy 31 mm, z legendą w otoku: GMINA ORZEPOWICE * POWIAT RYBNICKI *. W listopadzie 1926 r. zaczęto używać prostokątnej pieczęci napisowej, a w ślad za nią 12 grudnia 1926 r. pojawiła się większa, okrągła opieczęć. Baranek w godle ma głowę zwróconą w lewo, zaś w legendzie zastosowano po raz pierwszy – później już konsekwentnie używaną formę nazwy miejscowości – Orzepowice⁷. Pieczęć widnieje na dokumentach do połowy 1933 r.

*Pieczęć Orzepowic z lat 1926
- 1939; typ II/3-4*

- 4) Pieczęć okrągła, o średnicy 33 mm, i tej samej legendzie w potrójnym otoku⁸. Baranek w wyobrażeniu napieczętym z głową wprost. Od czerwca 1933 do września 1939 roku dokumenty gminy zaopatrywane były w tę pieczęć.

Typ III: Pieczęć napisowa

- 1) W listopadzie 1926 gmina w Orzepowicach zaczęła używać pieczęci napisowej wspomnianej wyżej.

Wyobrażenie napieczętne M. Gumowski uznał za herb Orzepowic przydając mu barwy – w błękitnym polu biały Baranek z białą chorągwią i o złotym drzewcu. Za nim znak o wspomnianych barwach powtarzają inni⁹, i w tej formie funkcjonuje też na stronie internetowej miasta¹⁰.

Znak wspólnoty Orzepowic błędnie nazwany przez M. Gumowskiego herbem, w nowszym opracowaniu funkcjonuje w publikacjach i internecie

Przypisy

¹ AP Wrocław, Kataster Karoliński sygn. 137 k. 330, 332.

² O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der oberschlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Oppeln 1909. Band V s. 84 poz. 63. W przedruku ich artykułu *Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer*. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Runderoth/Rhld, 1984 s. XIII poz. 63, zamieszczono rekonstrukcję pieczęci sporządzoną przez H. Engelberta. Nawiązuje do wspomnianej pieczęci, jak również i tej, o której pisze M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939 s. 204. Różni się ona jednak od przytoczonej przez M. Gumowskiego zwróceniem głowy baranka w prawo oraz brzmieniem legendy: GEM[EINDE] ORZUPOWITZ | RYBNIKER | KREIS.

³ Tamże, s. 204.

⁴ W zestawieniu pieczęci gminnych z 1827 r. brak tej pieczęci – AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 56. Występuje na dokumencie dotyczącym parafii w Rybniku z datą 13 marca 1849 – AA Katowice sygn. AL. 2047.

⁵ Np. 16 stycznia 1854 – AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 183. Asterysek w legendzie przyjmuje kształt wydłużonego rombu.

⁶ AP Racibórz, sygn. L. Ryb.: 454, 183, 201, 272, 282, 309, 342.

⁷ AP Racibórz, sygn. Wydz. PR 454.

⁸ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie...* s. 204 opatruje tę pieczęć komentarzem, że „powstała po 1921 r. i do dziś używana”. Była mu znana z kwerendy prowadzonej w 1937 przez Urząd Wojewódzki dla potrzeb przygotowywanego przezeń opracowania – AP Racibórz sygn. L. Ryb. 19.

⁹ Np. S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 s. 53; M. Szołtysek: *Krótkie dzieje Orzepowic*. „Gazeta Rybnicka” 6 (312): 1997; tenże: *Rybnik, nasze gniazdo*. Rybnik 1997; tenże: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999.

¹⁰ www.rybnik.pl

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach: *Akta parafii Rybnik*.
 Archiwum Państwowe we Wrocławiu: *Kataster Karoliński*.
 Archiwum Państwowe w Raciborzu: *Akta landratury rybnickiej*;
Akta Wydziału Powiatowego w Rybniku.

Literatura

- H. Borek: *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*. Opole 1988.
Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Ründeroth/Rhld, 1984.
 M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939.
 B. Kloch: *Rybnik w średniowieczu. Z dziejów miasta i okolic do pierwszej połowy XIV wieku*. Rybnik 2002.
 J. Kolarczyk: *Śladami przeszłości Ziemi Rybnickiej*. Racibórz 2004.
 I. Libura: *Z dziejów domowych powiatu. Gawęda o ziemi rybnickiej*. Opole 1984.
 S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982. (mps).
 - *Przewodnik po ziemi rybnicko-wodzisławskiej*. Katowice 1965.
 M. Szoltysek: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999.
 - *Rybnik, nasze gniazdo*. Rybnik 1997.
 - *Krótkie dzieje Orzepowic*. „Gazeta Rybnicka” 6(324): 1998.
 O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der Oberschlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Band V. Oppeln 1909.

PARUSZOWIEC – PIASKI

Paruszowiec, Piaski, Zastaw – dawne przysiółki gminy Ligota, od 1926 roku wchodzą w skład Rybnika.

Teren wybitnie rolniczy, położony wzdłuż rzeki Rudy i stawu, w drugiej połowie XVIII wieku stał się ośrodkiem przemysłowym. W miejscu młyna noszącego nazwę Paruszowiec, w 1753 r. właściciel Rybnika wybudował piec hutniczy. Huta, która od 1898 r. przyjęła nazwę „Silesia”, wpływała na wzrost ilości mieszkańców oraz rozwój skupionych wokół niej miejscowości. Tu zlokalizowano w 1810 r. Królewski Urząd Górniczo-Hutniczy, wybudowano szkołę, dwie linie kolejowe: do Katowic (1856) i Żor (1936). Siedzibę w Paruszcówcu miał też zarząd kompleksami leśnymi.

Przemiany gospodarcze w końcu XX w. spowodowały upadek huty; w jej miejscu funkcjonują obecnie zakłady innych branż.

Paruszowiec, Piaski i Zastaw zaistniały jako odrębna dzielnica w 1990 r.

ZNAKI WSPÓLNOTY

Dawne przysiółki należąc do gminy Ligota nie posiadały własnego znaku¹. M. Gumowski zauważył, że pieczęć na dokumentach starostwa w Rybniku z roku 1835, której legendę odczytał następująco: GE[MEINDE] ELLGUTH... | RYBNIKER | KREIS, można by dopełnić fragmentem: „Ellguth und Paruschowitz”². Rozpoznany do tej pory zasób archiwalny nie potwierdza istnienia takiej pieczęci. Poświadcza za to użycie na początku XX w. pieczęci z niemieckim godłem państwowym i napisem w otoku: AMT PARUSCHOWITZ • KREIS RYBNIK •³ oraz pieczęci napisowych⁴.

Obecnie, dzielnica Paruszowiec – Piaski nie ma własnego znaku.

*Pieczęć Urzędu
Okręgowego w Paruszcówcu
pocz. XX w.*

Przypisy

¹ Por. rozdział poświęcony dzielnicy Ligota, gdzie omówiono znane od lat dwudziestych XVIII w. pieczęcie oraz znak gminy w barwach zaproponowanych przez Mariana Gumowskiego: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1936, s. 208. Wielu rybniczaniek Paruszowiec kojarzy się ze znakiem firmowym Huty „Silesia” – koziołkiem w prawo z monogramem „S” na czapraku i czajnikiem na grzbiecie.

² Tamże s. 147.

³ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 325, 342 – tu pieczęcie pojawiają się na dokumentach datowanych od 6 października 1915 do 14 maja 1917. Asteryski przyjmują kształt kwadratów.

⁴ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 302 na dokumencie z datą 21 sierpnia 1896.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Państwowe w Raciborzu: *Akta landratury rybnickiej; Akta Wydziału Powiatowego w Rybniku*.

Urząd Miasta Rybnik: *Uchwała Rady Miasta Rybnika nr 70 z 7 listopada 1990*.

Literatura

H. Borek: *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*. Opole 1988.

A. Frużyński: *Historia hutnictwa żelaza w Rybniku nad rzeką Rudą na przykładzie Rybnickiej Kuźni, Paruszowca, Ligoty Rybnickiej, Gotartowic*. „Scripta Rudensia” 7. Rudy Wielkie 1998.

M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939.
Huta Silesia 1753-1978. Red. H. Rechowicz, Katowice 1977.

L. Musiolik: *Spacerkiem po Rybniku i okolicy*. Rybnik 1997.

L. Musioł, S. Płuszczyński: *Wykaz zakładów dawnego hutnictwa żelaza na Górnym Śląsku od XIV do połowy XIX wieku*. „Studia z Dziejów Górnictwa i Hutnictwa” 5 : 1960.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski. Warszawa 1886. T. VII s. 874.

M. Szoltysek: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999.

- *Krótkie dzieje Paruszowca, Piasków i Zastawu*. „Gazeta Rybnicka” 9(327): 1998.

- *Rybnik nasze gniazdo*. Rybnik 1997.

POPIELÓW

Popielów jest miejscowością, której początki sięgają końca XIII lub pierwszej połowy wieku XIV. Jej mieszkańcy zajmowali się głównie rolnictwem, hodowlą owiec, później - od XVII do XIX w. wyrobem i obróbką żelaza w kuźnicach. Produkowano też dla potrzeb kuźnic węgiel drzewny, smołę i potaż. Eksploatowano gips, próbowano wydobycia węgla kamiennego.

Popielów, wraz z pobliskim Radziejowem, łączyła od XV w. przynależność do wspólnego kościoła p.w. św. Anny w Radziejowie oraz właściciele. Ostatni z nich sprzedał w 1803 r. obie wsie królowi pruskiemu. Od początku wieku XIX tworzyły wspólnotę gminną, używającą do 1927 r. tych samych pieczęci. Reforma administracyjna w grudniu 1945 r. włączyła Popielów do gminy Niedobczyce. W roku 1954 Popielów stał się częścią miasta Niedobczyce, a następnie od 1 czerwca 1975 r. – dzielnicą Rybnika.

ZNAKI WSPÓLNOTY

Popielów, jako gmina wiejska miał prawo użycia własnej pieczęci. Godło napieczątne z I połowy XIX w. zostało bezzasadnie uznane przez M.Gumowskiego za herb, i tak rozumiane funkcjonuje obecnie jako znak dzielnicy.

Pieczęcie gminy

W Katastrze Karolińskim z lat 1722-1723 dokumenty Popielowa sygnowane są pieczęcią wójta. Od końca wieku XVIII lub od początku XIX, aż do końca roku 1926, wsie Popielów i Radziejów używały wspólnej pieczęci. Potem, do 1939 roku, w legendzie napieczątnej widnieje tylko Popielów. W źródłach występują cztery typy pieczęci:

Rekonstrukcja pieczęci
Popielowa wg H.Engelberta

- I. Pieczęć wójta Popielowa.
- II. Pieczęć z wyobrażeniem biegnącego konia.
- III. Pieczęć z godłem herbu państwa.
- IV. Pieczęć napisowe.

Typ I: W polu pieczęci niezidentyfikowane godło.

- 1) Pieczęć owalna, o wys. 15 mm i szer. 11 mm. Uszkodzone pole pieczęci jest trudne do identyfikacji, lecz nie wskazuje na związki z późniejszymi pieczęciami gminy. Pieczęć wójtowska znajduje się w Katastrze Karolińskim¹ z datą 10 marca 1823 r.

Typ II: W polu pieczęci biegnący koń w prawo.

Pieczęci z tym wyobrażeniem używano z pewnością od roku 1835² do 1939. W tym czasie gmina posługiwała się czterema stemplami.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 28-29 mm, z legendą w otoku: G[EMAINDE] • POPELLAU • U[ND] • RADZIEW • RYBNIKER | KREIS. Występuje przykładowo w zespołach akt z datami 13 marca 1849³, 8 stycznia 1857⁴, 9 lutego 1871⁵. Prawdopodobnie jest to ta sama pieczęć, którą widział M. Gumowski na dokumencie z roku 1835⁶; datował ją na XVIII wiek. W jego opisie pieczęć była z wyobrażeniem „pędzącego w lewo konia”, o średnicy 30 mm i uszkodzonej, zachowanej fragmentarycznie legendzie. Z treści dokumentu dotyczącego Popielowa i Radziejowa wysnuł wniosek, iż można przyjąć, że „obie te nazwy są też wymienione na opisanej pieczęci”. Sądził również, iż właśnie tę pieczęć widzieli O. Wilpert, P. Kutzer⁷ i opisali ją jako stempel nowszy, z biegnącym koniem. W przedruku ich artykułu z 1984 zamieszczono rycinę H. Engelberta, próbę rekonstrukcji pieczęci Popielowa z koniem w lewo i legendą: GEMEINDE POPELAU | KREIS | RYBNIK⁸.

- 2) Pieczęć okrągła, o średnicy 30 mm, z legendą w otoku: GEMEINDE POPPELLAU u[nd]. RADZIEWOW | KREIS | * RYBNIK O[BER] | S[CHLESSEN] *. Występuje na dokumentach w zespołach akt z lat 1910-1920⁹, i była prawdopodobnie używana aż do przejęcia przez Polskę Rybnika z okolicą w lipcu 1922 r.

- 3) Pieczęć okrągła, o średnicy 30 mm, z legendą w otoku: Gmina Popielów i Radziejów * Powiat Rybnicki *. Występuje już na dokumentach z 21¹⁰ i 24 sierpnia 1922 r.¹¹ i była w użyciu przez następnych kilka lat¹², w tym na aktach związanych z rozdziałem Popielowa i Radziejowa¹³.

- 4) Pieczęć okrągła, o średnicy 31 mm, z legendą w podwójnym otoku: Gmina Popielów * Pow[iat] Rybnicki (Wojew[ództwo] Śl[ąskie]) *, widoczna jest na dokumentach od 16 listopada 1927¹⁴. Tę pieczęć znalazł M. Gumowski¹⁵ z kwerendy z marca 1937 r.¹⁶ uznając, że „jest to pieczęć powstała po 1921 r. i do dziś używana”.

Typ III: W polu pieczęci godło herbu państwa.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 28 mm, z niemieckim godłem państwowym w polu i legendą w otoku: AMT POPELAU • KREIS RYBNIK. Widoczna jest na dokumentach gminy Popielów z lat 1910-1917¹⁷.

Pieczęcie Popielowa
używane od połowy XIX w.
do 1939 r.; typ II/1-4

Typ IV: Pieczęcie napisowe.

- 1) Na protokole z polowania w dniu 11 września 1926 r. użyto podłużnej pieczęci z napisem: Gmina | Popielów i Radziejów¹⁸.
- 2) Na piśmie z 3 marca 1937 r.¹⁹ do Urzędu Województwa Śląskiego odcisnięto podłużną pieczętkę o treści: Zarząd gminny | POPIELÓW | Powiat rybnicki | Województwo Śląskie.

Wyobrażenie napieczątne M. Gumowski uznał bezzasadnie za herb Popielowa przydając mu barwy: w błękitnym polu biały koń²⁰. W tej postaci znany jest obecnie mieszkańcom Popielowa jako znakdzielniczy.

*Pieczęć Urzędu
Okręgowego w Popielowie
z lat 1910-1917; typ III*

*Znak wspólnoty Popielowa błędnie nazwany przez M. Gumowskiego
herbem, w nowszym opracowaniu funkcjonuje w publikacjach i internecie*

Przypisy

¹ AP Wrocław, sygn. 138, k. 23, 25.

² Pieczęci Popielowa brak w zestawieniu pieczęci z 1827 r. – AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 56.

³ AA Katowice, sygn. AL. 2047.

⁴ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 187.

⁵ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 718.

⁶ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939 s. 222.

⁷ O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der oberschlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Oppeln 1909. Band V s. 84, poz. 71.

⁸ *Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer*. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Ründeroth/Rhld, 1984 s. XIII poz. 7. Pieczęć z rysunkiem konia w lewo nie znajduje potwierdzenia w dostępnym materiale źródłowym.

⁹ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 277, 282, 328.

¹⁰ AP Racibórz, sygn. Wyd. PR 469.

¹¹ AP Racibórz, sygn. Wyd. PR 165.

¹² AP Racibórz, sygn. Wyd. PR 469, 165. Użyto jej m.in. 20 stycznia 1926.

¹³ W AP w Racibórz brak akt dotyczących ostatecznego rozdziału gminy, prawdopodobnie z końca roku 1926 lub 1927 r.

¹⁴ Występuje odtąd na wszystkich dokumentach gminy Popielów już bez Radziejowa – AP Racibórz, sygn. Wyd. PR 267, 469, 470, 471.

¹⁵ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie ...* s. 222.

¹⁶ Na piśmie z 3 marca 1937 do Urzędu Województwa Śląskiego, gmina Popielów odcisnęła tę pieczęć, jako wówczas obowiązującą – AP Racibórz, sygn. Wyd. PR 19.

¹⁷ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 328, 277. Asteryski w legendzie pieczęci przyjmują kształt równoramiennej krzyży.

¹⁸ AP Racibórz, sygn. Wydz. PR 469.

¹⁹ AP Racibórz, sygn. Wydz. PR 19.

²⁰ Za M. Gumowskim tę wersję godła przyjmuje S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 (mps) oraz M. Szołtysek: *Rybnik, nasze gniazdo*. Rybnik 1997; tenże: *Krótkie dzieje Popielowa*. „Gazeta Rybnicka” 1(319) : 1998; tenże: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999. W formie spopularyzowanej przez tego ostatniego, funkcjonuje na stronie internetowej miasta www.rybnik.pl . Tę wersję przyjmuje także N. Niestolik: *Radziejów. Nasza Mała Ojczyzna*. Rybnik 2000.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach: *Akta parafii Rybnik*.

Archiwum Państwowe we Wrocławiu: *Kataster Karoliński*.

Archiwum Państwowe w Raciborzu: *Akta landratury rybnickiej*;

Akta Wydziału Powiatowego w Rybniku.

Literatura

H. Borek: *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*. Opole 1988.

Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Ründeroth/Rhld, 1984.

M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939.

B. Kloch: *Rybnik w średniowieczu. Z dziejów miasta i okolic do pierwszej połowy XIV wieku*. Rybnik 2002.

S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 (mps).

L. Musioł, S. Płuszczewski: *Wykaz zakładów dawnego hutnictwa żelaza na Górnym Śląsku od XIV do połowy XIX wieku*. „Studia z Dziejów Górnictwa i Hutnictwa” 5 : 1960.

N. Niestolik: *Radziejów. Nasza mała Ojczyzna*. Rybnik 2000.

Przewodnik po ziemi rybnicko-wodzisławskiej. Katowice 1965.

W. Sienkiewicz: *Średniowieczne nazwy miejscowe ziemi rybnickiej* W: „Kroniki Rybnickie nr 1”. Rybnik 1983.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski. Warszawa 1887. T. VIII s.788.

M. Szołtysek: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999.

- *Rybnik, nasze gniazdo*. Rybnik 1997.

- *Krótkie dzieje Popielowa*. „Gazeta Rybnicka” 1(319): 1998.

O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der ober-schlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Band V. Oppeln 1909.

PÓŁNOC

Rybnik - Północ¹, umowna nazwa części miasta na północ od centrum, która jeszcze w drugiej połowie XIX wieku była prawie niezamieszkała. Nieliczne zabudowania zaczęły się pojawiać w tym rejonie dopiero w latach 1883-1885 w związku z budową szpitala psychiatrycznego. Tu też w latach dwudziestych XX wieku założono nowy cmentarz, a wokół stawów przy rzece Ruda powstał teren rekreacyjny. Wpłynęło to na wytyczenie w okresie międzywojennym nowych ulic, wzdłuż których koncentrowało się przede wszystkim budownictwo jednorodzinne, szczególnie intensywne w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku.

ZNAKI WSPÓLNOTY

Dzielnica nie ma do tej pory własnego znaku².

Przypisy

¹ Uchwała Rady Miasta nr 70 z 7 listopada 1990 w sprawie podziału miasta na dzielnice.

² Rada Dzielnicy podjęła decyzję, iż nie zostaną na razie podjęte prace nad znakami wspólnoty dla dzielnicy Rybnik-Północ. Uzasadnia to krótką historią dzielnicy oraz brakiem tradycji. Rysunek zamieszczony przez M. Szołtyska: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999 s. 69 należy traktować jednak jako sygnał potrzeby posiadania znaku.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Urząd Miasta Rybnik: *Uchwała Rady Miasta nr 70 z 7 listopada 1990 w sprawie podziału miasta na dzielnice*.

Literatura

L. Musiolik: *Spacerkiem po Rybniku i okolicy*. Rybnik 1997.

M. Szołtysek: *Rybnik nasze gniazdo*. Rybnik 1997.

- *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999.

- *Krótkie dzieje Rybnika-Północ*. „Gazeta Rybnicka” 1(336): 1999.

RADZIEJÓW

Radziejów - miejscowość, której początki sięgają XIII lub pierwszej połowy XIV w., już w połowie następnego, posiadała własną świątynię, obsługującą również sąsiedni Popielów.

Wzajemna bliskość obu wsi, podobne zajęcia ludności, wspólni właściciele, ściśle wiązały ich losy. W 1803 r. Radziejów i Popielów zostały sprzedane królowi pruskiemu. Od początku wieku XIX tworzyły wspólnotę gminną, używającą do 1926 r. tych samych pieczęci. Po przyłączeniu powiatu rybnickiego do Polski w lipcu 1922 r., Radziejów rozpoczął intensywne starania o rozdzielenie gminy¹. W tym samym czasie wieś rozwijała się, a zajęcia jej mieszkańców, obok typowo rolniczych, coraz częściej wiązały się z pracą w pobliskich kopalniach Niedobczyc i Chwałowic.

Reforma administracyjna z grudnia 1945 r. włączyła Radziejów do gminy Niedobczyce. W 1954 r. Radziejów stał się częścią nowopowstałego miasta Niedobczyce, a z dniem 1 czerwca 1975 r. wraz z Niedobzycami i Popielowem stał się jedną z dzielnic Rybnika.

ZNAKI WSPÓLNOTY

Radziejów nie dysponował własnym znakiem. W przeszłości, wspólnie z Popielowem, używał jednej pieczęci gminnej. Godło napieczęte z I połowy XIX w. zostało bezzasadnie uznane przez M. Gumowskiego za herb, i tak rozumiane funkcjonuje obecnie jako znak dzielnicy Popielów. Rada dzielnicy Radziejów podjęła starania o odrębny znak.

Pieczęcie gminy

Katastrze Karolińskim z lat 1722-1723² brak osobnego wpisu dla Radziejowa. Występuje tylko Popielów, co można wiązać z dominacją tej

*Rekonstrukcja pieczęci
Popielowa wg H. Engelberta*

wsi w tym okresie. Nie jest wykluczone, że zapis katastralny dla Popielowa obejmuje również Radziejów. Sygnuje go pieczęć owalna wójta, odciśnięta w czerwonym laku³. W źródłach z XIX i początku XX wieku występują dwa typy pieczęci, które są wspólne dla Radziejowa i Popielowa:

- I. Pieczęć z wyobrażeniem biegnącego konia.
- II. Pieczęć napisowa.

Typ I: W polu pieczęci biegnący koń w prawo.

Pieczęci z tym wyobrażeniem używano z pewnością od 1835⁴ do 1927 r. W tym czasie gmina posługiwała się czterema stemplami, trzy z nich uwzględniają Radziejów.

1) Pieczęć okrągła, o średnicy 28-29 mm, z legendą w otoku: G[EMEINDE] • POPELLAU • U[ND] • RADZIEW | RYBNIKER | KREIS. Występuje przykładowo w zespołach akt z datami 13 marca 1849⁵, 8 stycznia 1857⁶, 9 lutego 1871⁷. Prawdopodobnie jest to ta sama pieczęć, którą widział M. Gumowski na dokumentach z 1835 r.⁸, datując ją na XVIII wiek. W jego opisie, pieczęć była z wyobrażeniem „pędzącego w lewo konia”, o średnicy 30 mm i uszkodzonej, zachowanej fragmentarycznie legendzie. Z treści dokumentu dotyczącego Popielowa i Radziejowa wysnął wniosek, iż można przyjąć, że „obie te nazwy są też wymienione na opisanej pieczęci”. Sądził również, iż właśnie tę pieczęć widzieli O. Wilpert, P. Kutzer⁹, i opisali ją jako stempel nowszy, z biegnącym koniem. W przedruku ich artykułu z 1984 zamieszczono rycinę H. Engelberta, próbę rekonstrukcji pieczęci Popielowa z koniem w lewo i legendą: GEMEINDE POPELLAU | KREIS | RYBNIK¹⁰.

2) Pieczęć okrągła, o średnicy 30 mm, z legendą w otoku: GEMEINDE POPPELLAU u[nd] RADZIEWOW | KREIS | * RYBNIK O[BER] /S[CHLESSEN] *. Występuje na dokumentach w zespołach akt z lat 1910-1920¹¹, i była prawdopodobnie używana aż do przejścia Rybnika z okolicą przez Polskę w lipcu 1922 r.

3) Pieczęć okrągła, o średnicy 30 mm, z legendą w otoku: Gmina Popielów i Radziejów * Powiat Rybnicki *. Występuje już na dokumentach z 21¹² i 24 sierpnia 1922 r.¹³, i była w użyciu przez następnych kilka lat¹⁴, także na aktach związanych z rozdziałem Popielowa i Radziejowa¹⁵.

Typ II: Pieczęć napisowa

1) Na protokole z polowania z 11 września 1926 r. użyto podłużnej pieczęci o treści: Gmina | Popielów i Radziejów.

Wyobrażeniu napieczętnemu w postaci biegnącego konia, związanemu z gminą w Popielowie, Marian Gumowski w 1939 r.¹⁶ przydał barwy: w błękitnym polu biały koń. W ten sposób zaistniał „herb Popielowa”, do którego zgłaszają prawa również mieszkańcy Radziejowa. Okazją powrotu do sprawy znaku wspólnoty dla dzielnic Radziejów były obchody 700 – lecia istnienia, które miały miejsce w roku 2000. W publikacji Norberta Niestolika o Radziejowie zamieszczono „projekt

*Pieczęcie Popielowa i
Radziejowa używane od poł.
XIX w. do lat 20. XX w.;
typ I/1-3*

nowego herbu Radziejowa”¹⁷. Przewiduje on to samo godło, ale „kolorystyka herbu: tło – kolor niebieski, koń – kolor brązowy, ramka – kolor żółty”¹⁸ jest zmieniona. Problem ustalenia dobrego wzorca znaku wspólnoty dla dzielnic Radziejów, pozostaje nadal otwarty.

Przypisy

¹ Zachowała się korespondencja w tej sprawie z Wydziałem Powiatowym w Rybniku, Śląskim Urzędem Wojewódzkim i Gwarectwem Węglowym, sygnowana wspólną pieczęcią gminną. W zespole akt brak decyzji o rozdziale gminy – w grudniu 1927 na pieczęci gminnej, widoczny jest tylko Popielów, pieczęci gminy Radziejów brak – AP Racibórz, sygn. Wydz. PR 469.

² AP Wrocław, sygn. 138.

³ Por. opis tej pieczęci jako Typ I. w części dotyczącej Popielowa.

⁴ Pieczęci Popielowa brak w zestawieniach pieczęci z 1827 r. – AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 56.

⁵ AA Katowice, sygn. AL. 2047.

⁶ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 187.

⁷ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 718.

⁸ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939, s. 222.

⁹ O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der oberschlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Oppeln 1909. Band V s. 84, poz. 71.

¹⁰ *Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer*. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Ründeroth/Rhld, 1984 s. XIII poz. 7. Pieczęć o takim rysunku konia w lewo nie znajduje potwierdzenia w dostępnym materiale źródłowym.

¹¹ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 277, 282, 328.

¹² AP Racibórz, sygn. Wydz. PR 469.

¹³ AP Racibórz, sygn. Wydz. PR 165.

¹⁴ AP Racibórz, sygn. Wydz. PR 469, 165. Użyto jej m.in. 20 stycznia 1926.

¹⁵ W AP w Racibórz brak akt dotyczących ostatecznego rozdziału gminy, prawdopodobnie z końca roku 1926 lub z początku 1927 r.

¹⁶ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie...* s. 222.

¹⁷ N. Niestolik: *Radziejów. Nasza mała Ojczyzna*. Rybnik 2000 s.3.

¹⁸ Tamże, s. 3. Godło napieczętnie z XIX i początków XX w. wspólne dla obu miejscowości, umieścił M. Gumowski na tarczy przydając mu postać herbu. Podobnie postąpiono w tym przypadku, bez głębszej refleksji heraldycznej.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach: *Akta parafii Rybnik*.
 Archiwum Państwowe we Wrocławiu: *Kataster Karoliński*.
 Archiwum Państwowe w Raciborzu: *Akta landratury rybnickiej*;
Akta Wydziału Powiatowego w Rybniku.

Literatura

- H. Borek: *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*. Opole 1988.
Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Ründeroth/Rhld, 1984.
 M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939.
 B. Kloch: *Rybnik w średniowieczu. Z dziejów miasta i okolic do pierwszej połowy XIV wieku*. Rybnik 2002.
Przewodnik po ziemi rybnicko-wodzisławskiej. Katowice 1965.
 N. Niestolik: *Radziejów. Nasza mała Ojczyzna*. Rybnik 2000.
 W. Sienkiewicz: *Średniowieczne nazwy miejscowe ziemi rybnickiej*. „Kroniki Rybnickie” nr 1. Rybnik 1983.
Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski. Warszawa 1888. T. IX s. 465.
 M. Szołtysek: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999.
 - *Krótkie dzieje Radziejowa*. „Gazeta Rybnicka” 11(317): 1997.
 - *Radziejów, 700 lat czy jeszcze więcej?* „Gazeta Rybnicka” 8(350): 2000.
 O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der ober Schlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Band V. Oppeln 1909.

RYBNICKA KUŹNIA

Około roku 1500 Rybnicką Kuźnię, przysiółek wsi Wielopole, odnotowano po raz pierwszy w urbarzu rybnickim jako kuźnię pod Rybnikiem. Kuźnica, rozbudowana przez właścicieli miasta na początku XVII w., produkowała żelazo z pozyskiwanej w okolicy, a następnie dowożonej z innych rejonów Śląska, rudy darniowej. Produkcji żelaza zaprzestano w 1869 r., po prawie czterystu latach działalności huty w miejscu, gdzie zaistniały korzystne dla wytopu surówki warunki.

Ludność, zamieszkująca powoli rozwijającą się przyległą do huty osadę, zajmowała się oprócz prac hutniczych, uprawą roli. Zajęciami związanymi z hodowlą i rolnictwem trudnili się też pensjonariusze Zakładu Psychiatrycznego w Rybniku, który w 1915 r. wykupił zabudowania dawnej huty.

Po plebiscycie i powstaniach śląskich, Rybnicka Kuźnia znalazła się w polskim pasie przygranicznym. Po II wojnie światowej, podczas podziału administracyjnego w 1945 r. Rybnicką Kuźnię włączono do zbiorczej gminy Wielopole. Wkrótce potem, decyzją Gromadzkiej Rady Narodowej z 27 października 1957 r. uzyskała status samodzielnej wioski.

Wydarzeniami, które całkowicie odmieniły życie mieszkańców, były rozpoczęta na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. budowa Elektrowni „Rybnik” oraz włączenie gromady Wielopole wraz z wioskami: Rybnicką Kuźnią, Orzepowicami i Wielopolem do Rybnika. Każda z nich stała się dzielnicą miasta.

ZNAKI WSPÓLNOTY

Zarząd Dzielnicy Rybnicka Kuźnia w 2004 roku podjął próbę ustanowienia własnego znaku. Jako godło wybrano endemiczną roślinę marsylię czterolistną (*Marsilea quadrifolia*), której jedyne w Europie

*Pieczęć Wielopola
i Rybnickiej Kuźni
używana w XIX w.*

stanowisko istniało w Rybnickiej Kuźni jeszcze w latach międzywojennych XX wieku¹. Jej środowisko występowania – wodę – oddano poprzez błękit².

Pieczęcie gminy

Rybnicka Kuźnia, będąca przysiółkiem Wielopola, nie dysponowała odrębną pieczęcią. Znacząca pozycja huty w Wielopolu została zaznaczona jednak w legendzie pieczęci gminnej, której używano od połowy, do końca XIX w.³ Brzmiała: WIELEPOLE • D • R • HAM | RYBNIKER | KREIS, przy czym do Rybnickiej Kuźni odnosi się fragment: D[OMÄNE] • R[YBNIKER] • HAM[MER]⁴. Na kolejnych pieczęciach gminnych brak już odniesienia do huty ze względu na jej likwidację.

Przypisy

¹ Józef Kolarczyk przygotował obszerne uzasadnienie dla przyjęcia za znak wspólnoty dzielnicy tej wymarłej rośliny, występującej niegdyś w Rybnickiej Kuźni, którą objęto ochroną już w I połowie XX w. Autor uzyskał dane o roślinie w Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska w Katowicach. O gatunkach roślin wymarłych oraz podlegających ochronie piszą D. Absalon, M. Leśniok: *Przewodnik przyrodniczy po Rybniku*. Rybnik 1999.

² Projekt znaku Rybnickiej Kuźni przewidujący w polu dwudzielnym w pas, srebrno-błękitnym, zieloną czterolistną roślinę z korzeniami, może ulec zmianie. Godło w tej postaci uwzględnia tylko jeden istotny dla dzielnicy aspekt z przeszłości, inne np. tradycje kuźnicze, czy współczesne – elektrownię – pomija.

³ Bliższe dane o tej pieczęci zawarto w części: Wielopole – pieczęć typu II/1.

⁴ Rozwiązanie skrótu w legendzie wskazuje na Rybnicką Kuźnię, jako na majątek państwowy.

BIBLIOGRAFIA**Źródła**

Archiwum Państwowe w Raciborzu: *Akta landratury rybnickiej*.

Rada Dzielnic: *Pismo Zarządu Rady Dzielnic Rybnicka Kuźnia do Rady Miasta Rybnika z 10 maja 2004 dotyczące projektu znaku dzielnicy*.

Literatura

I. Libura: *Z dziejów domowych powiatu. Gawęda o ziemi rybnickiej*. Opole 1984.

L. Musioł, S. Płuszczewski: *Wykaz zakładów dawnego hutnictwa żelaza na Górnym Śląsku od XIV do połowy XIX wieku*. „*Studia z Dziejów Górnictwa i Hutnictwa*” 5: 1960.

Przewodnik po ziemi rybnicko-wodzisławskiej. Katowice 1965.

M. Szoltysek: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999.

- *Krótkie dzieje Rybnickiej Kuźni*. „*Gazeta Rybnicka*” 5(311): 1997.

SMOLNA

Najstarsza wzmianka o Smolnej, jako osadzie płacącej dziesięcinę klasztorowi norbertanek w Rybniku, pochodzi z dokumentu z 1223 r. Przybliżony czas jej powstania to wiek XII, i od tego czasu nie zmieniła się też nazwa. Wskazuje ona na zajęcia ludności związane z przeróbką drewna i pozyskiwaniem zeń smoły, węgla drzewnego, dziegciu i potażu. Oprócz tego mieszkańcy Smolnej zajmowali się uprawą roli oraz hodowlą bydła i ryb. Od połowy XIX w. znajdowali zatrudnienie w rozwijającym się przemyśle, zwłaszcza wydobywczym.

Na silne związki łączące od wieków Smolną z Rybnikiem wpływały wspólna parafia, cmentarz, szkoła i właściciele. W 1788 r. Smolna wraz z Rybnikiem została sprzedana królowi pruskiemu, a w 1818 r. weszła z nim do utworzonego wówczas powiatu. Na początku wieku XX, w 1907 r. została jako pierwsza z okolicznych miejscowości, włączona do Rybnika.

Wraz z miastem, w lipcu 1922 r., Smolna znalazła się w granicach państwa polskiego. Po II wojnie światowej, w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w., podczas rozbudowy miasta w kierunku zachodnim, z rozległej, o rolniczym charakterze dzielnicy Smolna, wydzielono nową, Maroko-Nowiny.

ZNAKI WSPÓLNOTY

Smolna, jako gmina wiejska, miała prawo użycia własnej pieczęci. Godło napieczętnie z I połowy XIX w. zostało bezzasadnie uznane przez M. Gumowskiego za herb, i tak rozumiane funkcjonuje obecnie jako znak dzielnicy.

Pieczęcie gminy

Gmina Smolna od początku XVIII w. do roku 1908 używała własnej pieczęci. Znane są dwa jej typy:

- I. Pieczęć z inicjałem nazwy miejscowości oraz z trudnym do identyfikacji wyobrażeniem napieczętym.
- II. Pieczęć z budą smolną.

*Rekonstrukcja
pieczęci Smolnej
wg H. Engelberta*

Typ I: W polu pieczęci inicjał nazwy miejscowości oraz niezidentyfikowane wyobrażenie.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 20 mm, z inicjałem nazwy miejscowości „S” z małą gwiazdką. Pod nim słabo odcisnięty rysunek łukowato wygiętej gałęzi, która może być interpretowana jako fragment mielerza. Wokół, przy krawędzi otok sznurowy. Występuje na dokumentach w Katastrze Karolińskim z lat 1722-1723¹ obok dat 20 września i 20 grudnia 1722 r., i jest skądinąd nieznana.

Typ II: W polu pieczęci buda smolna (mielerz).

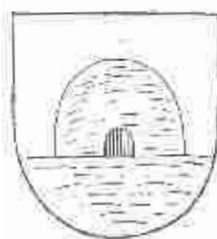
Pieczęci tej używano w gminie przez cały wiek XIX, aż do 1907 r.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 29-30 mm, z tym wyobrażeniem i legendą w otoku: GEM[EINDE] • SMOLLNA | RYBNIKER | KREIS widział Marian Gumowski na dokumencie z 1835r.² w archiwum Starostwa rybnickiego. Sądził, podobnie jak O. Wilpert, P. Kutzer³, że pochodzi z XVIII w. Ci ostatni podają w opisie, że stempel pochodzi z roku 1775 i wyobraża stóg siana⁴. W zachowanym materiale archiwalnym pieczęć pojawia się dopiero 13 marca 1849 r.⁵ Brak jej w zestawieniach pieczęci z 1827 r.⁶, zaś w zespole akt landratury rybnickiej, prowadzonym od czerwca 1829 r. po raz pierwszy użyto jej 2 października 1856 r.⁷ Potem pojawia się sukcesywnie na dokumentach prawie do 1907 r.⁸ – wówczas gmina Smolna została włączona do Rybnika.

*Pieczęć Smolnej z lat
1830 -1907; typ II/1*

Marian Gumowski w oparciu o wyobrażenie napieczętne zaproponował jego barwną wersję: „czarną budę na tle niebieskim”. Powtarza ją za nim S. Musiolik i M. Szoltysek⁹.

*Znak wspólnoty Smolnej błędnie nazwany przez M. Gumowskiego herbem,
w nowszym opracowaniu funkcjonuje w publikacjach i internecie*

Przypisy

¹ AP Wrocław, sygn. 139 k. 74, 76.

² M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939 s. 258.

³ O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der oberschlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Oppeln 1909. Band V s. 85, poz. 102.

⁴ W przedruku ich artykułu z 1984 r.: *Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer*. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Ründeroth/Rhld, 1984 s. XV poz. 102, w rekonstrukcji pieczęci sporządzonej przez H. Engelberta, rzeczywiście widoczny jest stóg siana. Podobna jest też legenda nie znajdująca jednak potwierdzenia w źródłach: GEMEINDE SMOLLNA | KREIS | RYBNIK.

⁵ AAKatowice, sygn. AL. 2047.

⁶ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 56.

⁷ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 217.

⁸ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 339.

⁹ S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 (mps); M. Szołtysek: *Rybnik, nasze gniazdo*. Rybnik 1997; tenże: *Krótkie dzieje Smolnej*. „Gazeta Rybnicka” 1(307) : 1997; tenże: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999. W wersji spopularyzowanej przez M. Szołtyska przedstawiona jest na stronie internetowej miasta www.rybnik.pl.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach: *Akta parafii Rybnik*.

Archiwum Państwowe we Wrocławiu: *Kataster Karoliński*.

Archiwum Państwowe w Raciborzu: *Akta landratury rybnickiej*;

Akta Wydziału Powiatowego w Rybniku.

Literatura

H. Borek: *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*. Opole 1988.

M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939.

Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Ründeroth/Rhld, 1984.

B. Kloch: *Rybnik w średniowieczu. Z dziejów miasta i okolic do pierwszej połowy XIV wieku*. Rybnik 2002.

L. Musiolik: *Spacerkiem po Rybniku i okolicy*. Rybnik 1997.

S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 (mps).

S. Musiolik: *Kronika gminy Smolna od 1907 roku dzielnicy Rybnika*. Rybnik 1995.

I. Panic: *Historia osadnictwa w księstwie opolskim we wczesnym średniowieczu*. Katowice 1992.

- W. Sienkiewicz: *Średniowieczne nazwy miejscowe ziemi rybnickiej*.
„Kroniki Rybnickie” nr 1. Rybnik 1983.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*.
Red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski. Warszawa 1881.
T. II s. 754.
- M. Szoltysek: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999.
- *Rybnik, nasze gniazdo*. Rybnik 1997.
- *Krótkie dzieje Smolnej*. „Gazeta Rybnicka” 1(307): 1997.
- O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der ober Schlesischen Landgemeinden*.
„Oberschlesische Heimat”. Band V. Oppeln 1909.

STODOŁY

Stodoły należą do miejscowości odnotowanych w źródłach z wieku XIII. Przy okazji fundacji klasztoru cystersów w Rudach w 1258 r., wymieniono wieś Stodol. Prawdopodobnie był to przysiółek leśny, z którego z czasem wyrosła wieś lokowana na prawie niemieckim¹. Cystersi, do których należały Stodoły, wykorzystując pokłady rudy darniowej założyli tu kuźnice. Produkowały żelazo od wieku XVI aż do roku 1884 – wówczas uległy likwidacji ostatnie fryszerki.

Stodoły były własnością klasztoru w Rudach do jego sekularyzacji w roku 1810. Później weszły w skład dóbr księcia raciborskiego rezydującego w Rudach. W 1818 r. znalazły się na przeszło sto lat, w granicach powiatu rybnickiego. Granica polsko-niemiecka ustanowiona po plebiscycie w 1921 r., pozostawiła Stodoły po stronie niemieckiej. W roku 1937 nazwę wsi zmieniono na Hochlinden. Do dawnej nazwy, wieś wróciła w 1945 r. W tym samym roku Stodoły zostały włączone do zbiorczej gminy Rudy. Od 1 stycznia 1973, jako sołectwo, podlegały gminie w Chwałęcicach. Kolejna reforma z 1 lutego 1977 r. włączyła sołectwo Stodoły i Chwałęcice do Rybnika.

Rekonstrukcja pieczęci napisowej Stodół wg H. Engelberta

ZNAKI WSPÓLNOTY

W 2004 r. Rada Dzielnicy Stodoły, kierując się potrzebą posiadania znaku dzielnicy, podjęła uchwałę o jego ustanowieniu. Tworzy go w błękitnym polu stodoła z bali z otwartymi wrotami, pod nią srebrna ryba w prawo².

Pieczęcie gminy

Stodoły, jako gmina wiejska, miały prawo użycia własnej pieczęci. O jej istnieniu wspominają jedynie O. Wilpert, i P. Kutzer³. Określają ją

Pieczęć Stodół z 1723 r.

Znak wspólnoty Stodół wg projektu R.Kubiciela

jako stempel nowszy, bezobrazowy, i jako taki występuje jedynie w rekonstrukcji H. Engelberta⁴, w publikacji z 1984 r.

Tymczasem Kataster Karoliński z lat 1722-1723⁵ zawiera dobrze zachowane, nieznane do tej pory odciski pieczęci. Pieczęć owalna, o wys. 27 mm i szer. 23 mm, odcisnięta w czerwonym laku. W polu pieczęci wprost stodoła z mocnych bali, z zamkniętymi wrotami; w podwójnym otoku łacińska inskrypcja: SIGILLVM COMMVN[ITAS] : STODOLIEN[SI] ::⁶.

Przypisy

¹ Stodoły – nazwa wsi o charakterze kulturowym, związana z życiem materialnym człowieka, odnosi się do miejsca z zabudowaniami gospodarczymi. Sugeruje funkcję silnie związaną z gospodarką rolną i leśną, nie zaś jak proponuje M. Szołtysek: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999 s. 78 – stu dołami powstałymi przy wydobywaniu rudy darniowej. Wytop żelaza na tym terenie wiąże się ściśle z cystersami i miał miejsce później, aniżeli powstanie osady, być może w pierwszej połowie XIII w. Niewykluczone, że krótkotrwałe osadnictwo występowało tu znacznie wcześniej. Świadczą o tym fragmenty ceramiki z VII-X w. odkryte przez archeologów – B. Kloch: *Rybnik w średniowieczu. Z dziejów miasta i okolic do pierwszej połowy XIV wieku*. Rybnik 2002 s. 46.

² Projekt znaku na tarczy, przygotował Romuald Kubiciel. Pierwotny projekt z obszernym uzasadnieniem sporządzony zgodnie z sugestiami Rady Dzielnic, został skorygowany. W czasie projektowania znaku wspólnoty, jego autorowi nieznana była pieczęć gminy Stdodoły z początku XVIII w.

³ O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der Oberschlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Oppeln 1909. Band V s. 86 poz. 107.

⁴ *Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer*. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Ründeroth/Rhld, 1984 s. XVI poz. 104. Rysunek, prawdopodobnie próba rekonstrukcji, nie jest na razie skądinąd znany.

⁵ AP Wrocław, Kataster Karoliński sygn. 137, k. 139, 141, 142 z datą 20 września 1723, 29 kwietnia 1726.

⁶ Pieczęć Stodół, podobnie jak Boguszwic, Chwałęcic, Zwonowic, Rud – wsi należących do cystersów, sporządzono w jednej pracowni. Charakteryzuje się precyzyjnym, lekkim rysunkiem i kompozycją, harmonijnie jednoczącą wyobrażenie napieczętne z legendą.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Państwowe we Wrocławiu: *Kataster Karoliński*.

Literatura

- H. Borek: *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*. Opole 1988.
- Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer*. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Ründeroth/Rhld, 1984
- A. Frużyński: *Historia hutnictwa żelaza w Rybniku nad rzeką Rudą na przykładzie Rybnickiej Kuźni, Paruszowca, Ligoty Rybnickiej, Gotartowic*. W: „Scripta Rudensia” 7. Rudy Wielkie 1998.
- B. Kloch: *Rybnik w średniowieczu. Z dziejów miasta i okolic do pierwszej połowy XIV wieku*. Rybnik 2002.
- J. Kolarczyk: *Śladami przeszłości Ziemi Rybnickiej*. Racibórz 2004.
- L. Musiolik: *Spacerkiem po Rybniku i okolicy*. Rybnik 1997.
- L. Musioł, S. Płuszczewski: *Wykaz zakładów dawnego hutnictwa żelaza na Górnym łąsku od XIV do połowy XIX wieku*. „Studia z Dziejów Górnictwa i Hutnictwa” 5: 1960.
- I. Panic: *Historia osadnictwa w księstwie opolskim we wczesnym średniowieczu*. Katowice 1992.
- Przewodnik po ziemi rybnicko-wodzisławskiej*. Katowice 1965.
- S. Rybandt: *Średniowieczne opactwo cystersów w Rudach*. Wrocław 1977.
- W. Sienkiewicz: *Średniowieczne nazwy miejscowości ziemi rybnickiej*. „Kroniki Rybnickie” nr 1. Rybnik 1983.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski. Warszawa 1890. T. XI s. 352.
- M. Szoltysek: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999.
- *Krótkie dzieje Stodół*. „Gazeta Rybnicka” 1(331): 1999.
- O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der ober Schlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Band V. Oppeln 1909.

ŚRÓDMIEŚCIE

Śródmieście - centrum miasta ukształtowane procesem lokacyjnym w końcu wieku XIII. Położone jest na północno-wschodnich stokach wzgórz otaczających miasto, schodzące na zachód w stronę rzeki Nacyny. Obfitość wód gruntowych, źródeł, strumyków i stawów wpływała na zajęcia ludności i gospodarkę miasta, którego najdawniejsza zabudowa koncentrowała się wokół rynku. Znaczący rozwój miasta przyniósł dopiero wiek XIX. Rybnik stał się miastem królewskim, po wykupieniu go w roku 1788 przez króla pruskiego Fryderyka Wilhelma II. W krótkim też czasie podniesiono go do rangi miasta powiatowego (1818).

Rozwój górnictwa, przemysłu i transportu w drugiej połowie XIX wieku, wpłynął na urbanizację miasta. Uporządkowano system działek wokół rynku, wytyczono nowe ulice i ciągi komunikacyjne, wzdłuż których koncentrowała się już nowa, murowana zabudowa. Brukowane ulice, oświetlenie gazowe, liczne budynki użyteczności publicznej – starostwo, sąd, ratusz, szkoły, kościoły, dworzec kolejowy, czyniły miasto atrakcyjnym.

Historycznie ważne wydarzenia nie omijały miasta, zwłaszcza w pierwszej ćwierci XX wieku. Powstania śląskie (1919-1921) i plebiscyt (1921) zaważyły na zmianie przynależności państwowej. W lipcu 1922 r. Rybnik znalazł się w granicach odrodzonego państwa polskiego. Następne etapy w dziejach miasta wyznaczały: kolejna wojna światowa, jego odbudowa i rozwój jako stolicy Rybnickiego Okręgu Węglowego. Powiększał się też systematycznie obszar miasta, poprzez włączanie w jego granice kolejnych miejscowości. Współczesne śródmieście stało się centrum administracyjnym, gospodarczym, handlowym i kulturalnym – główną, reprezentacyjną dzielnicą Rybnika.

ZNAKI WSPÓLNOTY

Dzielnica – Śródmieście nie ma do tej pory ustalonego znaku. Rada dzielnicy posługuje się herbami miasta, które przyjęto w roku 1991 i 2000.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Państwowe we Wrocławiu: *Kataster Karoliński*.
 Archiwum Państwowe w Raciborzu: *Akta landratury rybnickiej*;
Akta Wydziału Powiatowego w Rybniku.

Literatura

- E. Bimler-Mackiewicz: *Ikonoграфия miasta jako źródło poznania jego przeszłości na przykładzie Rybnika*. W: Początki i rozwój miast Górnego Śląska. Studia interdyscyplinarne. Gliwice 2004.
- B. Cimała, P. Porwoł, W. Wieczorek: *Wypisy do dziejów Rybnika i Wodzisławia Śląskiego*. Opole 1985.
- E. Drobný: *Krótki zarys historii miasta Rybnika*. Bm, bd.
- M. Gruszczyk: *Mała Ojczyzna. Rybnik na starej karcie pocztowej 1897-1945*. Rybnik bd.
- M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939.
- J. Horwat: *Formowanie się miast księstwa opolsko-raciborskiego do połowy XIV w.* Gliwice 1996.
- F. Idzikowski: *Geschichte der Stadt und ehemalige Herrschaft Rybnik in Oberschlesien*. Breslau 1861.
- B. Kloch: *Rybnik w średniowieczu. Z dziejów miasta i okolic do pierwszej połowy XIV wieku*. Rybnik 2002.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce*. Red. J. Rejduch-Samkowa, J. Samek. Warszawa 1962. T.IV woj. katowickie, z. 11.
- I. Libura: *Z dziejów domowych powiatu. Gawęda o ziemi rybnickiej*. Opole 1984
- Miasta polskie w Tysiącleciu*. Wrocław - Warszawa - Kraków 1965.
- L. Musiolik: *Spacerkiem po Rybniku i okolicy*. Rybnik 1997.
- S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 (mps).
- L. Musioł: *Rybnik. Parafia Matki Boskiej Bolesnej. Monografia historyczna*. Rybnik 1963 (mps).
- K. Musiołek: *Skąd pochodzi nazwa Rybnik?* „Nowiny” 30 (774): 1972.

Rybnik. Zarys dziejów miasta od czasów najdawniejszych do 1980 r.
Red. J. Walczak. Katowice 1986.

I. Panic: *Historia osadnictwa w księstwie opolskim we wczesnym średniowieczu*. Katowice 1992.

W. Sienkiewicz: *Średniowieczne nazwy miejscowe ziemi rybnickiej*.
„Kroniki Rybnickie” nr 1. Rybnik 1983..

- *Tak powstawały nasze miasta*. „Nowiny” 52/43: 1969

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich.
Red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski. Warszawa 1890.
T. X s. 62-64.

M. Szoltysek: *Rybnik nasze gniazdo*. Rybnik 1997.

- *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999.

A. Trunkhardt: *Dzieje Rybnika i dawniejszego państwa rybnickiego na Górnym Śląsku*. Rybnik 1926.

Ziemia rybnicko-wodzisławska. Red. J. Ligęza. Katowice 1970.

WIELOPOLE

Wielopole jest osadą wzmiankowaną jako Velpol już w 1311 r. Powstała zatem w drugiej połowie XIII w., a jej mieszkańcy trudnili się uprawą roli i rybołówstwem. Około roku 1500 w pobliżu wsi wybudowano kuźnicę zajmującą się produkcją żelaza z rudy darniowej. Rozbudowywana i modernizowana przez kolejnych właścicieli, dawała zatrudnienie coraz liczniejszemu mieszkańcom wsi i okolicy; ilość mieszkańców Wielopola wzrosła, zwłaszcza w II połowie XIX w. We wsi od dawna funkcjonowały gmina, młyny, szkoła; na przełomie XIX i XX wieku powstały dwie cegielnie. Zmieniono też nazwę miejscowości na Wielopole Królewskie, co wiązało się z zakupem w roku 1788 „państwa rybnickiego” przez króla pruskiego. Kolejne zmiany, tym razem przynależności państwowej (1922), Wielopole przeżyło już w XX wieku. Po zakończeniu II wojny światowej, 29 grudnia 1945 r. została utworzona zbiorcza gmina Wielopole. Weszły do niej Wielopole, Rybnicka Kuźnia z Józefowcem, Orzepowice, Golejów wraz z Grabownią i Ochojec. Kolejna reforma administracyjna kraju z dniem 1 stycznia 1973 r. włączyła Wielopole, jako dzielnicę, w granice miasta Rybnika.

ZNAKI WSPÓLNOTY

Wielopole, jako gmina wiejska, miało prawo użycia własnej pieczęci. Godło napieczętnie z I połowy XIX w. zostało bezzasadnie uznane przez M. Gumowskiego za herb, i tak rozumiane funkcjonuje obecnie jako znak dzielnicy.

Pieczęcie gminy

Gmina Wielopole od początku wieku XVIII do roku 1939 używała dwóch typów pieczęci.

*Pieczęć Wielopola
z 1722 r.; typ I/1*

*Rekonstrukcja
pieczęci Wielopola
wg H. Engelberta*

I. Pieczęć z monogramem nazwy miejscowości oraz narzędziami rolniczymi.

II. Pieczęcie z kłosami zbóż.

Typ I: W polu pieczęci monogram nazwy miejscowości „W”, poniżej motyka i rodzaj nosidła.

1) Pieczęć okrągła o średnicy 24 mm, w polu z literą „W” i kropką po prawej, z otokiem sznurowanym przy krawędzi. Poniżej, ułożone poziomo jedno pod drugim, znajdują się: motyka (kopaczka) oraz rodzaj nosidła. Oba narzędzia można łączyć z rolnictwem albo z kuźnictwem, które od początku XVI w. występowało na tym terenie¹. Odcisniętą w czerwonym wosku pieczęcią uwierzytelniono dokumenty w Katastrze Karolińskim 20 października 1722 r.²

Typ II: W polu pieczęci kłosy zbóż.

Pieczęcie tego typu, w kilku odmianach, gmina w Wielopolu używała od początku XIX wieku, aż do roku 1939. Różnice pomiędzy nimi wynikają ze zmieniającej się ilości kłosów w godle i zapisów legendy.

1) Pieczęć okrągła, o średnicy 29 mm, w polu z 7 kłosami na wzgórku (3 w prawo, 4 w lewo) i legendą: G[EMEINDE] • WIELEPOLE • D[OMÄNE] • R[YBNIKER] • HAM[MER] | RYBNIKER | KREIS³. Pojawia się w zachowanych archiwaliach 13 marca 1849⁴, a następnie w 1855 r.⁵ Wcześniej, w 1835 r. na aktach Starostwa w Rybniku widział ją M. Gumowski⁶. Wyraził przypuszczenie, iż jest to pieczęć być może z XVIII w., która ma „kłosów sześć, po trzy na prawo i lewo pochylonych”⁷. Prawdopodobnie tę pieczęć również mieli na myśli O. Wilpert i P. Kutzer⁸ pisząc o niej jako o stemple nowszej daty z siedmioma kłosami wyrastającymi z gleby – trzy skłaniające się w prawo, a cztery w lewo⁹.

2) Pieczęć okrągła, o średnicy 31 mm, w polu z siedmioma kłosami wyrastającymi z płaskiego gruntu i legendą: Gemeinde Königl[iche] Wielopole • Rybniker Kreis •¹⁰, używano ok. 1910-1911. Jej odciski zachowały się na dokumentach datowanych między innymi. 24 października 1910, 27 sierpnia 1911 r.¹¹

3) Pieczęć okrągła, o średnicy 34 mm, z podwójnym otokiem na obrzeżach stempla, od poprzedniej różniła się ilością kłosów – tu osiem sztuk oraz zapisem legendy: Gemeinde Königl[iche] Wielopole * Kreis Rybniker *. Pieczętowano nią dokumenty od lipca 1917 r. aż do września roku 1920¹².

*Pieczęcie Wielopola
od poł. XIX w. do
1922 r.; typ/ II/1-3*

W latach 1922 – 1939 pojawiły się następne wersje pieczęci gminnej z tym samym godłem i z legendą w języku polskim.

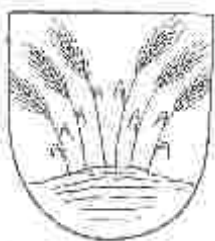
4) Pieczęć okrągła, o średnicy 31 mm, z podwójnym otokiem na obrzeżu stempla, z legendą: Gmina Wielopole Królewskie * Powiat Rybnicki. *, i tylko pięcioma kłosami w polu. Ostatni raz pieczęć pojawia się na dokumencie datowanym 18 listopada 1926 r.¹³

5) Pieczęć okrągła, o średnicy 34 mm, bardzo podobna do poprzedniej, zastąpiła ją w początkach roku 1927. Po raz pierwszy zapisano w niej

nazwę miejscowości w postaci Wielopole. Występuje na dokumentach na przemian z kolejną pieczęcią, sprawioną w latach trzydziestych, aż do roku 1939¹⁴.

- 6) Pieczęć okrągła, o średnicy 32 mm, różni się od dwóch poprzednich asteryskiem – pięciopromienną gwiazdką. Podobne gwiazdki mają inne okrągłe pieczęcie gminne¹⁵. Świadczy to o sporządzeniu przed 1937 r. nowego kompletu pieczęci w tym samym zakładzie pieczętkarskim.

M. Gumowski przydał wyobrażeniu napieczętnemu barwy tworząc herb: w błękitnym polu złote kłosa i pagórek¹⁶, który obecnie pełni funkcję znaku dzielnic.

Pieczęcie Wielopola z lat 1922-1939; typ/ II/4-6

Znak wspólnoty Wielopola błędnie nazwany przez M. Gumowskiego herbem, w nowszym opracowaniu funkcjonuje w publikacjach (np. w Nowinach z 1958 r.) i internecie

Przypisy

¹ Zarówno motyka – kopaczka, jak i nosidło mogą mieć związki z kopalnictwem rudy darniowej. O narzędziach do pozyskiwania rudy pisze J. Agricola: *O górnictwie i hutnictwie dwanaście ksiąg*. Tłumaczenie z czeskiego K. Kurková. Jelenia Góra 2000 s. 133-140. Tu też ryciny m.in. z kopaczką (135) i drewnianymi nieckami do przenoszenia rudy (140).

² AP Wrocław, sygn. 139, k. 335, 337, 343.

³ Pieczęć odnosi się do Wielopola oraz leżącego na jej terenie przysiółka Rybnicka Kuźnia, zwanego też Rybniker Hammer, gdzie w tym czasie istniała huta żelaza czynna od końca XVI w.

⁴ AA Katowice, sygn. AL. 2047.

⁵ Np.: z datą 28 sierpnia 1855 – AP Racibórz, sygn. L. Ryb 226. Brak pieczęci gminy Wielopole w zestawieniu z 1827 r. – AP Racibórz, sygn. L. Ryb 56.

⁶ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939 s. 293.

⁷ Brak siódmego kłosa, przy czym kłosa wyrastają na wzgórku, daje się wytlumaczyć zniszczeniem tego fragmentu pieczęci, który pokrywa się z brakiem części legendy w tym samym miejscu odcisku. Odczyt M. Gumowskiego brzmi: G[EMEINDE] WIELOPOLE. D[OMÄNE]... | RYBNIKER | KREIS.

⁸ O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der Oberschlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Oppeln 1909. Band V s. 86 poz. 113.

⁹ W przedruku ich artykułu z 1984 r. *Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer*. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Runderoth/Rhld, 1984 s. XVI poz. 113, zamieszczono rycinę H. Engelberta, o zupełnie odmiennie, nie znajdującej odpowiednika w źródłach wersji legendy: G[EMEINDE] KÖNIGL[ICHE] • WIELEPOLE | KREIS | RYBNIK.

¹⁰ Przydomek Królewskie, Wielopole otrzymało po zakupie wsi przez króla pruskiego, dla odróżnienia od Wielopola k. Pilchowic – por. J. Kolarczyk: *Śladami przeszłości Ziemi Rybnickiej*. Racibórz 2004 s. 183.

¹¹ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 272, 309.

¹² AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 282, 310, 342. Prawdopodobnie gmina posługiwała się tą pieczęcią do momentu przejścia w lipcu 1922 r. powiatu rybnickiego przez Polskę, później używając innej, z polską legendą. O pieczęciach określonych jako typ II/2 i typ II/3, ze względu na podobieństwo rysunku godeł można przypuszczać, iż wykonano je w jednym zakładzie pieczętniczym.

¹³ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 178.

¹⁴ AP Racibórz, sygn. Wyd. PR 178, 297, 311. Asterysek w legendzie występuje w postaci kropek ułożonych w romb.

¹⁵ Odciski tych pieczęci widnieją w kwerendzie z marca 1939 dla Urzędu Województwa Śląskiego w Katowicach, i stąd były znane M. Gumowskiemu – AP Racibórz, sygn. Wyd. PR 19 oraz 297.

¹⁶ Wersję znaku gminy za M. Gumowskim powtarzają: F. Pietrzyk: *Wielopole „Nowiny”* 45 (98): 1958; S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982; M. Szołtysek: *Rybnik, nasze gniazdo*. Rybnik 1997; tenże: *Krótkie dzieje Wielopola*. „Gazeta Rybnicka” 6(328): 1998; tenże: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999; oraz strona internetowa miasta.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach: *Akta parafii Rybnik*.

Archiwum Państwowe we Wrocławiu: *Kataster Karoliński*.

Archiwum Państwowe w Raciborzu: *Akta landratury rybnickiej*;
Akta Wydziału Powiatowego w Rybniku.

Literatura

H. Borek: *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*. Opole 1988.

Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Ründeroth/Rhld, 1984.

M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939.

B. Kloch: *Rybnik w średniowieczu. Z dziejów miasta i okolic do pierwszej połowy XIV wieku*. Rybnik 2002.

J. Kolarczyk: *Śladami przeszłości Ziemi Rybnickiej*. Racibórz 2004.

S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 (mps).

I. Panic: *Historia osadnictwa w księstwie opolskim we wczesnym średniowieczu*. Katowice 1992.

Fr. Pietrzyk: *Herb Wielopola*. „Nowiny” 47(100) R III: 1958.

Przewodnik po ziemi rybnicko-wodzisławskiej. Katowice 1965.

W. Sienkiewicz: *Średniowieczne nazwy miejscowe ziemi rybnickiej*. „Kroniki Rybnickie” nr 1. Rybnik 1983.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski. Warszawa 1895. T. XIII s. 362.

M. Szoltysek: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999.

- *Rybnik, nasze gniazdo*. Rybnik 1997.

- *Krótkie dzieje Wielopola*. „Gazeta Rybnicka” 6(328): 1998.

O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der Oberschlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Band V, Oppeln 1909.

ZAMYSŁÓW

Zamysłów powstał prawdopodobnie przed końcem wieku XVI. Zapis z 1622 r. mówi o rozgraniczeniu pól plebańskich od wsi Zamyśłów. Nieliczni mieszkańcy zajmowali się przez wieki przede wszystkim uprawą roli. W 1788 r. wraz z ziemią rybnicką został zakupiony przez króla pruskiego. Przyjął wtedy nazwę Zamysłów Królewski (Königlich Zamislau).

Rozwój gminy związany był między innymi z powstaniem tu w II połowie XIX w. cegielni, młyna, piaskowni. W 1878 r. został utworzony Urząd Okręgowy (Bezirksamt) w Zebrzydowicach, któremu Zamysłów podlegał aż do 1907 r. Spore zmiany mieszkańcom Zamyśłowa przyniosły dwie wojny światowe. Po pierwszej – w wyniku powstań śląskich i plebiscytu ziemia rybnicka znalazła się w 1922 r. w granicach Polski; po drugiej – rozpoczął się w 1945 r. proces włączania Zamyśłowa do Rybnika, zakończony w roku 1948.

ZNAKI WSPÓLNOTY

Zamysłów, jako gmina wiejska, miał prawo użycia własnej pieczęci. Godło napieczętnie z I połowy XIX w. zostało bezzasadnie uznane przez M. Gumowskiego za herb, i tak rozumiane funkcjonuje obecnie jako znak dzielnicowy.

Pieczęcie gminy

Podobno, od roku 1775 Zamysłów miał własną pieczęć i posługiwał się nią aż do roku 1939. Przez cały ten czas zaszły niewielkie zmiany w wyobrażeniu napieczętnym oraz w legendzie. Gmina używała dwóch typów pieczęci.

*Rekonstrukcja
pieczęci Zamysłowa
wg H. Engelberta*

- I. Pieczęcie z motywami architektonicznymi.
- II. Pieczęć napisowa.

Typ I: W polu pieczęci trzy wieże (domy) na wzgórzach.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 30 mm, z legendą w otoku: G[EMEINDE] • ZAMISLAU • KOENIGL[ICHE] | RYBNIKER | KREIS, wspomniana jest przez O. Wilperta i P. Kutzera¹, jako pochodząca z 1775 r. Tę pieczęć przytacza też M. Gumowski² sądząc, iż pochodzi jeszcze z XVIII wieku. W zachowanym materiale archiwalnym można ją spotkać z datą 13 marca 1849³, 30 lipca 1855 r.⁴, a potem przez następne ponad 60 lat⁵.
- 2) Pieczęć okrągła, o średnicy 33 mm, z podwójnym otokiem na obrzeżu stempla, zaopatrzona w legendę w języku polskim: Gmina Zamysłów | powiat | RYBNICKI. W rysunku wyobrażenia napieczętnego wzgórza uległy redukcji. Pieczęć występuje na dokumentach z lat 1923-1928⁶.
- 3) Kolejną pieczęć, okrągłą, o średnicy 34 mm, gmina w Zamysławie sprawiła około 1930 roku. Różni się od poprzedniej sposobem zapisu le-gendy i asteriskami: GMINA ZAMYSŁÓW* | powiat | Rybnicki *. Używano jej z pewnością od 1931 do 1939 r.⁷ M. Gumowski przytacza ją jako pieczęć drugą – młodszą, która powstała po 1918 r. i była używana do 1939 r.⁸ Wyobrażenie napieczętno Alfred Dyrbuś⁹ zinterpretował następująco: „Domy te symbolizować miały połączenie i zjednoczenie Zamysłowa Królewskiego z poddzielnicami Wrzosi i Nacyna”.

Typ II: Pieczęć napisowa.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 33 mm, z napisem w podwójnym otoku: URZĄD GMINY | w ZAMYSŁOWIE | POW[IAT] RYBNICKI. Można ją znaleźć na dokumentach gminy z lat 1926-1929¹⁰.

Wyobrażenie napieczętno M. Gumowski uznał za herb Zamysłowa proponując, aby „malować domy czerwone, dachy niebieskie, pagórki zielone i tło białe”¹¹. Za nim tę wersję przyjęli S. Musiolik i M. Szołtysek¹².

*Pieczęcie Zamysłowa
używane od poł. XIX w.
do 1939 r.; typ I/1-3*

*Pieczęć napisowa
Zamysłowa z lat
1926-1929; typ II/1*

*Znak wspólnoty Zamysłowa błędnie nazwany przez M. Gumowskiego herbem,
w nowszym opracowaniu funkcjonuje w publikacjach i internecie*

Przypisy

¹ O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der oberschlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Oppeln 1909, Band V s.86 poz. 117 publikują też odcisk pieczęci Zamysłowa (tab. VIII ryc. 60). Jest to jedna z dwóch gmin, obok Niewiadomia, których odciski pieczęci reprodukowano w tym artykule. W późniejszym przedruku ich artykułu: *Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer*. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Ründeroth/Rhld, 1984 rysunek H. Engelberta nie różni się od zawartego we wspomnianej wyżej publikacji. Pieczęć tę publikuje również M. Szołtysek: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999 s. 84.

² M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939 s. 309. Znał ją z dokumentu z 1835 r. z archiwum Starostwa w Rybniku.

³ AA Katowice, sygn. AL. 2047.

⁴ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 229. Zamysłowa nie odnotowano w Katastrze Karolińskim z 1722-1723, brak go również w zestawieniu pieczęci z 1827 r. – AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 56.

⁵ Pieczęcią potwierdzono dokument z 2 lipca 1918 r. – AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 340, co pozwala przypuszczać, że wykorzystywano ją do momentu przejęcia powiatu rybnickiego przez władze polskie w lipcu 1922 r. Dokumenty z lat 1855-1918 zawierają zespoły akt sygn. L. Ryb. 229, 340, 339, 272.

⁶ AP Racibórz, sygn. Wyd. PR 504.

⁷ AP Racibórz, sygn. Wyd. PR 158, 311.

⁸ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie*s. 309.

⁹ A.Dyrbuś, zamysłowianin, kronikarz dziejów dzielnicy opracował: *Zamysłów. Zdarzenia i ludzie*. Rybnik 1996 (mps). Za nim tę interpretację przyjął M. Szołtysek: *Dzielnice*.... s. 85.

¹⁰ AP Racibórz, sygn. Wyd. PR 504.

¹¹ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie* ...s. 309.

¹² S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982; M. Szołtysek: *Dzielnice* ...; tenże: *Krótkie dzieje Zamysłowa*. „Gazeta Rybnicka” 4(310) : 1997; tenże: *Rybnik, nasze gniazdo*. Rybnik 1997. W tej wersji też występuje na stronie internetowej miasta www.rybnik.pl.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach: *Akta parafii Rybnik*.
 Archiwum Państwowe w Raciborzu: *Akta landratury rybnickiej*;
Akta Wydziału Powiatowego w Rybniku.

Literatura

- H. Borek: *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*. Opole 1988.
Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Ründeroth/Rhld, 1984.
 A. Dyrbuś: *Zamysłów. Zdarzenia i ludzie*. Rybnik 1996 (mps).
 M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939.
 S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 (mps).
Przewodnik po ziemi rybnicko-wodzisławskiej. Katowice 1965.
Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich.
 Red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski. Warszawa 1895.
 T. XIV s. 390.
 M. Szoltysek: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999.
 - *Rybnik, nasze gniazdo*. Rybnik 1997.
Krótkie dzieje Zamysłowa. „Gazeta Rybnicka” 4(310): 1997.
 O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der ober Schlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Band V. Oppeln 1909.

ZEBRZYDOWICE

Zebrzydowice, wieś ujawniona w zapisach źródłowych z lat 1492 i 1531, o nazwie typu patronicznego, należała jeszcze w XVII wieku do Zebrzydowskich. Na początku wieku XVIII występuje w Katastrze Karolińskim jako Seibersdorf, i ta nazwa obowiązywała do roku 1922, do czasu przejęcia powiatu rybnickiego przez Polskę. W początkach XX wieku znana była w okolicy z patriotycznej działalności Alojzego Prusa, organizatora licznych polskich towarzystw kulturalnych i sportowych.

W Zebrzydowicach, w roku 1878, został utworzony Urząd Okręgowy (Bezirksamt) obejmujący zasięgiem Zamysłów i Smolną. Działający w jego ramach Urząd Stanu Cywilnego pracował do końca okresu międzywojennego. W 1972 r. przekazano jego akta do USC w Rybniku. Z dniem 1 stycznia 1973 r. reforma administracyjna kraju włączyła Zebrzydowice, jako dzielnicę, do Rybnika.

ZNAKI WSPÓLNOTY

Zebrzydowice, jako gmina wiejska, miały prawo użycia własnej pieczęci. Godło napieczątne z I połowy XIX w. zostało bezzasadnie uznane przez M. Gumowskiego za herb, i tak rozumiane funkcjonuje obecnie jako znak dzielnicy.

Pieczenie gminy

Gmina w Zebrzydowicach (Seibersdorf) dysponowała własną pieczęcią już w końcu XVIII w. Wcześniej posługiwała się pieczęcią właściciela lub zarządcy. W wieku XIX i w pierwszym dwudziestolecu wieku XX, ciągle używała tego samego stempla. Dopiero w latach 1922-1939, gmina sprawiła nowe. Występują trzy typy pieczęci gminy Zebrzydowice.

*Rekonstrukcja pieczęci
Zebrzydowic wg
H. Engelberta*

- I. Pieczęć właściciela lub zarządcy.
- II. Pieczęcie z trzema wieżami w polu.
- III. Pieczęć z godłem herbu państwa.

Typ I: Pieczęć właściciela lub zarządcy.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 11 mm. W polu pieczęci popiersie kobiety z prawej i mężczyzny z lewej, ponad nimi budynki z wieżą pośrodku. W otoku legenda: ANNADG + DS [AC....]¹. W Katastrze Karolińskim z lat 1722-1723² dokumenty Zebrzydowic z datą 10 września 1722 r. opatrzone tą pieczęcią. Oprócz wspomnianej już pieczęci na kolejnej karcie widnieje pieczęć sygnetowa z niezidentyfikowanym herbem oraz zapisem: „Signatum Seibersdorf 21. July 1724.” Obok niej podpis Jana Gzela i Marka Paska – starszych gminy³.

Typ II: W polu pieczęci trzy wieże.

- 1) Pieczęć okrągła, o średnicy 27 mm, z trzema dwukondygnacyjnymi wolnostojącymi wieżami w polu i legendą w otoku: G[EMEINDE] • SEIBERSDORFF | RYBNIKER | KREIS. Wspominają ją O. Wilpert i P. Kutzer⁴ datując stempel na 1775 r., i opisując trzy wieże podobne do Zamoysowa, lecz nie stojące na wzgórzu⁵. Tę samą pieczęć widział M. Gumowski na dokumencie z 1835 r. w archiwum Starostwa w Rybniku⁶. Na wcześniejszym dokumencie z 11 kwietnia 1827 r.⁷, wśród 69 innych pieczęci, widać słaby jej odcisk. Następnie pojawia się 13 marca 1849 r.⁸ na dokumentach dotyczących parafii w Rybniku. Kolejne archiwalia z tą samą pieczęcią, występują dopiero na początku XX w. w zespole akt z lat 1906-1918⁹. Można przypuszczać, że posługiwano się nią przez przeszło sto lat, aż do 1922 r.
- 2) Pieczęć okrągła, o średnicy 31 mm, z trzema zespolonymi jednokondygnacyjnymi wieżami z cegieł i legendą: GMINA ZEBRZYDOWICE * powiat Rybnicki *. Widoczna jest na dokumentach z lat 1924-1929. Znał ją również M. Gumowski pisząc, że powstała po roku 1921, i jest w ciągłym użyciu. W aktach występuje w latach 1924-1929¹⁰, i sporadycznie później.
- 3) Pieczęć okrągła, o średnicy 29 mm, różni się od poprzedniej wielkością oraz literą „Z” na początku nazwy miejscowości¹¹. Używano jej z pewnością już w listopadzie 1926 r. i później, aż do początku II wojny światowej¹², zamiennie z pieczęcią wspomnianą wyżej.

Typ III: Pieczęć z godłem herbu państwa.

- 1) Pieczęć okrągła Urzędu Gminy z napisem w potrójnym otoku: AMT SEIBERSDORF * KREIS RYBNIK * i niemieckim godłem państwowym. Można ją spotkać na dokumentach z lat 1906–1919¹³.

Wyobrażenie napieczętne M. Gumowski bezzasadnie uznał za herb Zebrzydowic przydając mu barwy: „białe mury wież, złote dachy i czarne okna, na tle niebieskim”. Za nim tę wersję powtarzają S. Musiolik i M. Szoltysek oraz strona internetowa miasta¹⁴.

*Pieczęcie Zebrzydowic
używane w latach 1830-
1939 r.; typ II/1-3*

*Pieczęć urzędu
okręgowego w
Zebrzydowicach z lat
1906-1919; typ III/1*

Znak wspólnoty Zebrzydowice błędnie nazwany przez M. Gumowskiego herbem, w nowszym opracowaniu funkcjonuje w publikacjach i internecie

Przypisy

¹ Odczyt legendy w oparciu o lepiej zachowaną, taką samą pieczęć występującą w Katastrze Karolińskim przy wsi Leszczyny – AP Wrocław, sygn. 136 k. 412, 414, 415.

² AP Wrocław, sygn. 139, k. 31, 33.

³ AP Wrocław, sygn. 139, k. 34.

⁴ O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der oberschlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Oppeln 1909. Band V s.85 poz. 99.

⁵ Rysunek pieczęci w przedruku artykułu: *Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer*. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Ründeroth/Rhld, 1984 s. XV poz. 99, różni się drobnymi szczegółami od oryginału: brak ostatniej litery „F” w nazwie miejscowości; wieże są jednokondygnacyjne o spadzistych dachach, w oryginale dachy wież stożkowate.

⁶ M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939 s. 315.

⁷ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 56.

⁸ AA Katowice, sygn. AL. 2047.

⁹ AP Racibórz, sygn. L. Ryb. 272, 339, 340; Wyd. PR 506.

¹⁰ AP Racibórz, sygn. Wyd. PR 506, 163. Odcisk tej pieczęci zawiera kwerenda dla Urzędu Województwa Śląskiego z 1937, z której korzystał M. Gumowski – AP Racibórz, sygn. Wyd. PR 19.

¹¹ Obie pieczęcie są bardzo do siebie podobne i niewykluczone, iż zostały wykonane w jednym zakładzie pieczętkarskim.

¹² AP Racibórz, sygn. Wyd. PR 302, 311.

¹³ AP Racibórz, sygn. Wyd. PR 339, 340.

¹⁴ S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 (mps); M. Szołtysek: *Rybnik, nasze gniazdo*. Rybnik 1997; tenże: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999. Tu autor, niefachowo, tak opisuje herb: „Znajdują się na nim trzy wieże z czarnym dachem.”

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach: *Akta parafii Rybnik*.

Archiwum Państwowe we Wrocławiu: *Kataster Karoliński*.

Archiwum Państwowe w Raciborzu: *Akta landratury rybnickiej; Akta Wydziału Powiatowego w Rybniku*.

Literatura

H. Borek: *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*. Opole 1988.

Die Wappen des Kreises Rybnik/Oberschlesien aus dem 18 Jahrhundert von Dr. Oskar Wilpert und Paul Kutzer. Przedruk: Vertriebenengemeinschaft „Junge Rybniker” 5252 Ründeroth/Rhld, 1984.

M. Gumowski: *Herby i pieczęcie miejscowości woj. śląskiego*. Katowice 1939.

I. Libura: *Z dziejów domowych powiatu. Gawęda o ziemi rybnickiej*. Opole 1984.

L. Musiolik: *Spacerkiem po Rybniku i okolicy*. Rybnik 1997.

S. Musiolik: *Herby miast i wsi Rybnickiego Okręgu Węglowego*. Palowice 1982 (mps).

Przewodnik po ziemi rybnicko-wodzisławskiej. Katowice 1965.

W. Sienkiewicz: *Średniowieczne nazwy miejscowe ziemi rybnickiej*. „Kroniki Rybnickie” nr 1. Rybnik 1983.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski. Warszawa 1895. T. XIV s.560.

M. Szoltysek: *Dzielnice Rybnika*. Rybnik 1999.

- *Rybnik, nasze gniazdo*. Rybnik 1997.

- *Krótkie dzieje Zebrzydowic*. „Gazeta Rybnicka” 4(322): 1998.

O. Wilpert, P. Kutzer: *Die Wappen der ober Schlesischen Landgemeinden*. „Oberschlesische Heimat”. Band V. Oppeln 1909.